

ISSN 2310-2896

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

**ПЕРСПЕКТИВИ.
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

ВИПУСК № 3, 2019

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

Засновник: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ № 3, 2019

ISSN 2310-2896

*Журнал зареєстрований
17 січня 2011 р.
Міністерством юстиції
України № КВ 17349-6119 Р*

*Журнал виходить
4 рази на рік і є фаховим
виданням з філософських
наук на підставі Наказу
МОН України № 1413
від 24.10.2017 року.*

*Рекомендовано
до друку вченою радою
Університету Ушинського,
протокол № 6
від 30.01.2020 р.*

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.*

*Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання на
«Перспективи.
Соціально-політичний
журнал».*

Рукописи не повертаються.

Редакційна колегія

Борінштейн Євген Русланович, головний редактор, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Петінова Оксана Борисівна, заступник головного редактора, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Атаманюк Зоя Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Бліхар В'ячеслав Степанович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології (Львівський державний університет внутрішніх справ).

Гансова Емма Августівна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Златіца Плашійенкова, РНд, доктор філософії, філософський факультет (Університет Каменського в Братиславі, Словаччина).

Окорокова Віра Вікторівна, доктор філософських наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Орленко Ірина Миколаївна, завідувач Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти (КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»).

Романенко Михайло Ілліч, доктор філософських наук, професор кафедри філософії (Дніпровська академія неперервної освіти).

Романенко Сергій Степанович, кандидат філософських наук, в. о. доцента кафедри спортивних ігор (Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»).

Халапсіс Олексій Владиславович, доктор філософських наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ).

Юшкевич Юлія Сергіївна, кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії, історії та політології (Одеський національний економічний університет).

**Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу
«ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ»**

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у науковому журналі «Перспективи. Соціально-політичний журнал» необхідно надіслати на електронну пошту editor@perspektyvy.pdpu.od.ua такі матеріали:

- 1) статтю;
- 2) заповнити на сайті довідку про автора (прізвище, ім'я, по батькові автора, місце роботи (навчання), адреса місця роботи, контактний телефон, адреса електронної пошти, поштова адреса для відправки друкованого примірника);
- 3) рецензію-відгук на статтю від доктора наук у відповідній галузі науки (за винятком кандидатів та докторів наук).

Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті – розгляд статті одним із членів редакційної колегії (single-blind review – рецензент знає автора, але автор не знає рецензента). На підставі проведеного рецензування автор може отримати одну з таких відповідей: - статтю прийнято до друку, - доопрацювати статтю, - автору відмовлено в публікації.

Оплата статті здійснюється тільки після офіційного підтвердження та надання реквізитів від редакції журналу (офіційний e-mail: editor@perspektyvy.pdpu.od.ua).

Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, не приймаються до редагування і публікації. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор.

ТЕМАТИЧНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ

1. Філософська онтологія	4. Соціальна філософія	7. Філософія синергетики
2. Гносеологія	5. Філософія історії	8. Етика
3. Філософська антропологія	6. Філософія освіти	9. Естетика

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Формат А 4; поля – 2 см (нижнє) x 2 см (верхнє), 3 см (ліве) x 1,5 см (праве); абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5 см; шрифт – Times New Roman; кегль – 14.

Обсяг статті – від 10 до 20 сторінок.

У тексті слід використовувати символи за зразком: лапки «...», дефіс (-), тире (–), апостроф (').

СТРУКТУРА СТАТТІ

1. Ліворуч вказується **УДК** та **тематичний розділ журналу**.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) **мовою статті**. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.
3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів, розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців.
4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською мовою (5-10 слів). Резюме має містити такі **обов'язкові** елементи: **актуальність проблеми, мета, методи та результати дослідження**.
5. Наукова стаття обов'язково має містити такі структурні елементи:

Вступ.

Мета та завдання.

Методи дослідження.

Результати.

Висновки. Висновки не повинні містити дані, яких немає в основному тексті статті.

Література завершує статтю і публікується під заголовком «**Список використаних джерел**». Бібліографічний опис списку оформлюється у порядку згадування з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України *ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»*. У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань).

References. Оформлюється відповідно до стандарту **APA (APA Style Reference Citations)**. Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovnuk ukraïnskoï movy: v 11 tt.* [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

6. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) англійською мовою.

7. Назва статті англійською мовою.

8. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова англійською мовою (5-10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 316.74:001

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.1>**Богаченко Валентина Викторовна**

кандидат философских наук,
старший преподаватель кафедры философии, психологии и педагогики
Одесской национальной академии связи имени А. С. Попова
ул. Кузнечная, 1, Одесса, Украина

ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ТЕЛЕСНОСТЬ – «ЭТЮД» ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

Проблема тілесності стає дедалі популярнішою у філософських пошуках, це зумовлено модою на «культ тіла», який пропагується споживчою масовою культурою. Феномен людської тілесності досліджується як домінанта збереження та інтеграції гуманістичних цінностей людини в суспільстві, що глобалізується. Природна реалізація тілесності людини локалізує в собі загальнолюдські цінності: життя, сім'я, здоров'я, діти, емпатія, підтримка «Іншого» тощо. У дискурсі між «природним» і «штучним» розкривається етичне питання застосування технічних винаходів і його наслідки. Втеча від природної тілесності «інноваційної особистості» призводить до інакшого формування мотивів і цінностей поведінки в «постсуспільстві». Тілесність розкривається як спосіб трансформації природного в соціокультурне надбання шляхом семіотичної мови культури та виконує функції носія різних соціальних значень. Таким чином, це призводить до формування нових невивчених форм антропологічного буття, яке за своєю суттю перетворилося вже на «постантропологічне». Наукова новизна статті полягає в розгляданні «інноваційної особистості» через призму реалізації тілесності та її гармонізації. Репрезентація трансформаційних шляхів прояву тілесності «інноваційної особистості» дала змогу визначити механізм формування та перетворення гуманістичних цінностей. Визначено тілесно орієнтовані цінності як запоруку збереження та розвитку загальносуспільних норм і принципів поведінки в індивідуалізованому суспільстві. Тілесність визначається як атрибутивний критерій гуманності та «топос» збереження людяності на шляху інформаційно-технічного прогресу. У процесі дослідження формулюються одна з основних задач практичної філософії – збереження природної тілесності та звернення досягнень кіберкультури на її вдосконалення в природних межах, а не знищення й заміна природного тіла штучним аналогом.

Ключові слова: «природне», «штучне», людська тілесність, «інноваційна особистість», гуманістичні цінності.

Введение. XXI век является эпохой борьбы «искусственного» и «естественного». Это противоречие проявляется не только в мире вещей и технических достижений человечества: эпицентром раскрытия этого вопроса становится сам человек. Последние философские исследования все чаще ставят под вопрос естественное существование человека как части природы. Достояние инновационно-информационных технологий выводит человека на грани природного мироощущения. Современное общество предлагает много инновационных идей, изобретений и виртуальных способов реализации личности, что приводит, как правило, к отчуждению человека от реализации естественной телесности. Эти процессы все чаще ведут к морально-этическому кризису идентичности современного человека. Причины этого внутреннего конфликта необходимо искать в психологической необходимости реализации своей естественной телесности. В исследовании будет рассматриваться телесность как человекомерный феномен, объединяющий материальные и духовные экзистенции бытия человека во всей его сложности. Телесность, имея в основе биологическую составляющую, является атрибу-

том трансформации в психоментальном мире и позволяет реализовать себя в мире культуры с помощью артефактов и ценностей различного рода.

Целью исследования является: рассмотрение феномена телесности как самоидентификационного атрибута личности и выявление путей, способов реализации телесности человека в социокультурной среде; определение тенденций сохранения и образование новых гуманистических ценностей в инновационно-информационной стратегии развития общества; репрезентация разнообразия и нестандартности реализации телесности путем бодимодификации и ее социокультурного значения.

Результаты.

Дискурс «искусственного» и «естественного».

Научное познание всегда в основу своего существования и развития включало улучшение условий существования человека путем технических изобретений. В настоящее время, изменив внешние условия жизни, процесс развития технологий начал менять сначала внешние формы существования человеческого тела, а затем, как следствие, его внутренние экзистенциалы, его важнейшие человекомерные ценности – гуманистические ценности. Ведь именно они – основа морального императива, залог существования здорового общества, которое является гарантом жизни и свободы каждого его члена.

Потребительское общество превращает телесность в производную экономики, политики, маркетинга, спорта, косметологии (различные виды бодимодификации входят в число самых востребованных услуг). Все это приводит в итоге к крушению природной телесности, которая несет в себе способы реализации человека через экзистенции гуманистических ценностей, смещает центры идентичности и приводит к «анномии» ценностей. Исследователь постмодернизма Ж. Деррида отмечает, что тело человека становится искусственным, а сам человек «подобен архитектуре мёртвого или пораженного города, сведенного к своему остову какой-нибудь природной или искусственной катастрофой. <...> Это город с привидениями смысла и культуры» [1, с. 42].

Эскапизм от природной телесности и вытеснение ее как основного конструкта гармоничной личности приводит к появлению «постчеловека», «инновационной личности», ценностные экзистенциалы и мотивы поведения которой уже формируются по новым законам и алгоритмам постобщества. Такое общество состоит, как правило, из отчужденных, самоопределенных, индивидуально направленных людей, которые способны существовать среди других различных по социальным, культурным и ценностным критериям индивидуумов. В результате такого индивидуализма исчезает целостное, общее понимание социальной среды, что несет ряд деструктивных тенденций в социокультурной среде и требует изучения вопроса с точки зрения междисциплинарного подхода. «Следующий шаг, – по словам М. Дери, – очевиден: довести разрыв до конца и совершенно отделиться от тела. Несмотря на всю свою киберпанковость, сверхлюди Винджа, биоинженерные осьминоги Берроуза и виртуальные осьминоги Маккены все еще цепляются за тело. Окончательное решение проблемы «сознание – тело», согласно доминирующей логике киберкультуры, требует сведения сознания к чистой квинтэссенции» [2, с. 228]. Разделение сознание и тела приведет к тотальной утрате человеком себя. Ведь человек – это гармоничное сочетание тела и сознания, и только в процессе взаимодействий этих природных феноменов происходит порождение его духовных экзистенциалов и гуманистических идей, которые являются основой социальности.

Киберкультура, новые компьютерные технологии и технические открытия приводят к деперсонализации личности, усложнению механизмов самоидентификации человека – на смену естественному образу тела приходит тело искусственное, наделенное идеальными параметрами и качествами (бодимодификация, пластическая хирургия), либо деструктивные телесные образы в виде «человека-робота», киборга, «супер-героя». Эти каноны массовой культуры отрывают человека от мира естественности, и в погоне за телесной идеализацией человек теряет личностную индивидуальность, которая отчасти определяется и его телесно физиологическими особенностями.

Психологический срез вопроса

Исследователи вопроса телесности, рассматривая ретроспективу вопроса в психологии, ведут речь о деформациях «образа телесности», что большей степенью отражает детские и подростковые травмы и конфликты различного характера, психосоматические расстройства. То есть, работая с естественной реализацией внутренней телесности, возможно преодолеть множество идентификационных кризисов личности и трансформировать внутреннее ментальное тела через внешнее биологическое. Если обратиться к психологическим теориям личности, то можно определить механизм социализации и самоидентификации человека как многоступенчатый процесс ознакомления со своим телесным образом. Процесс восприятия «Я-образа» и физиологических особенностей строения своего тела напрямую отражается на строении и функциях нервной системы человека как субстрата психической деятельности личности и ее социокультурной адаптации. Так называемая «телесная память» или «телесные знания» – это одна из составляющих психических процессов, которые основополагающие при деятельности человека в окружающем мире. В психологическом срезе речь идет о перцептивной системе – процесс восприятия основан уже на имеющихся знаниях и опыте в сознании человека.

Используя теорию А. Адлера, реализацию телесности можно рассмотреть как сложный психологический процесс. По указанной теории, чувство неполноценности и компенсация – это неотъемлемая черта личности, основание структуры личности и, которая функционирует через телесность. То есть происходит самоорганизация психического за счет оценивания физических, телесных качеств и особенностей человека. Например, «комплекс Наполеона». Существует доказанный эффект компенсации физиологических внешних недостатков с помощью психических механизмов. Это напрямую раскрывает функции телесности как способа проекции физического восприятия на его психологическую составляющую и проецирование созданных установок вне. То есть в этом процессе раскрытия телесности происходят самоидентификация личности, ее самоопределение и становление. Таким образом, телесность – человекомерный феномен, объединяющий материальные и духовные экзистенции бытия человека во всей его сложности. Теории темперамента в ретроспективе психологических наук часто раскрываются как конституционные (Э. Кречмер, Шелдон). Авторы с помощью строения тела, фигуры распознают тот или иной тип темперамента. В практической психологии существует отдельное направление, изучающее внутренние психологические состояния и их влияние на физиологическое состояние тела, – психосоматика, а также имеется обширный базис методик, изучающих взаимодействия телесности и психологического состояния человека. Например, тест «Автопортрет – телесное состояние», «Образ себя», «Телесные состояния», «Определение самооценки», рисунок-тест «Реальное Я» и «Идеальное Я». Это говорит о том, что социальные функции телесного образа не менее важны, чем биологические. Каждая культура предъявляет определенные требования к человеку и, тем самым, к его телесному образу – внешний вид, одежда, фигура, эталоны красоты, макияж, соблюдение норм приличия и т. д. «Несовпадение натурального и «культурного» тела человека образует зазор, в пространстве которого развиваются специфические расстройства, относимые обычно к группе функциональных или конверсионных симптомов» [3, с. 90]. Этот пример культурно-социальной функции телесности приводит психолог А. Тхостов в своей книге «Психология телесности». Актуальность исследования социально-психологического аспекта телесности привела к возникновению новых альтернативных направлений, например онтопсихологии, психосоматической диагностики и т. д.

Социокультурный код человеческой телесности

Телесность во все времена привлекала внимание научного философского поиска, она по своей репрезентации и ведущим представлением раскрывала суть ценностей той или иной эпохи. Начиная от платоновского воплощения «Идеи» через тело до представлений Сенеки о нем как о «ничтожной плоти», «тюрьме для души». Множество авторов через понимание феномена телесности считают невозможным раскрыть антропологический аспект бытия в целом.

Среди них представители разных эпох, разных направлений: Ф. Ницше, С. Кьеркегор, Ф. Кафка, З. Фрейд, К.-Г. Юнг, А. Адлер, М. Фуко, Г. Марсель, А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Мерло-Понти, Ж. Делез и многие другие. При раскрытии понятия духовности, все чаще современные исследователи предлагают постичь основу ее самоорганизации на стыке границ между духовным и телесным (А.А. Осипов), утверждая, что трансформация телесности – единственный способ развития духовных потенций человека. В философских исследованиях часто телесность определяют как материальный способ выражения социокультурных составляющих культуры. «Телесность понимается как более сложный феномен, который не исчерпывается только биологическими закономерностями, существенно связан с психоментальными процессами и несет отпечаток культурного и цивилизационного развития» [4, с. 34]. Исследуя предметное бытие культуры, М.С. Каган выделяет три формы ее материальной предметности – человеческое тело, техническая вещь, социальная организация. «Так тремя каналами – через игру, обряд и труд – человеческое тело выходило из природы в культуру, приобретало второе «подданство» [5, с. 135]. Автор рассматривает телесность как способ трансформации природного в социально-культурное, который посредством трансформации в семиотический язык культуры выполняет функции носителя различных социальных значений. «По сути дела, никто из нас вообще не знает, каково его подлинное природное, натуральное, естественное, физическое бытие, ибо с раннего детства и на протяжении всей жизни анатомо-физиологические «исходные данные» существования индивида подвергаются такой трансформации, что существуют в нерасчленимом сплаве природного и культурного» [5, с. 135].

Начиная с первичной стадии социализации, мы преобразуем и формируем свой телесный образ, определяя культурные и этические рамки взаимодействия с «Другими». В.А. Подорога в своем исследовании, посвященном феноменологии тела пишет: «Парадоксальность образа тела в том, что он законченно целостен в акте переживания, но частичен в акте воплощения, актуализации появление образа тела говорит о том, что границы реального присутствия нашего тела в мире начинают смещаться. Образ тела трансгрессивен по отношению к тому телу, которым мы реально наделены» [6, с. 25]. Указанная трансгрессивность и воплощается в понятии телесности. Телесность – это феномен, который позволяет преодолевать физические границы и стремиться к целостности своего «Я». Телесность представляет собой «дифференцированное единство», что дает целостное восприятие человеку в процессе взаимодействия с социокультурной средой.

М. Мерло-Понти следующим образом определяет функцию тела в своей экзистенциальной концепции: «Видит не глаз и не душа, а тело как открытая целостность» [7, с. 78]. Телесность представляет не только физическую оболочку, но и социально-психологический образ личности, который формируется в процессе множественных актов взаимодействий с социокультурной средой и своих внутренних ощущений, переживаний и как результат оценочных представлений своего «Я». Все популярнее и востребованнее становятся телесно ориентированные практики (В. Баскаков) и психосоматические методики диагностики, которые направлены на достижение гармонии души через работу с телом. Очевидно, что телесность – это один из атрибутов самоидентификации личности.

Гуманистические ценности в эпоху глобализирующегося общества

Одной из основных тем практической философии является решение глобальных проблем человечества. Эта ситуация требует гуманизации инновационного общества, которая даст возможность предотвратить антропологическую катастрофу. Необходимость гуманизации технологического общества – один из обсуждаемых вопросов современной науки. Э. Фромм определяет основной тезис решения этой дилеммы – «определить, что значит быть человеком». Человек наделен множеством качеств, которые определяют его как индивидуальность в обществе с различных сторон. Он может быть альтруистичным или эгоистичным, социально активным или социально пассивным, общественно направленным или индивидуализированным и т. д. Но все эти нечуждые каждому человеку качества реализуются в действии и отношении к «Другому» как к субъекту общения. И выбор поведения человек делает сам, исходя из

своих личностных установок, мотивов и ориентаций. «У человека есть не только ум и потребности в системе ориентации, позволяющей ему найти некоторый смысл в окружающем его мире и обусловить его: у него есть еще душа и тело, нуждающиеся в эмоциональной привязанности к миру – к человеку и к природе» [8, с. 103]. Соотношение человека с его первичными «истоками» – природа, мать, отец и т. п. – создает ощущение комфорта и уверенности в себе, составляет эталоны жизненных ориентаций, позволяет ощутить себя в мире социальном «как дома». Но за это чувство комфорта и безопасности человек платит своей привязанностью, эмоциональной зависимостью и какого-то рода подчиненностью и подавлением, которое имеет определенное место в человеческих взаимоотношениях. Комплекс человекомерных ценностей представлен в понятии гуманистических норм и правил поведения. Именно этот род ценностей помогает репрезентировать основной способ самоидентификации человека – раскрыть свои способности в отношении к миру, природе, обществу, другому человеку и т. д.

С аксиологической точки зрения классический гуманизм заключает в себе все методы и способы сохранения общечеловеческих ценностей: жизнь, здоровье, любовь, семья и т. п. В глобализированном обществе гуманистические нормы и ценности, скорее, представлены в виде идеологии, которую принято озвучивать, но не обязательно использовать при реализации личной деятельности. Это обусловлено популярностью потребительских ценностей, которые пропагандируются массовым обществом. Такие ценности, как собственность, платежеспособность, развлечения, новые ощущения, брендовые вещи и т. п., служат подменой гуманистических ценностей. Цель последних – раскрыть и реализовать природу человека через любовь, сопереживание, заботу и индивидуальность. Только проявление чувственно-эмоциональной стороны личности во взаимодействии с Другим помогает самоопределению и пониманию себя как части социокультурной системы. Это подобно разного рода бодимодификациям, которые дают хороший визуальный результат, но само тело как самодостаточная система не гармонизируется за счет упущения фактора внутреннего гомеостаза организма. Идеология гуманизации должна получать развитие в действующих ценностях и воплотиться в жизнь. «Новое отношение к жизни можно выразить конкретнее в следующих принципах: развитие человека требует от него способности вырваться за пределы ограниченной замкнутости собственного эго, алчности, своекорыстия, оторванности от близких, а значит, за пределы базисного одиночества» [8, с. 197].

В информационном мире обмен материальными и нематериальными ценностями приобретает массовый и стремительный характер, что в итоге приводит к многообразию ценностей и их социокультурной реализации. Исследуя морально-ценностные поиски человека в глобализирующемся мире, И.А. Донникова отмечает следующее: «В мультикультурном мире неконфликтное существование предполагает обнаружение и сохранение универсального человеческого в разнообразии его проявления. А это, на наш взгляд, предполагает «средний путь между всеобщностью моральных требований и нравственным релятивизмом – когда каждый человек в конкретной ситуации осуществляет поиск нравственных нормативов, предоставляя и другому человеку возможность такого поиска» [9, с. 36]. То есть толерантное отношение ко множеству ценностных ориентаций обеспечивает межкультурный диалог. Телесность человека дает возможность репрезентировать себя миру, выразить себя в диалоге с «другим» и культурой посредством выбора ценностей. Через телесно-чувственные переживания мы получаем опыт проживания общечеловеческих ценностей и строим проект своих будущих ориентаций в мире «Я-Другой», в которых есть место человечности и сопереживанию.

В то же время, в противовес классическому гуманизму развивается множество других способов трактовки современных ценностей, например, трансгуманизм, который созвучен с гуманизмом, но предлагает кардинально другую картину человеческого будущего. Данное философское направление говорит о том, что основная задача человека – эволюция с помощью технических и компьютерных технологий, скорее даже совершенствования своего тела. Апогеем развития трансгуманисты видят уход от телесности в целом – создание виртуального способа существования человеческого сознания как компьютерной программы. Эти идеи часто реализуют в себе способы ухода от природного и естественного, что грозит не только человеку

как биологическому виду, но и всей человекомерной культуре. Отчуждение человека от своей телесной природы, превращение в бессмертного и не нуждающегося в репродуктивном обновлении ведет к кризису гуманности и аномии множества ценностей. Ведь такие феномены человеческих отношений, как любовь к детям, раскрытие себя через понимание других и определение хрупкости и небесконечности человеческого существования, и порождают гуманность. Через призму этих телесных переживаний проявляются самопожертвование, героизм во благо духовных принципов и т. п. Киберкультура настолько расширяет границы природного тела, что возникает вопрос об этичности использования новейших ее разработок. Вместе с естественной телесностью человек автоматически теряет основное средство, стимулирующее его духовно-эмоциональную сферу, которая и определяет нас как социальных существ. Это свидетельствует о том, что только через телесные деструкции и психосоматические состояния в человеке формируются его жизненные ценности, эмпатические способности, мотивационные установки, представления и жизненные ориентиры.

Проекции человеческой телесности в аспекте киберкультуры

Примерами «челомерного» принципа воплощения человеческой телесности в сфере инновационно-информационных технологий выступают сложные информационные комплексы «человек–информационно-интеллектуальная система», системы искусственного интеллекта и т. п. Все эти открытия современной науки по своей природе – человекоподобные, они являются проекциями человеческой телесности. Одна из представительниц киберфеминизма и постгуманизма Д. Харауэй в своем «Манифесте киборгу» рассматривает ее новое воплощение как симбиоз человека и машины, естественного и искусственного, духовного и материального. Речь идет об уходе от гендеров, половой принадлежности. Происходит стирание границ при виртуальном общении и пользователь сам выбирает, как проявить свою телесно-социальную активность, но уже без телесного присутствия, что приводит к новым, еще не изученным способам коммуникации и меняет правила и нормы человеческого общения. «Границы ее трудных задач находятся между человеком и животным, организмом и машиной, виртуальным и телесным, художественным и научным, поэтическим и функциональным, влиянием и следствием. Письмо Харауэй делает возможным видение, в котором каждый шаг, который мы делаем, все, что мы создаем, опирается на историчность того, как эти разделения осуществляются» [10, с. 2]. Основным фактором этих трансформаций и стирания границ является человеческая телесность как объект для проекций инновационной цивилизации, которая моделирует свои информационно-технические изобретения по антропоморфному принципу.

Например, компьютер – это прототип человеческого интеллекта, и теперь, изучая уже особенности компьютерных систем, можно исследовать особенности человеческого интеллекта и перспективы его развития. Переноса черты своей телесности в техническое измерение, человек идентифицирует ее как человекомерную и тем самым адаптирует ее для себя и себя в ней. «Орудия расширяют область нашей деятельности и нашего чувства тем, что они продолжают наше тело» [11, с. 161]. Таким образом, происходит моделирование вне телесного материального мира. Техника представляется как проекция, более совершенная копия человеческого тела, вернее, различных ее составляющих. Технические изобретения все время прогрессируют и усовершенствуются, отходя от изначального «телесного» прототипа, и это еще раз подчеркивает несовершенство человеческого тела, что способствует мотивам его доработки и преобразования. Современные бодимодификации этому пример. Татуировки, тоннели в ушах, ботулинотерапия, имплантология и пластическая хирургия – все это признаки бессознательной попытки современного человека управлять своим телом и осознание необходимости перемен, которые соответствуют достижением технического мира. Но на самом деле перемен требует внутреннее осознание телесности и понимание того, что, только раскрыв ее и осмыслив ее, современный человек сможет остаться собой и спасти глобальное общество от краха гуманистических ценностей.

Предназначение инновационной личности – попытаться использовать наработки информационных и технических изобретений не для ухода от телесного и человеческого, а напротив,

применить прогрессивные наработки для открытия и исследования потенциальных возможностей природных ресурсов человеческого тела и разума. Если изучение организмов есть ключ к техническому изобретению, то и техническое изобретение можно рассматривать как реактив для нашего самопознания. Техника может и должна провоцировать биологию, как биология – технику. В себе и вообще в жизни открываемы еще не осуществленную технику, в технике – еще не изученные стороны жизни [11, с. 161]. Таким образом, учитывая принципы самоорганизационных процессов в социокультурной среде, мы сможем исследовать свое тело, его интегративный феномен – телесность, которая является не менее важным фактором идентификации личности, чем социальное окружение или индивидуальные психологические свойства и характеристики личности.

Выводы. Телесность может послужить примером человекомерности культурных ценностей. Философская рефлексия телесности основана на образе целостности и обозначает диалектически треть между «субъектом» и «объектом» социокультурной среды. Телесность как категория отражает модусы тела, его проекции чувств, переживаний, потребностей, которые выстраивают самоотношение, эстетический континуум сознательной деятельности человека. Выражение сознания человека в различных телесных практиках, в том числе социальных, дает возможность возвышать материальное до категории духовного и, наоборот, изучить механизм нисходящего развития духовных человеческих убеждений до инстинктивной, так называемой алиментарной телесности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Деррида Ж. Письмо и различие. Москва : Академический проспект, 2007. 496 с.
2. Dery M. *Escape Velocity: Cyberculture at the End of the Century*. Moscow : Ultra, Culture, AST: «U-factor», 2008. 480 p. URL: <http://marsexx.ru/lit/dery-escape.html>
3. Тхостов А. Психология телесности. Москва : «Смысл», 2002. 287 с. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/thost/index.php
4. Сидоренко Л. Людина як складність: проблема тілесності. *Людина у складному світі*. Суми : Університетська книга, 2017. С. 31–45.
5. Каган М.С. Философия культуры. Санкт-Петербург, 1996. 415 с. URL: http://www.vir.nw.ru/wp-content/uploads/2018/09/Kagan-M.S.-Filosofiya-kultury_filosofiya.pdf
6. Подорога В. Феноменология тела: введение в философскую антропологию. Москва : Ad Marginem, 1995. 340 с.
7. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. Москва : Санкт-Петербург : Ювента; Наука, 1999. 603 с.
8. Фромм Э. Душа человека. Москва : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. 572 с.
9. Donnikova I.A. Moral search in multicultural communication. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. Issue. 14. P. 30–41. DOI: 10.15802/ampr.v0i14.150545
10. Haraway D. Manifestly Haraway. *The Cyborg Manifesto. The Companion Species Manifesto. Companions in Conversation*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2016. URL: http://eprints.whiterose.ac.uk/105386/1/Haraway_review.pdf
11. Флоренский П.А. Органопроекция. *Русский космизм: Антология философской мысли*. Москва : Педагогика-Пресс, 1993. С. 149–162.

REFERENCES

1. Derrida Zh. *Pismo i razlichie*. Moskva : Akademicheskii prospect, 2007. 496 s.
2. Dery M. *Escape Velocity: Cyberculture at the End of the Century*. Moscow : Ultra, Culture, AST: «U-factor», 2008. 480 p. URL: <http://marsexx.ru/lit/dery-escape.html>
3. Thostov A. *Psihologiya telesnosti*. Moskva : «Smysl», 2002. 287 s. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/thost/index.php
4. Sidorenko L. *Lyudina yak skladnist: problema tilesnosti. Lyudina u skladnomu sviti*. Sumi : Universitetska kniga, 2017. S. 31–45.
5. Kagan M.S. *Filosofiya kultury*. SPb, 1996. 415 s. URL: http://www.vir.nw.ru/wp-content/uploads/2018/09/Kagan-M.S.-Filosofiya-kultury_filosofiya.pdf

6. Podoroga V. Fenomenologiya tela: vvedenie v filosofskuyu antropologiyu. Moskva : Ad Marginem, 1995. 340 s.
7. Merlo-Ponti M. Fenomenologiya vospriyatiya. Moskva : SPb.: Yuventa; Nauka, 1999. 603 s.
8. Fromm E. Dusha cheloveka. Moskva : OOO «Izdatelstvo AST»: OOO «Tranzitkniga», 2004. 572 s.
9. Donnikova I.A. Moral search in multicultural communication. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2018, issue. 14. P. 30–41. DOI: 10.15802/ampr.v0i14.150545
10. Haraway D. Manifestly Haraway. The Cyborg Manifesto. The Companion Species Manifesto. Companions in Conversation. Minneapolis: University of Minnesota Press. 2016. URL: http://eprints.whiterose.ac.uk/105386/1/Haraway_review.pdf
11. Florenskij P.A. Organoproekciya. *Russkij kosmizm: Antologiya filosofskoj mysli*. Moskva : Pedagogika-Press, 1993. S. 149–162.

Bogachenko Valentyna Viktorivna

Candidate of Philosophy,
Associate at the Department of philosophy, Psychology and Pedagogy
of the Odessa National A. S. Popov Academy of Telecommunications
1, Kuznechna str., Odesa, Ukraine

HUMAN CORPOREALITY – “ETUDE” OF HUMANISTIC VALUES

The problem of corporeality is becoming increasingly popular in philosophical researches, this is due to the fashion for the “cult of the body”, that is propagandized by consumer mass culture. The phenomenon of human corporeality is studied as the dominant of the preservation and integration of humanistic values of a person in a globalizing society. The natural realization of human corporeality localizes in itself universal values such as: life, family, health, children, empathy, support for “Other”, etc. The discourse between “natural” and “artificial” reveals the ethical issue of the application of technical inventions and its consequences. The scientific novelty of the article is the consideration of the innovative personality through the prism of corporeality and the ways of its implementation and harmonization. The consideration of transformational ways of the corporality’s manifestation of an innovative personalit is, allowed us to determine the mechanism of formation and transformation of humanistic values. Body-oriented values are defined as a guarantee of the preservation and development of general social norms and principles of behavior in an individualized society. Corporeality is defined as an attribute criterion of humanity and “topos” of humanity’s preservation on the path of information and technological progress. During the study, one of the main tasks of practical philosophy is formulated – the preservation of natural corporeality and the conversion of the achievements of cyberculture to its improvement within natural boundaries, and not the destruction and replacement of a natural body with an artificial analogue.

Key words: natural, artificial, human corporeality, innovative personality, humanistic values.

УДК 130.2:141.319.8

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.2>**Пилипенко Світлана Григорівна**кандидат філософських наук, доцент,
докторантка кафедри філософіїХарківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна

ЧИ БУТИ МАЙБУТНЬОМУ: ВИКЛИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена кризовим процесам сучасності, серед яких дослідники називають як антропологічну, так й екологічну кризи людини. Йдеться не лише про філософське осмислення зазначених проблем, але і про необхідність зміни методології дослідження. Ця ситуація змушує звернутися як до перегляду, так і до створення нового проекту співвідношення елементів системи «технологія – людина – природа», де Земля виступає матрицею життя/буття людини. Метою статті є висвітлення можливих ризиків та перспектив існування взаємодії «людина – природа/Земля» в контексті технологічної реальності.

Завдання дослідження полягає у визначенні перспективи взаємодії «людина – природа/Земля» в умовах інтенсивної технологізації сучасності за допомогою концепту «відповідальність» та поняття «відповідальні технології» щодо майбутнього існування людини. Для вирішення поставлених завдань у статті використовуються герменевтичний, компаративний, культурно-антропологічний методи дослідження.

Підкреслюються проблеми взаємозв'язку людини і природи/Землі у площині морально-екологічного імперативу, що зумовлює новий погляд на «принцип відповідальності за Іншого» і свідчить про зміну дискурсу наукової спільноти. Зазначено, що однією з небезпек є утилітарне ставлення до людини, що породжує втрату істинного розуміння добра і відповідальності за власні дії. Технології виступають як етичне та естетичне явище та пропонують самовдосконалення людини в усіх сферах її життєдіяльності, в тому числі і в особистісній сфері. У цьому контексті варто звернутися до поняття «відповідальні технології», інакше кажучи, технологій, що враховують можливі ризики та безпеки їх використання.

Висновки. Відбулося не лише поглиблення екологічної кризи, але й посилення невизначеності щодо подальшої далі існування людини та людства. Сучасні технології, що не мають меж, створюють нові образи та смисли, де протистояння штучного/природного зміщується в бік розвитку та вдосконалення самої людини. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є використання «відповідальних технологій», які водночас породжують нові питання/парадокси.

Ключові слова: технології, людина, морально-екологічний імператив, принцип відповідальності, природа/Земля.

Вступ. Значні трансформаційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століття актуалізували питання відповідального ставлення людини до можливих наслідків власної технологічної діяльності. Актуальність цих питань не викликає сумнівів, адже «інтелектуальна насиченість» (Володимир Шинкарук) комунікативної спільноти індустріального, а потім техногенного суспільства тривалий час залишала поза увагою принцип відповідальності у площині парадигм «людина – природа», «людина – технології», «природа – технології». Практичний, утилітарний модус розвитку цивілізації був спрямований на посилення протистояння людини і природи й лише ускладнювався з розвитком техніко-технологічних можливостей суспільства. Як зауважує сучасна американська дослідниця, викладачка Чикагського університету Кетрін Хейлз, коли «виникає страх перед черговою паровою машиною, то насправді в нас виникає страх перед нами самими. Дивно, що кожен новий щабель наукового прогресу загострює комплекс неповноцінності в людині» [11, с. 11]. Майбутнє людини, її соціокультурне та екологічне буття стали «заручниками» її діяльності, що упродовж останніх десятиліть набула загрозливої сили. Ця ситуація змушує звернутися до переосмислення та створення нового проекту співвідношення елементів системи «технологія – людина – природа», де Земля виступає матрицею життя/буття людини.

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення можливих ризиків та перспектив існування взаємодії «людина – природа/Земля» в контексті технологічної реальності.

Завдання дослідження полягає, по-перше, у тому, щоб за допомогою концепту «відповідальність» визначити перспективи взаємодії «людина – природа/Земля» в умовах інтенсивної технологізації сучасності, по-друге, у тому, щоб окреслити потенціал поняття «відповідальні технології» щодо майбутнього існування людини.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у статті використовуються герменевтичний, компаративний, культурно-антропологічний методи дослідження.

Результати. Серед вітчизняних дослідників, що приділяють увагу екологічним проблемам сучасності, варто назвати Тетяну Гардашук, Наталію Годзь, Валентина Крисаченка, Миколу Кисельова, Юрія Мелкова, Сергія Рудишина, Анатолія Толстоухова та інших. Суперечливі прогнози наслідків інтенсивного розвитку технологій для людства загалом надано у працях Жана Бодрійяра, Жиля Делеза, Ганса Йонаса, Френсіса Фукуяма та інших сучасних філософів. Їхні праці дають змогу зробити висновок, що способи та напрями використання досягнень науки, техніки та технологій свідчать про наявність конфлікту науково-технічного прогресу та загальнолюдських цінностей у просторі людського існування.

Початок ХХІ століття означив не лише наявність глобальних ризиків та екологічної кризи, але й поступове усвідомлення небезпеки необмеженої антропогенної діяльності, про що свідчить зміна дискурсу наукової спільноти. Свого часу Володимир Вернадський підкреслював, що наукова діяльність дедалі більше спеціалізується не за дисциплінами, а за проблемами. Концепти, на кшталт «глобальне потепління», «стійкий розвиток», «зміна клімату», «мезо- та мікроклімат» «техніко-технологічний розвиток» та інші, постають маркерами сьогодення. У цьому контексті нового звучання набувають поняття «планетарне мислення», «ідея коеволюції», «толерантність», змушуючи науковців звертатися до пошуку нових парадигм. Сучасний французький філософ Едгар Морен наголошує: «Розвиток розвитку породжує й загострює кризи розвитку, ведучи людство до ймовірних ланцюгових катастроф» [6, с. 31].

У праці «Діалектика Просвіти. Філософські фрагменти» представники континентальної філософії Макс Горкгаймер та Теодор Адорно зазначили: «Щасливий шлюб людського розсудку з природою, який мався ним на увазі, є патріархальним: розсудкові, переможцеві забобон, належить керувати розчакловуванням природою. Знання, яке є силою, не знає ніяких перепон, ні в поневоленні творіння, ні в послужливості у ставленні до господарів світу. <...> Єдине, чого хочуть навчитися люди в природи, так це того, як її використовувати для того, щоб повністю поневолити і її, і людину» [12]. Зауважимо, що в цій праці мислителі звертаються до фігури Одисея як образу, котрий втілює необмежені можливості людини в підкоренні природи/Землі; цей символ, на їхню думку, був втілений світоглядом суспільства доби Модерну, наслідки якого й нині визначають ставлення людини до природи/Землі, спричиняючи як відчуження, так і розпач людини щодо наявних та можливих втрат. Праця «Діалектика Просвіти» стає своєрідним маніфестом до людства, змушуючи замислитися над наслідками перетворюючої діяльності, які не були відомі попереднім поколінням. Ідеться про створення не лише нової шкали цінностей чи нових форм ідентичностей, але й актуалізацію взаємозв'язку людини і природи/Землі у площині морально-екологічного імперативу, що зумовлює новий погляд на «принцип відповідальності за Іншого» в контексті комунікативного повороту.

У статті сучасного польського дослідника Анджея Гофрона обґрунтовується етимологія терміна «комунікація». Гофрон, посилаючись на Клода Леві-Стросса, визначає комунікацію, по-перше, як співучасть, участь, спілкування, по-друге, як взаємну передачу інформації, по-третє, як єдність [2, с. 44]. У цьому контексті актуалізується проблема збереження принципу «цінності Іншого». Проблема визначення «буття» конструює онтологічний вимір, проте екзистенційний вимір комунікативної стратегії дає змогу підійти до комунікативних практик людини у просторі Землі як до соціокультурних дій (землеробство, тваринництво, виробництво), аналіз яких є можливим у координатах «добро – зло» та «турбота – зневажання» у площині нової етики (Ганс Йонас), «оскільки істинне буття – це завжди “буття з іншим”» [1].

Отже, звернення до комунікативних практик спрямовує дослідників до питань толерантності, взаєморозуміння та взаємодії людини і навколишнього середовища/природи/Землі, де останні виступають тією платформою, без якої не можливе існування як людини, так і людства загалом. На думку сучасних дослідників, взаємодія з природою може набувати різного вигляду, адже людина може ставитися до неї як до пращура, партнера чи підлеглого [5, с. 104]. Проте найефективнішим способом взаємодії є не лише прийняття наявних законів, але й включення елемента гуманності. Саме турбота як максима, що пов'язана з ідеєю розуміння світу як людиномірною феномена, набуває нового звучання в межах діалогу людини і природи/Землі, де духовність постає сполучною ланкою. Це відповідає принципу людиновимірності сучасної науки (Юрій Мелков) у контексті «постнекласичної» парадигми (В'ячеслав Стьопін) і визначає основні критерії трансформації сучасної епохи взагалі. Так, Стьопін підкреслює, що саме постнекласична парадигма створює нові передумови формування єдиної наукової картини світу, яка, на його думку, ґрунтується на можливості об'єднання трьох основних сфер буття – неживої природи, органічного світу і соціального життя [8, с. 633–641], де долається протистояння основних модусів взаємодії людини і світу: «перетворення/трансформація світу – пристосування до світу», «віддача себе світу – “відвертання” від світу». Дослідник підкреслює першочергове значення гуманістичних орієнтирів сучасної науки.

Зміна методології стала можливою в умовах трансформації філософії, що останнім часом набуває нової конфігурації. Йдеться не лише про перетворення «суто теоретичної філософії на філософію практичну» [10, с. 6]; значний резонанс отримує «публічний поворот» (Ісламі Ясна), завдяки якому відбувається залучення широкого кола фахівців та усіх бажаючих до обговорення нагальних проблем сучасності, однією з яких потреба відповідального ставлення людини до життя взагалі.

Формування нової парадигми є відповіддю на ті процеси, що визначають характер сьогодення, унеможливаючи монологізм у процесі вирішення екологічних проблем сучасності. Природничі та соціально-гуманітарні науки утворюють новий метарівень, де природа і суспільство розглядаються як складні системи; людська діяльність виступає змінною, що визначає їхню буттєвість. Саме ця поліпарадигмальність дає змогу звернутися до глибинного підґрунтя взаємодії природи/Земля і людини. Так, Едгар Морен за допомогою концепту «Земля-Батьківщина» обґрунтовує важливість усвідомлення «спільної долі», «спільної ідентичності», «спільного земного походження людства». Варто підкреслити, що мислитель не заперечує «окремі батьківщини», він наголошує на принципі «турбота про збереження без будь-якого поділу ЄДНОСТІ/РІЗНОМАНІТНОСТІ людства» [6, с. 46], що резонує з роздумами Ганса Йонаса [3].

Зауважимо, що поняття відповідальності не є новим для філософського осмислення, проте в сучасних умовах воно виступає тією константою, завдяки якій взаємозв'язок «людина – природа/Земля – технологія» набуває нових значень. Так, Ганс Йонас принцип відповідальності застосовує до природи, зауважуючи, що «“олюднення природи” виявляється лецимірними лестощами, що приховують прагнення її тотального підпорядкування людині та її тотальної експлуатації задля людських потреб» [3, с. 13]. Проте принцип відповідальності в контексті технологічної сучасності поширюється за межі взаємодії «людина – природа/Земля», відтепер турботи й відповідального ставлення потребує й сама людина як біосоціальна істота. Інакше кажучи, відбувається зміна парадигми: до «космічної», «екологічної», «загальнолюдської» відповідальності [7, с. 124] додається відповідальність за збереження «конструкту, іменованого людиною» (Кетрін Хейлз). Дедалі частіше сучасні дослідники використовують поняття «постсучасність» та «постлюдство», щоб посилити значення трансформаційних процесів для людини і людства загалом.

Відбувається створення нової раціональності – нового цивілізаційного утворення – техносфери як штучного середовища життєдіяльності, що поступово витісняє/заміщує природне. Таким чином, технологічна діяльність людини набуває нового значення і, відповідно, знаходить відображення в матеріальних та ідеальних результатах. Людство «перетворюється» на космопланетарну силу, що супроводжується збільшенням її технічних і технологічних можли-

востей. У цьому контексті є цікавим зауваження Наомі Кляйн щодо діяльності відомого у світі підприємця і суспільного діяча Білла Гейтса, котрий «постійно закликає урядовців збільшити фінансування досліджень, метою яких є пошук «енергетичних див». Під дивами Гейтс має на увазі ядерні реактори, які ще не було винайдено (він є головним спонсором атомного стартапу TerraPower). Він говорить про машини, які висмоктуватимуть вуглець з атмосфери та про прямий контроль над кліматом» [4, с. 223]. Так, отримуючи нові можливості, людина поступово генерує абсолютну віру в те, що здатна вирішувати виникаючі проблеми за допомогою тих чинників, які їх і продукують.

Питання зменшення антропогенного навантаження резонує з проблемою формування екологічної свідомості, про що свідчить становлення нового напрямку – постінвайроменталізму (постекологізму) [14]. На думку французького дослідника Бруно Латура, відбувається заміщення ідеології самоцінності природи (інвайроменталізму) на постінвароменталізм [16]. Останній акцентує на проблемі відповідальності за результати власних дій, а людина набуває рис творця, деміурга в контексті нової геологічної епохи. Постінвайроменталізм [13] стає напрямом, що узгоджує новітні наукові досягнення та філософські методологічні засади, формуючи нову систему координат, де відбувається розгортання соціальних та технологічних практик. У цьому контексті заслуговують на увагу проектні технології (комплекс заходів і дій, спрямованих на протидію небажаним наслідкам техніко-технологічної діяльності сучасного суспільства). Питання узгодження реалізації наявного потенціалу та можливих витрат матеріально-технічних ресурсів з усвідомленням можливого негативного впливу результатів людської діяльності на оточуюче середовище набуває нової конфігурації. Технології постають «відповідальними», такими, що враховують можливі ризики та небезпеки її використання, і, навпаки, долучаючи аксіологічну складову частину технологічних систем, науковий дискурс сьогодення розширює власну методологію. Проте ця ситуація окреслює й можливий парадокс: які необхідно використовувати технології, щоб визначити можливі ризики, пов'язані з використанням вже «оновлених/відповідальних» технологій? Зауважимо, що Едгард Морен вважає можливим вирішення вищезазначеної проблеми шляхом духовної реформи. На його думку, ця реформа має бути всеохопною, універсальною, поєднувати локальне й глобальне, індивідуальне й суспільне. Виникнення нової етики як етики «індивідуальної – громадянської – етики людського роду» долає абстрактність поняття «спільна доля всіх людей», відтепер «кожен може нині діяти заради людства, тобто сприяти, в першу чергу, усвідомленню спільності долі всіх і стати її частиною як громадянин Землі-Батьківщини» [6, с. 228].

Зазначимо, що повсякденна практика зазначає появу технологій як етичного та естетичного явища, що пропонує самовдосконалення людини в усіх сферах її життєдіяльності, у тому числі і в особистісній сфері. Дедалі частіше дослідники звертаються до теми становлення нових смислів життя. Новітні технології нині виступають факторами, які постійно впливають на людину, її звички, думки, образ життя, ідеали та систему цінностей. Постає питання усвідомлення не лише позитивних і негативних наслідків технологій, ідеться про усвідомлення зміни людських орієнтацій, що можуть спричинити руйнування соціокультурних основ людства.

Історія людства – це історія взаємодії із природою/Землею, це простір, де відбувається «розгортання» людства: від *Homo sapiens* до становлення *Homo deus* (Ювал Н. Харарі): від поклоніння Матері-Землі до поклоніння власній могутності в процесі «привласнення», завдяки бурхливому розвитку технологій на межі тисячоліть (нанотехнології, біотехнології, інформаційній технології тощо). Ці технології «відтіснили у бік» не лише принцип відповідальності за Землю, але і принцип відповідальності людини за себе. Постає питання, сповнене драматизму: «Що визначає ту межу чи той горизонт, за якими відбудеться втрата людини як біосоціальної істоти?». Як зазначає Хейлз, посилаючись на класика постмодернізму Іхаб Хасана: «Ми маємо перш за все зрозуміти, що людська форма, включно з людськими бажаннями й їхніми зовнішніми проявами, може докорінно змінюватися, а отже, має бути переглянута. Ми маємо зрозуміти, що п'ять століть гуманізму, очевидно, добігають кінця, по мірі того, як гуманізм перетворюється на дещо, що ми безпорадно змушені назвати пост-гуманізмом» [11, с. 20].

Отже, спостерігається тенденція: що вищого рівня досягає технологічна культура і, відповідно, підвищуються можливості людини та суспільства, то гострішою стає проблема збереження самої людини. Дилема «етика – технологія» набуває нової конфігурації у площині тілесного та духовного вдосконалення людини внаслідок упровадження нових технологій. Однією з небезпек є утилітарне ставлення до людини, що породжує втрату істинного розуміння добра і відповідальності за власні дії.

Особливого значення набувають фігури «переможець» і «переможений» (Ніл Постмен). Відтепер йдеться не лише про волю, свободу, нові способи мислення тощо. Це фігури, що втілюють образи людини майбутнього, де співвідношення природне/штучне отримує нову конфігурацію, втілюючи новий «машино-людський» комплекс, наближаючи добу штучного інтелекту, що несе можливі нові загрози людяності.

Людина божественна («Homo deus») може виявитися заручницею власного творіння. Так, за прогнозами сучасного футуролога Р. Курцвайла, сингулярність (вибухова точка розвитку) стане реальністю вже до середини XXI століття, коли людина буде другорядною у сполученні «людина – штучний інтелект» [15]. Своєрідний приклад «нового майбутнього» презентує технологія «генерування обличчя людей, які ніколи не існували». Так, сайт ThisPersonDoesNotExist.com (з англ. «цієї особи не існує») створено за допомогою алгоритмів штучного інтелекту, що має здатність до самовдосконалення. Як зауважує Олена Стець, «така технологія дуже перспективна, оскільки дозволяє генерувати будь-яку інформацію. Це велика перспектива, оскільки в еру обміну інформацією, остання вважається важливим ресурсом. Нині є експерименти з генерацією персонажів для аніме, створенням нових шрифтів і це лише початок» [9]. Проте постає питання подальшої долі цих технологій: чи не будуть вони використані для створення алгоритму людини, якої «раніше ніколи не існувало»? Чи не опиниться сама людина «за лаштунками» цих технологій? У цьому контексті нового значення набуває думка Морена: «Космічний корабель Земля рухається силою чотирьох некерованих двигунів: науки, техніки, економіки, вигоди, і кожен із них живиться невтолимою жагою – жагою знання (наука), жагою могутності (техніка), жагою володіння, жагою багатства» [6, с. 31]. Проте чи можна передбачити наслідки цього руху?

Висновки. Поєднання, чи скоріше симбіоз, науки та інженерії (Деніел Белл) створили не лише нові можливості, але й нові виклики сучасності, вирішення яких постає одним із головних завдань сучасного наукового дискурсу. Відбулося не лише поглиблення екологічної кризи, але й посилення невизначеності щодо подальшої долі існування людини та людства. Ця ситуація артикулювала проблему переосмислення принципу відповідальності, що в умовах технологічної сучасності спрямована не лише на збереження природних умов існування людства, але і на збереження самої людини. Сучасні технології, що не мають меж, створюють нові образи та смисли, де поступово протистояння штучного/природного зміщується в бік розвитку та удосконалення самої людини, яка відкрита цим технологіям. Водночас проектування образів бажаного чи бажання технологічного вдосконалення має всі можливості привести до повної втрати саме людського. Саме тому вилучення етичного аспекту з осмислення значення й функціонування технологій містить значні загрози для майбутнього.

Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є використання «відповідальних технологій», що містять стандарти процедур-правил технологічної поведінки, структур і форматів комунікацій у духовному досвіді, моральності, науковій та політичній практиці тощо. Водночас ці технології породжують й нові питання/парадокси, розв'язання яких не є можливим без врахування принципу «благоговіння перед життям» (Альберт Швейцер).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатишак Г.Т. Проблема комунікативного виміру буття людини у німецькій філософії XX століття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Львів, 2008. 16 с.
2. Гофрон А. Філософсько-комунікативні аспекти освіти. *Філософія освіти*. 2006. № 1 (3). С. 43–53.

3. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ : Лібра, 2001. 400 с.
4. Кляйн Н. Змінюється все. Капіталізм проти клімату / пер. з англ. Д. Кожедуба. Київ : Наш Формат, 2016. 480 с.
5. Мазоренко Д.И., Заветный С.А. Духовное общение как фактор дальнейшего развития сельскохозяйственного производства. *Філософія людського спілкування*. 2010. № 3. С. 103–110.
6. Морен Е. Шлях. За майбутнє людства / пер. з фр. Є. Марічева. Київ : Ніка-Центр, 2014. 256 с.
7. Степаненко І. Відповідальне ставлення особистості до життя: структурно-функціональний вимір (стаття І). *Філософія освіти*. 2006. № 1 (3). С. 122–132.
8. Степин В.С. Теоретическое знание: структура, историческая эволюция. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 744 с.
9. Стець О. Штучний інтелект навчили генерувати обличчя людей, яких ніколи не існувало. URL: <https://www.poglyad.tv/shtuchnyj-intelekt-navchyly-generuvaty-oblychchya-lyudej-yak-nikoly-ne-isnuvaly/> (дата звернення: 16.01.2020).
10. Філософія природи : монографія / А.В. Толстоухов та ін. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2006. 208 с.
11. Хейлз К.Н. Як ми стали постлюдством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / наук. ред. С.Ю. Шліпченко ; пер. з англ. Є.Т. Марічева. Київ : Ніка-Центр, 2013. 426 с.
12. Хоркхаймер М., Адорно Т., Дialeктика Просвещения. Философские фрагменты / пер. с нем. М. Кузнецова. Москва–Санкт-Петербург : Медиум, Ювента, 1997. 312 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/frankfurtskaja_shkola/khorkkhajmer_adorno_dialektika_prosveshhenija_filosofskie_fragmenty/57-1-0-3999 (дата звернення: 16.01.2020).
13. Bai H., Miyakawa M. and Scott Ch. Recalibration of post modernism with earth in mind. *Educational Philosophy and Theory*. 2019. Vol. 50. No 14. Pp. 1388–1389. DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1461382/> (дата звернення: 16.01.2020).
14. Kohn H., Washington H., Taylor B., Piccolo J.J. Anthropocentrism: More than Just a Misunderstood Problem. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. 2018. Vol. 31. Issue 1. February. Pp. 109–127. URL: <https://doi.org/10.1007/s10806-018-9711-1> (дата звернення: 16.01.2020).
15. Kurzweil R. The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence. URL: https://www.academia.edu/10255871/The_Age_Of_Spiritual_Machines_When_Computers_Exceed_Human_Intelligence (дата звернення: 16.01.2020).
16. Latour B. Love Your Monsters. Why we must care for our technologies as we do our children. *Love Your Monsters: Postenvironmentalism and the Anthropocene* / Shellenberger M. and Nordhaus T. (ed.). Breakthrough Institute, Oakland. Pp. 19–26.

REFERENCES

1. Hnatyshchak, H.T. (2018). Problema komunikativnoho vymiru buttya lyudyny u nimets'kiy filosofiyi XX stolittya [The Problem of the Communicative Dimension of Human Being in Twentieth-Century German Philosophy] : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.05 [in Ukrainian].
2. Hofron, A. (2006). Filosofov'ko-komunikativni aspekty osvity [Philosophical and communicative aspects of education]. *Filosofiya osvity – The philosophy of education*. № 1 (3). S. 43–53 [in Ukrainian].
3. Yonas, H. (2001). Pryntsyp vidpovidal'nosti. U poshukakh etyky dlya tekhnolohichnoyi tsyvilizatsiyi [The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization]. Kyiv : Libra [in Ukrainian].
4. Klyayn, N. (2016). Zminyuyet'sya vse. Kapitalizm proty klimatu [Everything changes. Climate capitalism]. Kyiv : Nash Format [in Ukrainian].
5. Mazorenko, D.I., Zavetnyy, S.A. (2010). Dukhovnoye obshcheniye kak faktor dal'neyshego razvitiya sel'skokhozyaystvennogo proizvodstva [Spiritual communication as a factor in the further development of agricultural production]. *Filosofiya lyuds'kogo spilkuvannya – Philosophy of human spilkuvannya*. № 3. S. 103–110 [in Ukrainian].
6. Moren, E. (2014). Shlyakh. Za maybutnye lyudstva [For the future of humanity] / per. z fr. YE. Maricheva. Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].

7. Stepanenko, I. (2006). Vidpovidal'ne stavlennya osobystosti do zhyttya: strukturno-funktsional'nyy vymir (stattya I) [The Responsible Attitude of the Person to Life: A Structural and Functional Dimension (Article I)]. *Filosofiya osvity – The philosophy of education*. № 1 (3). S. 122–132 [in Ukrainian].
8. Stepin, V.S. (2000). Teoreticheskoye znaniye: struktura, istoricheskaya evolyutsiya [Theoretical knowledge: structure, historical evolution]. Moskva : Progress-Traditsiya [in Russian].
9. Stets', O. Shtuchnyy intelekt navchyly heneruvaty oblychchya lyudey, yakykh nikoly ne isnuvalo [Artificial intelligence has been trained to generate the faces of people who never existed.] URL: <https://www.pogyad.tv/shtuchnyj-intelekt-navchyly-generuvaty-oblychchya-lyudej-yak-nikoly-ne-isnuvaly/> [in Ukrainian].
10. Tolstoukhov, A.V. (Ed.). (2006). *Filosofiya pryrody : monohrafiya* [Philosophy of nature]. Kyiv : Vydavets' PARAPAN [in Ukrainian].
11. Kheylz Ketrin, N. (2013). Yak my staly post-slyudstvom: Virtual'ni tila v kibernetysi, literaturi ta informatysi [How We Became Post-Human: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics] / nauk. red. S.Yu. Shlipchenko ; per. z anhl. Ye. T. Maricheva. Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
12. Khorkkhaymer, M., Adorno, T. (1997). *Dialektika Prosveshcheniya. Filosofskiye fragmenty* [Dialectic of Enlightenment. Philosophical fragments]; per. s nem. M. Kuznetsova. Moskva-SPb. : Medium, Yuventa. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/frankfurtskaja_shkola/khorkkhajmer_adorno_dialektika_prosveshheniya_filosofskie_fragmenty/57-1-0-3999 [in Russian].
13. Bai, H., Miyakawa, M. and Scott, Ch. (2019), Recalibration of post modernism with earth in mind. *Educational Philosophy and Theory*. Vol. 50. No 14. Pp. 1388–1389 [in English]. DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1461382/>
14. Kopnina, H., Washington, H., Taylor, B. and Piccolo, J.J. (2018), Anthropocentrism: More than Just a Misunderstood Problem. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. Vol. 31. Issue 1. February. Pp. 109–127. URL: <https://doi.org/10.1007/s10806-018-9711-1> [in English].
15. Kurzweil, R. The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence. URL: https://www.academia.edu/10255871/The_Age_Of_Spiritual_Machines_When_Computers_Exceed_Human_Intelligence [in English].
16. Latour, B. (2011). Love Your Monsters. Why we must care for our technologies as we do our children. Shellenberger, M. and Nordhaus, T. (ed.). *Love Your Monsters: Postenvironmentalism and the Anthropocene*. Breakthrough Institute, Oakland. Pp. 19–26 [in English].

Pylypenko Svitlana Hryhorivna

Candidate of Philosophy, Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of Philosophy
of the Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda
29, Alchevskikh str., Kharkiv, Ukraine

DO WE HAVE THE FUTURE: CHALLENGES OF TECHNOLOGICAL MODERNITY

The article is devoted to understanding the crisis processes of our time, among which researchers call anthropological and environmental crisis of man. It is not only a philosophical understanding of these problems, but also the need to change the research methodology. This situation compels us to rethink and create a new project for the correlation of elements of the system “technology – man – nature”, where the Earth acts as a matrix of human life/being. The aim of the article is to highlight the possible risks and prospects of the existence of the interaction “man – nature/Earth” in the context of technological reality.

The objective of the study is to determine the prospects for the interaction “man – nature/Earth” in the conditions of intensive technological modernization using the concept of “responsibility” and the concept of “responsible technology”. To solve the tasks in the article, hermeneutic, comparative, cultural-anthropological research methods are used.

The article emphasizes problems of the relationship between man and nature/Earth in the moral and environmental imperative, which forms a new look at the “principle of responsibility for the Other” and indicates a change in the discourse of the scientific community. It is noted that one of the dangers

is a utilitarian attitude towards a person, which leads to the loss of a true understanding of goodness and responsibility for one's actions. Technologies act as an ethical and aesthetic phenomenon and offer self-improvement of a person in all spheres of his life, including in the personal sphere. In this context, it should be better to turn to the concept of "responsible technologies", that is, technologies that take into account possible risks and dangers of their use.

Results. Not only the deepening of ecological crisis has happened, but uncertainty about the future fate of human existence and humanity has also intensified. Modern technologies have no boundaries; they create new images and meanings, where the opposition of the artificial/natural is shifted towards the development and improvement of man himself. One of the ways to solve this problem is to use "responsible technologies", at the same time bringing new questions/paradoxes.

Key words: *technology, man, moral and environmental imperative, principle of responsibility, nature/Earth.*

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

УДК 101.1:316

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.3>**Гансова Емма Августівна**

доктор філософських наук,

професор кафедри філософії, соціології, менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена значенню філософської методології для здійснення соціальної політики. Автор показує, яким чином утворюються певні моделі соціальної політики. Особливістю філософського мислення є здатність знаходити спільні для різних речей, явищ риси, ознаки, які дають змогу зрозуміти сутність об'єкта дослідження. Філософія, таким чином, пропонує певну логіку не тільки для наукових досліджень, але й для повсякденної діяльності. В останньому випадку, як правило, це результат вже набутого досвіду. Головна мета дослідження – це звернути увагу на роль системної теорії, структурного функціоналізму та діалектики не тільки для наукової діяльності, але й для повсякденної. Повсякденна діяльність за своїм змістом залежить від тих норм та цінностей, які свідомо чи несвідомо впливають на поведінку актора. Соціальна політика держави – це її функції у сферах охорони здоров'я, освіти, соціальної безпеки. Саме тому вона має відповідати головним потребам особистості, яка є представником певних соціальних груп – професійних, етнонаціональних, вікових, гендерних. Соціальна політика є також елементом управління. Автор вважає, що політика – такий вид діяльності, який безумовно пов'язаний з інтересами, на відміну від адміністративного управління або наукової діяльності, особливість яких полягає в необхідності бути «вільними» від цінностей суб'єктів. Таким чином, соціальна політика поєднує два протилежних принципи, а саме: «свободу від цінностей» та ціннісну складову частину. Методологічне значення класифікації потреб для соціальної політики полягає в тому, що залежно від пріоритетності для держави певних потреб держава обирає ліберальну, консервативну або соціал-демократичну модель. Цей принцип впливає й на такі показники, як рівень бідності та безробіття. У практиці соціального управління наукова методологія представлена різноманітними науковими школами, в рамках яких розгортаються основні дослідницькі традиції, що пропонують суспільству та управлінню різні науково-практичні парадигми.

Ключові слова: методологія, соціальна політика, система, право, демократія, модель, цінності.

Вступ. Проблема соціальної політики стосується буденної, повсякденної життєдіяльності людини. Саме це відрізняє останню від інших видів політики. Соціальна політика залежить не тільки від держави, але й від активності пересічних громадян. Саме їх активність впливає на вибір моделі соціальної політики держави.

Соціальна політика – це управління соціальним розвитком у соціальній сфері. Соціальними є сфери освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та безпеки.

Мета та завдання. Метою статті є розгляд філософської методології для здійснення соціальної політики.

Результати. Теоретико-практичний зміст поняття «соціальний» полягає в особливому засобі його вживання. Найчастіше він застосовується для того, щоб позначити місце та функції певного феномена в системі суспільства. На відміну від категорій економіки, поняття «соціальний» передбачає нематеріальні фактори існування особистості, які пов'язані з особливостями

суспільних культурних відносин, цінностей та норм культури, відносин між державою та особистістю.

Особливістю філософського мислення є здатність знаходити спільні для різних речей, явищ риси, ознаки, які дають змогу зрозуміти сутність об'єкта дослідження. Філософія, таким чином, пропонує певну логіку не тільки для наукових досліджень, але й для повсякденної діяльності. В останньому випадку, як правило, це результат вже набутого досвіду.

Бачення суспільного системоутворення істотно залежить від ідеології. Основу головних моделей політики нині вбачають не лише в економічному факторі. Крім того, рівень економічного розвитку залежить від тої моделі, на яку орієнтується інститут влади. Це – ліберально-демократична, консервативна та соціал-демократична моделі. Кожна з них як системоутворюючий елемент має той чи інший вид прав людини, а саме: політичні, громадянські або соціальні права. Права людини, на думку Ж. Руссо, є результатом «суспільного договору» між державою та громадянським суспільством. Громадянські, політичні, економічні, соціальні права людини мають стати головним змістом політичної діяльності держави. Завдання громадянського суспільства – здійснювати контроль за їх дотриманням органами влади. Але в Україні цей контроль не здійснюється повною мірою. Це пояснюється недостатньою активністю громадян, які зайняті боротьбою за своє матеріальне існування.

Статистика кількості бідних та безробітних громадян зумовлена тими видами прав людини, які державна влада вважає найбільш важливими. Тому доцільно із точки зору визначення ефективності політики розглянути такі моделі, як ліберальна, консервативна та соціал-демократична.

Правова база ліберальної демократії зосереджена на громадянських правах, зокрема на принципі рівноправності громадян незалежно від расових, етнічних, статевих та інших ознак. Системоутворююча роль цього виду права дає змогу соціальні та економічні права «перекладати» на громадські організації. Наслідком цієї політики є 11% бідних та 4% безробітних.

Системоутворюючу функцію консервативної моделі утворює податкова політика держави. Через гнучку податкову політику здійснюється перерозподіл доходів. Тому майнова нерівність вигідна державі. Кількість бідних та безробітних однакова і дорівнює 10%.

Соціал-демократична модель характерна для скандинавських країн. Соціалістична ідеологія залишається вірною своїм головним принципам: рівності доходів, централізованій системі управління, державним соціальним гарантіям. Певним результатом цієї політики є 0,1% тих, хто знаходиться за межею бідності, та 4% безробітних.

Системний підхід ми знаходимо й у політиці соціальної безпеки. Мета соціальної безпеки залежить від того, джерелом яких соціальних загроз є держава. Це може бути загроза матеріальному добробуту громадян, їхній свободі, соціальній захищеності. У сучасному демократичному суспільстві є дві моделі, які отримали назви «Держава загального добробуту» та «Соціальна держава».

У «Державі загального добробуту» системоутворюючим фактором є рівень доходів громадян. Тому завданням державної соціальної політики є максимальний перерозподіл прибутків.

«Соціальна держава» має за мету стимулювати активність громадян. Елементами системи соціальної держави є приватна власність, соціальний захист вразливих груп населення, залишковий принцип фінансування.

Нині українська держава визначила системоутворюючим елементом захист головних прав та свобод громадянина (ст. 3 Конституції України). Це – життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість, безпека. Згідно з цими принципами, людина як громадянин виконує системоутворюючу роль.

Таким чином, спираючись на системне бачення об'єкта, суб'єкт управління формує стратегію управлінської діяльності.

Приклади застосування системної методології ми знаходимо також у сфері освіти. Система в цьому випадку має такі елементи: викладач, студент або учень, дисципліна, яка є об'єктом

вивчення, методи викладання та контролю. Останні залежать від моделі навчання, обраної викладачем. Системоутворюючу функцію може виконувати один із цих елементів.

Якщо ми звернемося до вітчизняного досвіду, то системоутворююча роль найчастіше належить викладачеві.

Модель освітянської діяльності у вищих закладах Європи виглядає інакше. Системоутворюючу функцію виконує студент. Саме він (вона) обирає професора та дисципліни. Викладач пропонує тему та проблеми. Студенти утворюють групи, в яких обговорюють проблему. Вони самостійно знаходять необхідну інформацію, використовуючи інтернет або відповідну літературу.

Таким чином, системна методологія має свої переваги. Але необхідно вказати й на недоліки. Система передбачає цілісність, стабільність й не враховує зовнішнього втручання чи впливу середовища.

Інша концепція, яка виконує роль методології, – це структурний функціоналізм. Роль функції належить елементу, який «працює» на мету організації. У контексті методології виникає проблема, які засоби впливу варто застосовувати щодо учнів, студентів або рядових співробітників, щоб заохотити їх ефективно функціонувати.

Для цього треба засоби впливу спрямувати на головні механізми людської поведінки, а саме на потреби, інтереси, цінності. Функція стимулів полягає в їх спрямованості на задоволення фізіологічних, екзистенціальних, соціальних потреб.

Методологічне значення класифікації потреб для соціальної політики полягає в тому, що залежно від пріоритетності для держави певних потреб держава обирає ліберальну, консервативну або соціал-демократичну модель. Цей принцип впливає й на такі показники, як рівень бідності та безробіття.

Частіше за все згадують матеріальні стимули – премії, зростаючу заробітну платню, стипендії. Але досвід показує, що актор сприймає ці стимули як засіб задоволення тільки матеріальних потреб.

Іншим фактором стимулювання менеджмент вважає кар'єру. Цей вид стимулювання дає змогу задовольнити одночасно потреби та інтереси, які мають комплексний характер. Кар'єрне зростання підвищує рівень самовпевненості, самооцінки. Цей вид стимулювання змушує вдосконалювати професійні якості, відкриває перспективу.

На відміну від системи, структура має вертикальну та горизонтальну спрямованість.

Соціальна структура в теоретичному аспекті – це сукупність та співвідношення різних груп, які можуть бути виділені за певними ознаками. За ознакою розподілу праці соціологи виокремлюють професійні групи. До соціально-демографічних зараховують групи за віком, статтю, місцем проживання. Види освіти також стають підставою для виділення відповідних груп. За соціально-економічними ознаками групи виділяють на підставі розміру доходу та місцем у структурі зайнятості.

Структурно-функціональна методологія дає змогу зрозуміти підстави соціальної мобільності. На відміну від системної методології, в цьому випадку переміщення громадян пов'язують з економічними, культурними, соціальними факторами та наслідками.

Об'єктом соціальної політики є також девіантні групи (засуджені, наркозалежні, алкоголіки). Група, чисельність якої зростає, – інваліди. Військові конфлікти, соціально-економічні негаразди спричинили появу групи біженців.

Не заглиблюючись у теорію та історію класів, треба зауважити, що при всіх змінах у політичній науці розуміння ознак класу збігається загалом у різних представників різних шкіл та напрямів.

Варто підкреслити такі класові ознаки: ставлення групи до власності, місце в суспільному розподілі праці, джерело й розмір прибутку, місце групи у структурі влади.

Нині категорія «клас» набула нової актуальності. Це зумовлено появою середнього класу в структурі розвинутих країн. Ця група стала невід'ємним елементом постіндустріального суспільства. Сучасні ідеологи середнього класу пов'язують його появу з освітніми ознаками,

зростанням ролі інформації та управлінської діяльності. Розмір цієї групи є показником стабільності, добробуту, відкритості суспільства. Умовою існування середнього класу є така структура економіки, яка передбачає сферу послуг, інформатики, управління. Його доля у структурі США дорівнює 80%.

У контексті структурно-функціональної методології середній клас впливає на вікові та професійні групи. Молодь в Україні, отримуючи вищу освіту, поповнює лави працюючих у соціальній сфері, а саме в соціальних галузях – освіта, охорона здоров'я, менеджмент.

Разом зі зменшенням обсягу та модернізацією промисловості зменшується розмір та, відповідно, вплив робочого класу. Сучасна ідеологія українського суспільства втрачає класовий характер. Дедалі більше функцій виконують ідеологія та цінності, пов'язані з правами людини.

Ще однією загальнонауковою методологією є діалектика. Це приклад застосування класичної філософії як методології. Закони та категорії філософії утворюють логіку інтерпретації причин та сутності соціальних явищ.

Закон єдності та боротьби протилежностей є методологією формування доходів. Одна з характеристик цієї сфери фіксує рівномірність або нерівномірність їхнього розподілу. Нерівномірність доходів стає джерелом податкової політики, сутність якої полягає в залежності розміру податків від розміру доходів. Держава таким чином здійснює рух грошей від забезпечених прошарків до найменш забезпечених.

Закон єдності та боротьби протилежностей у системі освіти виглядає як закон взаємодії учнів та викладачів. Важливо, щоб ці протилежності не ставали протиріччями. Саме ці протилежності спонукають до появи в студентів нових знань, нової інформації.

Певне значення має також методика викладання. Завдання викладача – показати можливості застосування цієї інформації в майбутній діяльності учнів або студентів.

У сфері освіти неважко побачити і прояви закону переходу кількісних змін в якісні. На рівні середньої освіти актор набуває основи гуманітарних, природничих, математичних наук. Вища освіта – це вже якісно новий рівень, який дає змогу студентові в майбутньому зайняти певні позицію та статус. Є різниця між цими категоріями. Позиція – це місце у професійній структурі, тоді як статус – це оцінка, яку надають керівники, громадськість особі, що виконує певну функцію.

Перетворення знань на практичну професійну діяльність потребує спеціальної методики.

Вища професійна освіта – це якісно новий рівень. Після переходу до нього особа може вже свідомо підготуватись до майбутньої професійної діяльності.

Закон заперечення вимагає свідомого ставлення до минулого. У цьому контексті багато прикладів ми можемо знайти, аналізуючи різні галузі соціальної політики. Ще в XIX ст. соціологи розуміли під культурою бідності певний стиль життя. Бідні не поділяють суспільних цінностей, мають низький рівень організації. В їхній свідомості домінують почуття залежності від інститутів влади держави. За статистикою, в Україні 30% бідних та 11% безробітних. Причину такого становища варто вбачати не лише у сфері економіки. Український політикум досить не визначився стосовно моделі соціальної політики.

Що стосується населення, пересічних громадян, в їхній свідомості досі живе «пострадянський синдром» залежності від влади. Наслідком такої суспільної свідомості є недовіра навіть до тих, кого вони обирають. Тільки 8% громадян є членами громадських організацій. Методологічне значення для здійснення державної соціальної політики має соціологічна наука. Емпіричні дослідження (опитування, спостереження) повинні мати теоретичне підґрунтя. Соціологічні теорії класиків цієї науки (М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса та інших) необхідні для визначення цілей дослідження, інтерпретації результатів, оновлення та доповнення фундаментальних теорій та категорій. Так, відомими принципами здійснення наукових досліджень є «свобода від цінностей та «відношення до цінностей» (М. Вебер), класифікація видів поведінки, яка, за визначенням М. Вебера, може бути цілеспрямованою, ціннісно спрямованою, традиційною та афективною.

Е. Дюркгейм пропонує також певні види поведінки та розуміння «факту» в соціології. Він називає такі види поведінки: цілераціональна, ціннісно-раціональна, традиційна та аномія.

Ця класифікація важлива для здійснення управління. У кожному процесі, який відбувається в суспільстві, присутні механізми, які отримали назву «механізми спрямованості поведінки». Наприклад, якщо ми маємо справу з поведінкою робітника, чиновника або учня, то в систему стимулювання треба включати визначення цілей, формування в підлеглих відповідальності за наслідки їхньої діяльності. Все це є системою цінностей, які варто враховувати в практиці роботи з підлеглими.

Іншим важливим методологічним принципом варто вважати розуміння поняття «факт». Фактом вчений називає явище, яке приваблює до себе увагу більшості людей та має наслідки, що впливають на суспільну думку. Саме факти стають об'єктом соціологічних досліджень.

Т. Парсонс приніс у соціологічну науку поняття «соціальна дія». Ця категорія має глибокий зміст. Дія, яка спрямована на іншу особу, містить у своїй структурі систему цінностей, мотивів, інтересів, потреб, відповідальності. Все це варто враховувати в практиці людських взаємовідносин.

Висновки. Таким чином, у практиці соціального управління наукова методологія представлена різноманітними науковими школами, в рамках яких розгортаються основні дослідницькі традиції, що пропонують суспільству та управлінню різні науково-практичні парадигми.

Значення методології для управління полягає в тому, що суб'єкт управлінської діяльності свідомо застосовує ту чи іншу методологію. Але це потребує спеціальної підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Князева Е. Законы эволюции и самоорганизации. Москва : Наука, 1994.
2. Скуратівський В. Соціальна політика. Київ : УАДУ, 1997.
3. Теория и методика социальной работы / Под ред Жукова В.И. Москва, 1994.
4. Ивакин А.А. Диалектика как ценность и самоценность. *Актуальні проблеми політики* : збірник наукових праць. 2008. Вип. 40.
5. Психологія масової політичної свідомості та поведінки. Київ : Основи, 1997.
6. Новіков В. Потенціал стабільної соціальної політики. *Україна: аспекти праці*. 1999. № 1.
7. Наумова Н.Ф. Социальная политика. в условиях запаздывающей модернизации. *Социологический журнал*. 1994. № 1.
8. Тернер Дж. Структура социологической теории. Москва : Прогресс, 1985.
9. Энциклопедия социальной работы. Москва, 1994.
10. Україна. Людський розвиток. Звіт. Київ : ПРООН, 1999.

REFERENCES

1. Knyazeva E. Zakony evolyutsiyi i samoorhanizatsiyi. Moskva : Nauka. 1994.
2. Skurativskyy V. Sotsialna politika. Kyiv : UADU, 1997.
3. Teoriya i metodyka sotsialnoyi roboty / Pid red Zhukova V.I. Moskva, 1994
4. Ivakin A.A. Dialektyka yak tsinnist i samotsinnist. *Aktualni problemy polityky: zbirnyk naukovykh prats*. 2008. Vypusk 40.
5. Psykholohiya masovoyi Politychnoyi svidomosti ta povedinki. Kyiv : Osnovy, 1997.
6. Novikov V. Potentsial stabil'noyi sotsial'noyi polityky. *Ukrayina: aspekty pratsi*. 1999. № 1.
7. Naumova N.F. Sotsialna polityka. v umovakh zapiznyloyi modernizatsii. *Sotsiolohichne zhurnal*. 1994. № 1.
8. Turner Dzh. Struktura sotsiolohichnoyi teorii. Moskva : Prohres, 1995.
9. Entsyklopediya sotsialnoyi roboty. Moskva, 1994.
10. Ukrayina. Lyudskyy rozvytok. Zvit. Kyiv : PROON, 1999.

Hansova Emma Augustivna

Doctor of Philosophy,

Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
of the State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”

26, Staroportofrankivska St., Odesa, Ukraine

PHILOSOPHICAL FOUNDATION OF SOCIAL POLITICAL RELATIONS

The article deals with the importance of philosophical methodology for the implementation of social policy. The author shows how certain models of social policy are formed. The peculiarity of philosophical thinking is the ability to find commonalities for different things, phenomena traits, signs that allow you to understand the essence of the object of study. Philosophy, therefore, offers some logic not only for scientific research but also for everyday activities. In the latter case, it is usually the result of experience already gained. The main purpose of the study is to pay attention to the role of system theory, structural functionalism and dialectics, not only for scientific activity but also for everyday activity. Everyday activity in its content depends on those norms and values that consciously or unconsciously influence the behavior of the actor. The social policy of the state is its functions in the spheres of health care, education, and social security. That is why it must meet the main needs of the individual who is representative of certain social groups – professional, ethno-national, age, gender. Social policy is also an element of governance. The author believes that politics is a kind of activity that is unconditionally related to interests, unlike administrative management, or scientific activity, the peculiarity of which is the need to be “free” from the values of the subjects. Thus, social policy combines two opposite principles, namely “freedom from values” and the value component. The methodological importance of classifying needs for social policy is that, depending on the priority for the state of certain needs, the state chooses a liberal, conservative or social-democratic model. This principle also affects indicators such as poverty and unemployment. In the practice of social management, the scientific methodology is represented by various scientific schools, within which basic research traditions are offered, which offer different scientific and practical paradigms to society and management.

Key words: methodology, social politics, system, law, democracy, model.

УДК 141.319.8 «19»

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.4>

Димчук Анатолій Володимирович

здобувач кафедри філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

ВІЗІЯ ПІФАГОРА В СОЦІАЛЬНИХ «КОНСТРУКЦІЯХ» МАСОНСЬКОГО СИМВОЛІЗМУ

Стаття присвячена аналізу впливу філософії Піфагора на формування масонського дискурсу у XVII – XVIII ст. Розглядаючи соціальну та символічну складові частини вчення Піфагора та масонського ордену, можна дійти висновку, що масонство споріднене з піфагоризмом у розумінні цілей та завдань філософії, символічному кодуванні головних ідей, трактовці впливу «символу» на людську спільноту, висвітленні ролі філософа в перебудові соціальної структури суспільства. Масони запозичили від піфагорійців розуміння паняття «гармонія – порядок», яке вони намагалися застосувати в суспільному будівництві для створення нових соціальних відносин.

Ключові слова: Піфагор, масонство, піфагоризм, символ, ритуал, суспільство.

Вступ. Під куполом найвідомішого у світі масонського храму (Freemasons Hall) у Лондоні намальована головна фреска ордену, на якій зображені легендарні батьки – засновники світового масонства: Соломон (цар Іудеї, творець Єрусалимського храму), Хірам (перший масон-будівельник храму), Піфагор та Евклід. З одного боку, ця фреска показує єдність релігії (біблійні персонажі) та науки (давньогрецькі вчені), з іншого – вказує на історичні та філософські витоки масонського дискурсу (в масонів є численні ложі під назвою «Піфагор», особливий масонський храм під назвою «Храм Піфагора» у США).

Творцеві філософії Піфагору присвячені тисячі книг та статей вчених і публіцистів XVII – XXI ст., хоча до І. Ньютона (часу формування масонського ордену) постать Піфагора була мало відома широкому загалу та перебувала в тіні Аристотеля, Платона, Сократа [1]. Про масонські симпатії до Піфагора є поодинокі згадки в науковій монографії, але «орденська» масонська література, що тривалий час була прихована від дослідників, рясніє твердженнями про обожнення масонами Піфагора як «засновника масонства» [2]. При всій очевидності таких симпатій вони не акцентовані істориками філософії через обставини штучної маргіналізації філософської складової частини масонства в консервативних наукових середовищах. Недослідженість теми підштовхнула автора на подальші розвідки масонських запозичень з античної філософії.

Зацікавленість масонською філософською системою має довгу історичну традицію, в якій помітна певна циклічність. Її перша хвиля припадає на XVIII ст., коли масонство стало затверджуватися в різних країнах, друга – пов'язана зі сплеском інтересу до містики в системі культури модерну на межі XIX та XX ст., третя належить до початку XXI ст. і характеризується посиленням уваги до проблем містики як культурно-історичного та філософського феномена [3]. Матеріали, що накопичені філософською наукою до теперішнього часу, залишаються несинтезованими (не проведено філософську кваліфікацію містики), нез'ясованою є історія містики як форми організації трансцендентного досвіду.

Мета та завдання статті – виокремити комплекс елементів масонського соціально-філософського дискурсу, що наслідують ідеї Піфагора, пояснити зумовленість цього вибору соціальними завданнями масонства.

Методами дослідження є аналітичний, порівняльний, системний, структурно-інституційний, соціокультурний підходи. Ключовими стали принципи історизму, синкретизму, об'єктивності, системності та відповідності. Принцип історизму дає змогу, з позиції динаміки, розглянути особливості взаємозумовленості систем. Принцип синкретизму пропонує розгляд

проблеми крізь призму взаємозв'язків усіх чинників та характерних рис, коли трансформація одного фактора тягне за собою ланцюг змін у всіх сферах діяльності суспільства. Порівняльний аналіз цілком доречний, бо масонство будується, в тому числі, на запозиченні окремих релігійних та філософських ідей.

Результати. Вже на межі XVII та XVIII ст. масони явили світу свою оригінальну філософію нового соціального устрою, підштовхуючи суспільства провідних країн світу (Англії, Франції, Нідерландів) до глобальних змін. Створюючи проєкції майбутнього, масони прагнули знайти опору в минулому, залучаючи до свого «пантеону» Піфагора та Евкліда, загадкових тамплієрів та філософів-розенкрейцерів. Історія масонства показує зв'язок різних масонських систем із соціально перетворювальною проблематикою, вперше позначеною Піфагором, який поставив проблему зміни суспільних відносин за допомогою законів світової гармонії. Водночас декларована головна ціль світового масонського руху напряму пов'язана із змінами в суспільстві. Орден вільних каменярів (масонів), як і «Піфагорійський союз» (закрите просвітницько-містичне товариство), є братством, але це братство мало не локальний, а всесвітній характер. На сайті freemasoninformation.com самі масонські ідеологи вказують сутність масонства: «Масонство – це філософська організація, яка наголошує на вивченні моральних символів для формування особистісних якостей своїх членів, для більш глибокого розуміння людства і суспільства. Живучи нині у «відкритому суспільстві», масонство пропонує людству цінності традиції, свободи та милосердя (абсолютної досконалості людського духу)».

На фронтисписі першого видання «Книги статутів» масона Д. Андерсона (1723 р.), у примітці Д. Андерсона до масонської «Книги статутів» (1738 р.) Піфагор фігурує як батько-засновник масонства [4, с. 30]. Професор Кембриджського університету У. Гатрі твердив, що для Піфагора «спонукальною причиною для вивчення «космосу» було прагнення тісно узгодити наші власні «я» із його законами» [5, с. 391]. Тобто саме соціальні перетворення, прагнення змін у соціальному та особистому просторах були головними та спонукальними у філософії та діяльності Піфагора та піфагорійців.

Грецька цивілізація часів Піфагора відчувала певну «ейфорію» від успіхів будівництва власної оригінальної колоніальної системи, коли Середземне та Чорне моря опинилися під владою грецьких купців без кривавих зіткнень із місцевим населенням. Така «грецька зовнішня політика» породжувала ідеал соціальної злагоди, відкидаючи все те, що розділяло людей: релігійні та етнокультурні особливості. Вона давала змогу проводити експерименти зі «створення нових світів», формувати та затверджувати нові форми соціально-політичного, державного устрою на колонізованих землях. Вже у XVIII ст. масони фактично повторили цей шлях на американському континенті.

Нині Піфагора розглядають і як поборника свободи, і як прихильника диктатури «елітарної групи правителів» – «ноократії», «меритократії». У XVIII – XX ст. масонів звинувачували у всіх революціях та у таємних змовах – формуванні «елітарних диктатур» (у XX ст. навіть сформувалася певна «масонофобія» – теорія «масонської змови»). Звісно, серед масонів були крайні революціонери-руйнівники (Михайло Бакунін, Петро Кропоткін, Прудон) та військові диктатори (Джордж Вашингтон, Симон Болівар), але їх об'єднувало те, що вони не були задоволені «станом речей на сьогодні» та (як піфагорійці) прагнули будувати «новий світ» соціальної «гармонії».

Піфагор пропонував затвердити у світі владу «посвячених» науковців. Така структура – «Рада Трьохсот» (із числа піфагорійців) – стала б головним регулятором суспільства. Незважаючи на прихильність до такої елітарної структури, піфагорійці стали першими провідниками ідей «рівності», «справедливості», «справедливого закону», як запоруки соціальної гармонії. Державний ідеал Піфагора полягав у «порядку та гармонії», був однаково далекий від гніту тиранів та хаосу охласу.

Піфагор бачив на чолі держави розумних та добродішних, жалісливих володарів, посвячених шляхом складних ритуалів у таїнства «символічного світу», володарів, що, спираючись на науку та мораль, проводять «гармонічні зміни». Керівники суспільства мають постійно

та наполегливо працювати над собою, очищуючись від чвар дисгармонії та оманливих забобів. Такий шлях наслідують масони, бо головним завданням членів масонського ордену є моральне вдосконалення, контроль над чуттєвим світом, «праця з отісування власного каменя» (звідси характеристика, що з'являється у XVIII ст. – «отесані та неотесані» люди) [6].

Тривалий час науковці розглядали Піфагора тільки як «чудотворця та містагога» (Агріппа Неттестаймський мав Піфагора за «релігійного мага») [7, с. 49]. Звернення до Піфагора як до великого філософа та науковця зародилося у XVII ст. зусиллями ідеологів розенкрейцерства-масонства. Тоді ж почалося друге життя соціальних конструкцій Піфагора, але вже у розенкрейцерсько-масонській «обгортці». У книзі розенкрейцера Міхаела Майера «Аталанта щотікає» (1618 р.) ідеї загального братства пов'язуються з ідеями гармонії, будівництвом ідеального суспільства. Масон Е.М. Рамсей у книзі «Подорожі Кіра» (1727 р.) та масон К.Ф. фон Кеппен у книзі «Крата Репо» (1775 р.) відтворюють піфагорійські ідеї соціальної гармонії. Один із перших ідеологів масонства Ісаак Ньютон (за твердженням масонських історіографів) взяв на озброєння вчення про гармонію Піфагора. Лідер масонів-ілюмінатів Адам Вейсгаупт написав книгу «Піфагор, або Міркування про мистецтво таємного правління світом» (1787 р.) в якій пропонував як майбутній державний устрій піфагорійську утопію [7, с. 40–41]. Масон В.-А. Моцарт використав піфагорійську та масонську символіку як зовнішню основу опери «Чарівна флейта».

Треба вказати, що масонство до свого офіційного «відкриття» запозичило ідеї античних філософів. Вже у першому відомому документі «оперативних масонів» «Regius Poem» (XV ст., холліуеллський манускрипт) згадується Евклід та надзвичайна цінність науки про гармонію – геометрії. У легендарному документі, який знайшов масон-філософ Джон Локк (1696 р.), сказано: «Піфагор подорожував для отримання освіти в Єгипет і Сирію, і в усіх країнах, де фінікійці ввели масонство, він отримував доступ у масонські ложі, в яких багато чого навчився <...> в Кротоні, він заснував велику ложу і підготував чимало масонів» [4, с. 22].

Піфагорійське братство мало закритий, герметичний характер, вступити до нього міг не кожен, до кандидата висувалися спеціальні вимоги. За аналогією з Піфагорійським союзом (орденом), масонство є закритою організацією, що приймає до своїх лав тільки тих прохачів, які відповідають певним вимогам. Перш за все, кандидат має бути людиною «вільною та доброї слави», не бути атеїстом. Для вступу до «Ордену» (як до піфагорійського, так і до масонського), необхідно було пройти ритуал посвяти. Ритуал посвяти у піфагорійців був оточений таїнствами, розголошення яких суворо каралося. Піфагор вважав, що важливі знання мають бути таємними, недоступними для непосвячених. У громаді Піфагора існувало кілька ступенів посвяти, і ті, хто перебував на початкових ступенях посвяти, не знали, що чекає їх на наступних. У масонів також важливими елементами є посвята в таємниці ордену та покарання за розголошення таємниць. Згідно з масонським ритуалом, «першим обов'язком вільного муляра є зберігати у суворій таємниці все те, що ви тут почувете, побачите або в подальшому пізнаєте в Храмі» [8, с. 10]. Обітниця мовчання, що давалася піфагорійцями, знайшла відображення в символіці «Бик на мові», який означав «тримай язика за зубами» [9, с. 23].

Таємниці піфагорійців не могли поширюватися за межами піфагорійської громади внаслідок режиму «суворого мовчання». Явлів свідчить про таємний характер громади: «Викликає подив <...> найсуворіша утаємниченість: протягом стількох поколінь нікому, вочевидь, не потрапляли в руки ніякі записки піфагорійців аж до часу Филолая» [10, с. 146–147]. Частина масонського вчення, як і піфагорійське вчення, передається тільки усно, від вчителя учню. Обітницю мовчання, яку дають піфагорійці, продовжують закони масонського ордену: спочатку мовчить учень, потім мовчить учитель.

Масони, як і піфагорійці, пов'язані певними суворими зобов'язаннями про нерозголошення всього, що відбувається в ордені, в масонів сформувалася особлива філософія мовчання. Вони створили оригінальну невербальну мову символів, розглядаючи мовчання як форму внутрішньої мови (діалогу з самим собою). Водночас мовчання ще більше актуалізує та посилює сферу

секретності. Мовчання сприймається як соціальний акт, як маркер таємничості та захисту від мовних маніпуляцій. Водночас мовчання, за масонським ритуалом, спонукає учнів до самостійного надраціонального пізнання.

Філософська школа Піфагора, як і масонство, «була певною мірою низкою ініціацій, оскільки він змушував учнів проходити через різні ступені» [11, с. 282]. У масонстві є три основних ступеня посвяти: учень – перший, підмайстер – другий, майстер – третій градуси. Учні ставилися в обов'язок знання математики та геометрії. Система знань Піфагора включала в себе: арифметику (науку про гармонію числа), геометрію (науку про гармонію життя), музику (науку про гармонію звуків), астрономію (науку про гармонію космосу). Ці знання вважалися необхідними для розуміння Бога, людини, суспільства [12, с. 12].

У масонстві Бог та геометрія позначаються літерою «G». В англійській мові слова «геометрія» (geometry) і «Бог» (God) починаються з однієї і тієї самої літери, однак, незалежно від мови та ритуалу, з масонської точки зору, «G» символічно ототожнює Невимовне Ім'я Бога та науку «божественної гармонії» – Геометрію [13, с. 2]. «Бог постійно геометрує», – казав Платон [14, с. 16]. Масони шанують як свій орденський символ прямокутний трикутник Піфагора з довжиною сторін 3, 4 і 5, який зображувався на ритуальних килимках із квадратами над катетами та гіпотенузою і називається «Піфагором». Як і «47-ма теорема Евкліда», цей трикутник є символом керівника («Достойного Майстра») масонської ложі. Дотримуючись зразків античності, масони засвоїли ідею про закляття хаосу невідповідної первозданної природи геометрією – гармонією, про подолання хаосу геометрією – гасло масонів «Ordo ab Chao» («Порядок із Хаосу»).

Вже античні автори вважали, що головні таємниці Піфагора знаходяться в символах. Ямвліх свідчить, що «найбільш необхідним у Піфагора вважався спосіб навчання через символи <...> треба тільки ясно розчленувати приховані натяки і таємні значення піфагорійських символів, щоб зрозуміти, як багато правильного і істинного міститься в них, коли вони розкриті та звільнені від загадкової форми» [10, с. 49, 138, 491].

Сучасний масонський ритуал говорить про цифрову символіку, властиву піфагорійцям: «сім років будівництва Храму Соломона, сім Вільних Наук та Мистецтв – тривіум (граматика, риторика, логіка) та квадрівіум (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Сходження по семи сходинках Вільних Наук та Мистецтв розглядалося масонами не тільки буквально, але й символічно. Ступінь логіки означала пізнання методів Знання. Граматика та риторика розглядалися не тільки як науки про мову, але й про всі засоби переконання співрозмовника у своїй правоті, про всі філософські праці світу. Сходячи на ступені арифметики та геометрії, масон символічно осягав усі науки взагалі. Геометрія для масонів була «священною наукою», спрямованою на вдосконалення людства, наукою, якою керує Бог – Великий Архітектор Всесвіту (Великий Геометр), «геометрія» стала ім'ям Бога [8].

Зацікавленість піфагорійців та масонів символікою пояснюється їхнім прагненням пізнати і використовувати універсальні закони задля соціальної перебудови. Говорячи словами філософа ХХ ст. Ернста Кассірера, символ – це «не просто образ, який замінює інший образ, але собі завжди апріорна форма, яка організовує наше пізнання» [15, с. 304]. Альфред Шюц у роботі «Символ, реальність та суспільство» розмірковував: «Символи безпосередньо «означають» не речі, а саме уявлення про них <...> Або взаємозв'язок між суспільством та системою символів являє собою такого роду процес, що всі символи або, принаймні деякі з них, мають джерело в суспільстві, але, одного разу встановившись, надають, своєю чергою, зворотний вплив на структуру самого суспільства?» [16, с. 458, 461].

Масони запозичили у піфагорійців більшість своєї символічної мови, головні числові символічні ототожнення, пентаграму, ритуальні знаряддя – циркуль та лінійку, «теорему Піфагора». Символіка подорожі за знаннями (наслідувала подорожі Піфагора) стала основою другого градуса посвяти в масонський орден. У масонському обряді ініціації профана у перший градус неопіт здійснює три символічних подорожі – випробування, в яких він проходить очищення вітром, водою та вогнем.

Бертран Рассел вказував, що з Піфагора почалося «поєднання релігії та міркування, морального натхнення та логічного захоплення тим, що є позачасовим, – поєднання, яке починається з Піфагора і відрізняє інтелектуальну теологію Європи від більш відвертого містицизму Азії. Якби не він, то християни не вчили б про Христа як про Слово; якби не він, теологи не шукали б логічних доказів буття Бога та безсмертя» [17, р. 101]. Ця оцінка внеску Піфагора у скарбницю світової думки цілком слушна та співзвучна масонській парадигмі, бо вона базується на поєднанні раціонального та інтуїтивного пізнання, на обоженні науки та подоланні згубного та штучного (на думку масонів) розриву між наукою та релігією.

Філософ О. П'ятигорський у бесіді про Піфагора вказав, що останній був засновником «раціоналістичної релігії», такий раціоналізм перейшов до масонів, в яких наука почала відігравати майже ритуальну роль [18]. Водночас масонство підхопило створений Піфагором тип соціально-активного філософа, який оточений учнями та наставляє володарів у питаннях соціального конструювання. Масони наслідували піфагорійське ставлення до ролі філософа як активного громадянина, що будує майбутнє за допомогою «інструментів гармонії».

Висновки. Масонство, намагаючись знайти легітимізацію, прагнуло спиратися на стародавні авторитети та зразки. Піфагор був одним зі стовпів їхньої філософської конструкції. Особливу привабливість для масонів мали суспільні ідеали Піфагора, в яких вони бачили модель майбутнього світу. Візія Піфагора посилюється позачасовим впливом його ідей, що перебуваючи в постійній генезі, формують нові сенси та спільноти, даруючи людям мрію про загальну «гармонію».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жмудь Л.Я. Наука, философия и религия в раннем пифагореизме. Санкт-Петербург, 1994. 376 с.; Жмудь Л.Я. Пифагор и ранние пифагорейцы. Москва, 2012. 445 с.; Леонтьев А.В. К вопросу об образе Пифагора в античной традиции VI – V веков до н. э. *Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира* / Под ред. проф. Э.Д. Фролова; Панченко Д.В. Парадокс Пифагора. *Индоевропейское языкознание и классическая филология*. Вип. XII: Материалы чтений, посвящённых памяти проф. И.М. Тронского. Москва, 2008. С. 350–363. Пифагорейская традиция / под ред. Афонасин Е.В., Афонасина А.С., Щетников А.И. Санкт-Петербург : Изд. РХГА, 2014. 747 с.; Гатри У.К.Ч. История греческой философии. Т. 1. Ранние досократики и пифагорейцы. Санкт-Петербург : В. Даль, 2015. 864 с.; Hernandez de la Fuente D., *Vidas de Pitagoras*, Girona, Ediciones Atalanta, 2011. Ferguson K. *Pythagoras : His Lives and the Legacy of a Rational Universe* / London / Icon, 2008. 366 p.
2. Riedweg C. *Pythagoras: His Life, Teaching, and Influence*, trans. Steven Rendall / Ithaca : Cornell University Press, 2005. 200 p.
3. Аржанухина С.В. Образ человека по уставу вольных каменщиков. *Философские науки*. 1991. № 11. С. 167–173; Аржанухина С.В. Философские взгляды русского масонства. Екатеринбург : УрГУ, 1995. 224 с.; Розина В.М. Эзотерический мир. *Общественные науки и современность*. 1992. № 4; Курносова Ю.В. Эзотеризм как культурно-исторический феномен : дис. ... д-ра философ. наук. Москва, 1997; Сахарова В.И. Русское масонство и идея гностицизма. *Дельфис*. 1996. № 3; Бессонова Л.А. Мистическое как индивидуальный опыт человека. *Ученые записки Казан. ун-та*. 2008. Т. 150, кн. 4; Балагушкина Е.Г. Аналитическая теория мистики и мистицизма. *Мистицизм: теория и история*. Москва : ИФРАН, 2008; Климовича А.Г. Религиозный мистицизм как философская проблема : дис. ... канд. философ. наук. Тюмень, 2003; Ладова О.Н. Специфика интерпретации мистического опыта : автореф. дис. ... канд. философ. наук. Томск, 2001; Федорова А.А. «История меня»: традиция европейской философской мистики и строительство персональных миров. Санкт-Петербург : Изд. СПб. ун-та, 2006; Яцевича О.Б. Философский анализ особенностей духовной природы мистицизма: автореф. дис. ... канд. философ. наук. Кемерово, 2004; Пятигорского А. Кто боится вольных каменщиков? Феномен масонства. Москва : НЛО, 2009. 448 с.; Халтурина Ю.Л. Философия русских масонов конца XVIII – начала XIX веков: критическая реконструкция : автореф. ... канд. философ. наук. Екатеринбург, 2010; Матвеев В.О. Роль містичних рухів і сект в збереженні генетичного зв'язку християнства з східними релігійними традиціями в контексті формування нової духовності. *Гілея*. 2008. Вип. 12. С. 258–268.

4. Морамарко М. Масонство в прошлом и настоящем. Москва : Прогресс, 1989. 304 с.
5. Гатри У.К.Ч. История греческой философии. Т. 1. Ранние досократики и пифагорейцы. Санкт-Петербург : В. Даль, 2015. 864 с.
6. Масонський ритуал. *Документи ВЛУ*. К. 2010.
7. Жмудь Л.Я. Пифагор и ранние пифагорейцы. Москва, 2012. 445 с.
6. Катехизис и ритуалы первого, второго и третьего градуса ДПШУ. Москва : Пламенеющая звезда, 1991. 147 с.
7. Серова Ю.О. Эпоха просвещения и тайные общества. *Вестник ВолГУ*. Серия 4. Вып. 8, 2003. С. 37–41.
8. *Масонський ритуал. Документи ВЛУ*. К. 2010.
9. Сигачев А. Пифагор (научно-популярный очерк). *Знание. Понимание. Умение*. 2010. № 6.
10. Фрагменты ранних греческих философов: Ч. 1. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики / Под ред. А.В. Лебедева. Москва : Наука, 1989. 575 с.
11. Холл Мэнли П. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии / Пер. с нем. С. Целищева. Москва : Эксмо, Санкт-Петербург : Мидгард, 2007. 1008 с.
12. Дуглас Смит. Работа над диким камнем: Масонский орден и русское общество в XVIII веке. Москва : Новое литературное объединение, 2006. 224 с.
13. Клауди К.Х. Введение во франкмасонство. Книга Ученика. Москва : Мемфис-Мицраим, 2001. 20с.
14. Драч Г.В. Рождение античной философии и начало антропологической проблематики. Москва : Гардарики, 2003. 318 с.
15. Кассирер Э. Философия символических форм В 3 т. Т. 3. Москва; Санкт-Петербург : Университетская книга, 2002. 397 с.
16. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом. Москва : РОСПЭН, 2004. 1056 с.
17. Russell, B. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London : Allen & Unwin, 1946. 488 p.
18. Александр Пятигорский на Свободе. URL: <https://www.svoboda.org>; Пятигорский А. Кто боится вольных каменщиков? Феномен масонства. Москва : Новое литературное обозрение. 2009. 448 с.

REFERENCES

1. Zhmud L.Ya. Nauka, filosofiya i religiya v rannem pifagoreizme. SPb., 1994. 376 s.; Zhmud L Ya. Pifagor i rannie pifagoreytsy. M., 2012. 445 s.; Leontev A. V. K voprosu ob obraze Pifagora v antichnoy traditsii VI—V vekov do n. e. *Mnemon. Issledovaniya i publikatsii po istorii antichnogo mira*. Pod red. prof. E.D. Frolova; Panchenko D.V. Paradoks Pifagora. *Indoevropskoye yazykoznanie i klassicheskaya filologiya*. Vip. XII: Materialy i chteniya, posvyaschyonnyh pamyati prof. I. M. Tronskogo. M., 2008 g. S. 350–363. Pifagoreyskaya traditsiya / pod red. Afonasin E.V., Afonasina A.S., Schetnikov A.I. SPb.: Izd. RHGA, 2014. 747 s.; Gatri U.K.Ch. Istoriya grecheskoy filosofii. T. 1. Rannie dosokratiki i pifagoreytsy. SPb. : V. Dal, 2015. 864 s.; Hern Andez de la Fuente, D., Vidas de Pitdgoras, Girona, EdicionesAtalanta, 2011. Ferguson K. Pythagoras: His Lives and the Legacy of a Rational Universe. London/Icon 2008. 366 p.
2. Riedweg C. Pythagoras: His Life, Teaching, and Influence, trans. Steven Rendall / Ithaca : Cornell University Press, 2005, 200 p.
3. Arzhanuhina S.V. Obraz cheloveka po ustavu volnyih kamenshchikov. *Filosofskie nauki*. 1991. N 11. S. 167–173; Arzhanuhina S.V. Filosofskie vzglyadyi russkogo masonstva. Ekaterinburg : UrGU, 1995. 224 s.; Rozina V.M. Ezotericheskiy mir. *Obschestvennyye nauki i sovremennost*. 1992. #4; Kurnosova Yu.V. Ezoterizm kak kulturno-istoricheskiy fenomen : dis. ... d-ra filosof. nauk. M., 1997; Saharova V.I. Russkoe masonstvo i ideya gnostitsizma. *Delfis*. 1996. #3; Bessonova L.A. Misticheskoe kak individualnyiy opyt cheloveka. *Uchen.zap. Kazan. un-ta*. Kazan, 2008. T. 150, kn. 4; Balagushkina E.G. Analiticheskaya teoriya mistiki i mistitsizma. *Mistitsizm: teoriya i istoriya*. M. : IFRAN, 2008; Klimovicha A.G. Religioznyiy mistitsizm kak filosofskaya problema : dis. ... kand. Filosof. nauk. Tyumen, 2003; Ladova O.N. Spetsifika interpretatsii misticheskogo opyta : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk. Tomsk, 2001; Fedorova A.A. «Istoriya menya»: traditsiya evropeyskoy filosofskoy mistiki i stroitelstvo personalnyih mirov. SPb. : Izd. SPb. un-ta. 2006;

- Yatsevicha O.B. *Filosofskiy analiz osobennostey duhovnoy prirody mistitsizma* : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk. Kemerovo, 2004; Pyatigorskogo A. *Kto boitsya volnyih kamenschikov? Fenomen masonstva*. M. : NLO, 2009. 448 s.; Halturina Yu.L. *Filosofiya russkih masonov kontsa XVIII – nachala XIX vekov: kriticheskaya rekonstruktsiya* : avtoref. ... kand. filosof. nauk. Ekaterinburg, 2010. *MatvEEv V.O. Rol mIstichnihruhIv I sekt v zberezhenni genetichnogo zv'yazku hristiyanstva z shidnimi religiynimi traditsiyami v konteksti formuvannya novoyi duhovnosti. Gileya*. 2008. Vip. 12. S. 258–268.
4. Moramarko M. *Masonstvo v proshlom i nastoyaschem*. M., Progress, 1989. 304 s.
 5. Gatri U.K.Ch. *Istoriya grecheskoy filosofii*. T. 1. Rannie dosokratiki i pifogoreytsyi. SPb. : V. Dal, 2015. 864 s.
 6. *Masonskiy ritual. Dokumenti VLU*. K. 2010.
 7. Zhmud L.Ya. *Pifagor i rannie pifagoreytsyi*. M., 2012. 445 s.
 6. *Katehizis i ritualy pervogo, vtorogo i tretogo gradusa DPSHU*. M. : Plameneyuschaya zvezda, 1991. 147 s.
 7. Serova Yu.O. *Epoha prosvescheniya i taynyie obschestva. Vestnik VolGU. Seriya 4*. 2003. Vyip. 8. S. 37–41.
 8. *Masonskiy ritual. Dokumenti VLU*. K. 2010.
 9. Sigachev A. *Pifagor (nauchno-populyarnyy ocherk). Znanie. Ponimanie. Umenie*. 2010. № 6
 10. *Fragmenty rannih grecheskih filosofov: Ch. 1. Ot epicheskikh teokosmogoniy do vznikhoveniya atomistiki / Pod red. A.V. Lebedeva*. M. : Nauka, 1989. 575 s.
 11. Holl Menli P. *Entsiklopedicheskoe izlozhenie masonskoy, germeticheskoy, kabbalisticheskoy i rozenkreytserovskoy simvolicheskoy filosofii / Per. s nem. S. Tselischeva*. M. : Eksmo, Spb.: Midgard, 2007. 1008 s.
 12. Duglas Smit. *Rabota nad dikim kamnem: Masonskiy orden i russkoe obschestvo v XVIII veke*. M. : Novoe literaturnoe ob'edinenie, 2006. 224 s.
 13. Klaudi K.H. *Vvedenie vo frankmasonstvo. Kniga Uchenika*. M. : Memfis-Mitsraim, 2001. 20 s.
 14. Drach G.V. *Rozhdenie antichnoy filosofii i nachalo antropologicheskoy problematiki*. M. : Gardariki, 2003. 318 s.
 15. Kassirer E. *Filosofiya simvolicheskikh form V 3 t. T. 3*. M.; SPb. : Universitetskaya kniga, 2002. 397 s.
 16. Shyuts A. *Izbrannoe: Mir, svetyaschiysyasmyslom*. M. : ROСПEN, 2004. 1056 s.
 17. Russell, B. *History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day*. London : Allen & Unwin, 1946. 488 s.
 18. Aleksandr Pyatigorskiy na Svobode. URL: <https://www.svoboda.org>; Pyatigorskiy A. *Kto boitsya volnyih kamenschikov? Fenomen masonstva*. M. : Novoe literaturnoe obozrenie. 2009. 448 s.

Dymchuk Anatolii Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Philosophy
Odessa I.I. Mechnikov National University
2, Dvorianska st., Odesa, Ukraine

PYTHAGORAS VISION IN THE SOCIAL “CONSTRUCTIONS” OF THE MASONIC SYMBOLISM

The article is analyzing Pythagoras philosophy impact on a 17-18th century masonic discourse forming. Considering social and symbolic components of the Pythagoras and masonic Order studies one can conclude that free masonry is allied with the Pythagoreanism in a philosophy goals and tasks understanding, in a symbolic codification of the main ideas, in a “symbol” influence on a people community treatment, in a philosopher’s society social structure rebuilding role treatment. Exactly by the efforts of the rosicrucians-masonry ideologists the “second life” of the Pythagoras social constructions has started, however this time in a rosicrucians-masonic “cover”. In M. Mayer, A.M. Ramsey, K.F. von Koppen, A. Weishaupt works, in masonic rituals of the 18th century the Pythagorean ideas of social harmony and ideal society construction have been reproduced. Masons have borrowed from Pythagoreans the “harmony – order” concept understanding, which they tried to

use in a social constructing for the new social relations creating. In an article suggested the special attention is payed to the Pythagorean and Masonic symbolic languages matchings, which are directly touching the social transformations paradigm. Masons developed Pythagoras idea of the unordered primeval nature chaos spell by geometry. Masons followed the developed by Pythagoras course of teaching laymen by symbols cognition, have borrowed digital symbolism from the Pythagoreans. The surrounding world was considered by masons not only word of word, but also symbolically, and geometry received a "holy science" grade, which was directed to a mankind perfection. The investigation proved masons have borrowed most of their symbolic language from Pythagoreans. Pythagoreans and masons' symbolism concernment is explained by their will to learn and to use universal laws for the social reformation. While generating masonic movement, its founders have chosen the way of legitimization by historical authorities and bible-antique examples. Pythagoras became one of the first masonic Order philosophical construction columns. Special attraction for the masons was in Pythagoras social ideas, where they saw the future world model, the world driven by smart, moral leaders with the messianic qualities of the philosophers-visionaries.

Key words: *Pythagoras, free masonry, Pythagoreanism, symbol, ritual, society, social reformations.*

УДК 316.324.7:371:316.722
DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.5>

Зінкевич Василь Іванович

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, Україна

ФЕНОМЕН ПРАЦІ У ПАРАДИГМІ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СИСТЕМИ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується місце і роль феномена праці як підстави породження соціального інституту освіти і рушійної сили соціальної системи індустріальної освіти, що іманентно визначає зміст і принцип функціонування освітянської діяльності, а форму її реалізації забезпечують умови буття соціальної системи освіти в конкретному виді суспільства. Буття системи індустріальної освіти аналізується в парадигмі життєвого циклу соціальних систем. Звертається увага на те, що зміна підстави соціального розвитку взагалі і освіти зокрема зумовлена хвилями НТП, що матеріалізується у сфері виробництва якісно новими засобами праці і технологіями, а в організаційній – новим поділом суспільної праці, що вимагає адекватних змін у суспільному поділі праці. Визначається, що соціальна система індустріальної освіти пройшла чотири етапи: етап зародження – середина XVI ст. – кінець XVII ст.; етап зростання – кінець XVII – кінець XIX ст.; етап зрілості – кінець XIX ст. – 70-і роки XX ст.; етап занепаду – 70-і роки XX – початок XXI ст. Кожен етап життєвого циклу системи освіти має власні особливості у площині поділу суспільної праці: на етапі породження новий суспільний поділ праці знищував поділ аграрної праці; на етапі зростання боротьба загострилась у внутрішньому просторі індустріального суспільства, оскільки працівники не сприймали нові види праці і нові форми її організації; на етапі зрілості становлення суспільного поділу праці досягло свого апогею; на етапі занепаду системи індустріальної праці з'явилися перші ознаки того, що у суспільному поділі праці настали інші часи і на перший план вийшли нові види виробничої діяльності. Водночас сталість цивілізаційного остова планетарної спільноти забезпечується наявністю сталих елементів буття певної цивілізаційної доби, до яких належать такі: 1) принцип виробництва; 2) поділ суспільної праці; 3) принцип організації системи освіти; 4) провідна ідеологема буття системи освіти; 5) призначення продукту системи освіти; 6) сутність і характер освітянської діяльності. Це означає, що кожна цивілізація породжує свій соціальний інститут освіти і свою соціальну систему освіти, а не користується здобутками попередньої доби.

Ключові слова: індустріальна освіта, життєвий цикл, праця, суспільний поділ праці, освітянська діяльність, соціальний інститут освіти, соціальна система освіти.

Вступ. Розбудова освіти XXI ст. є гострою проблемою сучасності, оскільки від її вирішення напряму залежать майбутні характеристики планетарного світу, що швидкими темпами глобалізується й інформатизується. На наш погляд, тут має місце класична суперечність, що виникає між наявною моделлю соціальної системи освіти технократичного зразка, що стало обслуговувала потреби світової спільноти на попередньому етапі розвитку, і потребою планетарного соціального організму в якісно новій структурі соціальної системи освіти, що зумовлюється викликами інформаційного характеру сучасності. На поверхні соціального життя ці внутрішні зрушення призвели до занепаду соціальної системи індустріальної освіти і започаткували етап породження соціальної системи інформаційної освіти. Зрозуміло, що освітяни у процесі повсякденної рутинної навчально-виховної практики такі глибинні системоутворюючі за характером і наслідками процеси не сприймають як закономірності нового етапу саморозгортання соціального світу.

Водночас теоретична освітянська думка, що має бути збагачена інструментарієм теорії фундаментальної гуманітарної науки і філософії освіти, має усвідомлювати такі цивілізаційні

зсуви і моделювати їх хід та передбачати кінцеві продукти у сфері планетарної освіти. Саме вона має пояснити, за яким алгоритмом індустріалізація планетарного життя як принцип функціонування світового співтовариства нині поступається якісно новому принципу – принципу фундаменталізації, як саме в глибинах соціального організму відбувається заміна одного параметра планетарного світоустрою на інший і до яких наслідків це приведе планетарну спільноту.

Для з'ясування цього моменту достатньо пам'ятати тезу Г. Гегеля, що будь-яке явище в бутті є продуктом саморозгортання підстави і умов. Ця проста, на перший погляд, теза має визначальне методологічне значення для аналізу кризи у просторі освіти на межі між кінцем ХХ ст. і початком ХХІ ст.

Оскільки в цій статті ми ставимо за мету та завдання висвітлити місце і роль переважно феномена праці у сфері планетарної, а фактично вже глобальної, освіти, то умови її буття ми подамо в достатньо згорнутому вигляді. Це ми пояснюємо тим, що саме умовам існування присвячений майже увесь масив публікацій кінця минулого і початку поточного століття. І чисельність їх буде невпинно зростати, оскільки освітяни будуть й надалі інтенсифікувати пошуки виходу з наростаючої кризи соціального розвитку.

До умов формування багатого різноманіття наявних і майбутніх видів освіти і форм навчально-виховного процесу належать, на нашу думку, такий чинник, як дух епохи, що несе новий тип суспільства, нову філософію і нову морально-етичну і правову системи, нову природно-наукову картину світу, новий світогляд і нову ідеологію поведінки пересічної людини і планетарної спільноти загалом та, зрештою, вимальовує більш високий ідеал освіченої людини, на який має бути зорієнтована продуктивна діяльність освітян.

Сам по собі дух епохи – рухливий стан психосфери планети, що тисне на підсвідомість людини, і тому в ньому завжди «усе є», але об'єктивувати науковою свідомістю його зміст у повному обсязі завжди принципово неможливо, оскільки в ньому забагато різних флуктуацій, що постійно переформатовують смислові підвалини нашого життя.

Методи дослідження. Для когнітивного аналізу саморозгортання соціальної системи індустріальної освіти ми використали такий методологічний засіб, як життєвий цикл соціальних систем, що означає стадійність процесу, єдність його початку і кінця [1]. Життєвий цикл системи освіти, що поширюється на її продукти, – це період від зародження ідеї до розробки, створення, поширення, використання та утилізації (занепаду) як самої освітянської системи, так і її продуктів. Мається на увазі як випускник системи освіти, так і окремі освітянські послуги, що, за відомим рішенням СОТ, є звичайним товаром, за які треба платити гроші.

Результати. З урахуванням послідовності проведення робіт життєвий цикл закономірно розглядається як інноваційний процес. Практика промислового виробництва доводить, що зміна технології примушує промислові фірми відмовлятися від тієї сфери діяльності, де вони свого часу займали позиції лідерів, а у сфері освіти цей момент варто розглядати у зворотному напрямі, оскільки від галузі освіти жодна цивілізація відмовитись поки що принципово не може. Це означає, що в разі зміни типу цивілізаційного розвитку планетарної спільноти має змінюватись технологія освітянської діяльності.

Оптимістичну перспективу використання життєвого циклу для вивчення саморозгортання освітніх систем подала Е.Ю. Шацька у статті «Применение концепции жизненного цикла для мониторинга развития социально-экономических систем» (2010), в якій вона об'єкти дослідження розглядає як трирівневу систему: перший рівень – надорганізаційний (об'єкт дослідження – галузь); другий рівень – організаційний (об'єкт дослідження – організація (підприємство)); третій рівень – внутрішньо організаційний (об'єкт дослідження – товар, бренд, знання тощо)» [2, с. 27–32]. Проблемою періодизації в історико-педагогічній науці займалися, як відомо, такі дослідники, як П.С. Копнін, В.С. Курило, В.І. Луговий, В.К. Майборода, Н.М. Сафонова, О.В. Сухомлинська та ін. [3, с. 72–74].

При цьому для розмежування етапів у процесі життєвого циклу соціальної системи індустріальної освіти ми використали такий критерій, як хвилі науково-технічного прогресу. Ми далеко не випадково «прив'язуємося» в періодизації життєвого циклу системи індустріальної

освіти до періодизації наукових революцій, оскільки такі радикальні зміни змінюють усе: від світогляду до змісту, форм, засобів, принципів навчання і виховання. Вони дійсно є точками біфуркації для будь-яких соціальних систем.

У 1992 р. В.С. Стьопін виділив вже чотири революції в розвитку наукового знання: «Перша зв'язана зі становленням класичного природознавства у XVII столітті, коли формувалася механічна картина природи; друга відбулася наприкінці XVIII – першій половині XIX століть, яка визначила, перехід до нового стану природознавства – дисциплінарно організованої науки, коли механічна картина світу втрачає статус загальнонаукової і постає проблема класифікації наук (*період розвитку науки між першими двома революціями В.С. Стьопін називає класичною наукою*); третя глобальна революція проходить із кінця XIX до середини XX століття і пов'язана зі становленням некласичного природознавства, яке сформувало ідеали та норми некласичної науки, що характеризувалися розумінням відносної істинності теорій та картини природи, виробленої на певному етапі розвитку природознавства; четверта революція відбувається в останню третину XX століття і пов'язана з новими радикальними змінами у підвалинах науки, що веде до зародження постнекласичної науки» [4, с. 191].

При цьому Л.Г. Дротянко вважає: «Ідейними предтечами такого виділення історичних етапів у розвитку науки варто вважати дослідження у сфері методології науки, здійснені представниками західної філософії науки і, в першу чергу, К. Поппером, Т. Куном, І. Лакатосом, Л. Лауденом, С. Тулміним, П. Фейерабендом, які переосмислили і революціонували сам підхід до логіко-методологічного аналізу розвитку наукового знання» [5, с. 106].

Є, як відомо, різні підходи до періодизації культурно-історичного шляху, що пройшла планетарна спільнота. Тут ми повністю поділяємо точку зору на етапність еволюційного розвитку світової спільноти, яку подає Е. Тоффлер у праці «Третя хвиля» (2000) [6, с. 23]. Наш аналіз на основі праці Е. Тоффлера «Третя хвиля» довів, що соціальна система індустріальної освіти пройшла чотири етапи: етап зародження – середина XVI ст. – кінець XVII ст.; етап зростання – кінець XVII – кінець XIX ст.; етап зрілості – кінець XIX ст. – 70-і роки XX ст.; етап занепаду – 70-і роки XX – початок XXI ст.

Наскільки дух епохи визначав буття системи індустріальної освіти, можна тільки відстежити на його власних метаморфозах, оскільки на першому етапі це був дух Середньовіччя з флуктуаціями Ренесансу, реформації і пануванням фанатичної релігійності, на другому – дух класової боротьби, що вилився у військово-історичне протистояння двох ідеологічно протилежних систем, відомих нам як Схід і Захід, на третьому – дух світової революції і світові війни, що супроводжувався низкою гарячих локальних війн і завершився так званою холодною війною, що привела до саморозпаду СРСР і всього так званого соціалістичного табору, на четвертому – дух планетарної катастрофи, глобалізації, екологічної і військової загрози.

Повернемось до аналізу місця і ролі феномена праці у сфері освіти. За нашою робочою гіпотезою, підстава породжує соціальний інститут цивілізаційної освіти, що матеріалізується і стало функціонує в тілі конкретної цивілізації. На її матеріальній основі виникає й розвивається процес соціального поділу праці, що породжує соціальну систему освіти однойменної цивілізації. Це означає, що кожна цивілізація породжує свій соціальний інститут освіти і свою соціальну систему освіти, а не користується здобутками попередньої доби.

До підстави системи освіти будь-якої цивілізації ми зараховуємо фундаментальну науку, що набігає на простір цивілізаційної освіти хвилями науково-технічного прогресу. Вона, підстава, породжує соціальний інститут освіти.

При цьому ми визначились із тим, що до незмінних елементів соціального інституту освіти протягом буття певної цивілізаційної доби ми зараховуємо такі: 1) принцип виробництва; 2) поділ суспільної праці; 3) принцип організації системи освіти; 4) провідна ідеологема буття системи освіти; 5) призначення продукту системи освіти; 6) сутність і характер освітянської діяльності. Саме їх ми розглядаємо як засоби матеріалізації підстави, оскільки вони є найбільш ваговою або інтегративною характеристикою соціального інституту освіти індустріальної доби. До цього варто додати відомі атрибути соціального інституту, що представлені у соціологічній літературі.

Як жорстко вступав у планетарне життя поділ індустріальної праці, добре висвітлено у праці Е. Тоффлера «Третя хвиля»: «Накочуючись на різні суспільства, Друга Хвиля спричинила криваву, тривалу війну між захисниками сільськогосподарського минулого й поборниками майбутнього. Сили Першої та Другої Хвиль, зіштовхуючись, часто змітали з лиця Землі «первісні» народи, які траплялися на їхньому шляху» [6, с. 30–32]. Звернемо увагу на те, що система освіти стала у подальшому одним із таких наскрізних елементів індустріальної доби, що завершилась концепцією Болонського імперативу і наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. стала стрижнем освітньої політики країн-учасниць ОБСЄ на противагу освіті США.

Рухаючись за логікою вище закладеного алгоритму когнітивного аналізу системи індустріальної освіти, ми проаналізуємо динаміку змін фактично соціального поділу праці, що зафіксована нами в поетапній характеристиці часу. Інакше ми вважаємо, що характеристика часу віддзеркалює участь освітян у суспільному поділі праці, тобто робить їх учасниками обміну діяльністю і її продуктами з іншими учасниками загального ринку. Якщо пройтись поглядом по відповідних етапах саморозгортання системи індустріальної освіти, то можна помітити, що на етапі породження новий суспільний поділ праці в аграрному суспільстві наростав поступово у гострій боротьбі з новими видами індустріальної праці. На етапі зростання індустріального суспільства боротьба значно загострилась, оскільки працівники не сприймали нові види праці і нові форми її організації, наприклад, про це переконливо свідчать економічні страйки. Вперше економічні страйки за права людини відбулися на мануфактурній стадії розвитку капіталізму в ХVІ – ХVІІІ ст. і були здебільшого стихійними. Робітничий клас США, зайнятий у монополізованому секторі економіки, завоював такі права ще в 30-ті роки ХХ ст., однак їх не мали ті, хто був зайнятий у державному секторі, оскільки страйки в цьому секторі прирівнювалися до зради батьківщини, тому більшості названих прав наймані працівники (не всі їх категорії) державного сектора домоглися лише в останні десятиліття ХХ ст. [7].

На етапі зрілості (кінець ХІХ – 70-ті роки ХХ ст.) становлення суспільного поділу праці досягло свого апогею. Однак цей період не був спокійним у плані задоволення працівників умовами праці, зарплатою, соціальним захистом. Найбільшого розмаху страйки набули після Другої світової війни. Водночас страйки погіршують матеріальне становище страйкарів, порушують або зупиняють технологічний цикл на підприємствах і галузях, завдають народному господарству країни значних збитків. Тому вони є крайнім засобом боротьби працівників за свої інтереси й не можуть бути способом захисту та досягнення групових егоїстичних інтересів, перерозподілу частини національного доходу у власних інтересах [7].

На етапі занепаду системи індустріальної праці, тобто у 70-ті роки ХХ ст., з'явилися перші ознаки того, що у суспільному поділі праці настали інші часи і на перший план вийшли нові види виробничої діяльності. Згадаймо, що ще у 1955 році американський соціолог Р. Нісбет повідомив про перевагу «білих комірців» в Америці над носіями фізичної праці. Таким чином, було підкреслено, що на перший план виходить організаційна діяльність світової спільноти. Матеріальне виробництво продукції відходить на другий план. А на перший виходить менеджмент і це підкреслюється ще однією тенденцією цього часу, що полягає у пріоритеті експорту систем управління замість експорту промислових товарів [7].

Освіта увесь цей час розглядалась із двох позицій: або як така, якої бракувало робітникам, і тому вони не могли зайняти більш високооплачувані робочі місця, або така, що не приносила очікуваних дивідендів людині, що навчалася протягом тривалих років. В Україні, наприклад, людина з двома-трьома дипломами про вищу освіту змушена стояти на ринку або виїжджати за кордон у пошуках роботи.

Зрештою, на цьому етапі проявила себе якісно нова тенденція у царині соціального поділу праці, що полягає в масовому вибуху попиту ринку до нових спеціальностей. Це вірна ознака двох реалій: з одного боку, занепаду соціального поділу індустріальної праці, а з іншого – прояв суспільного поділу праці інформаційної доби.

Отже, загальний висновок з аналізу мейнстриму соціального розвитку планетарної спільноти для модернізації наявної системи освіти полягає в тому, що «головна цінність тепер – це

вже не наукове знання, а людське життя і свобода» [8, с. 139]. Два Майдани в Україні цей висновок підтверджують у повній мірі. Освіта є головним імперативом розвитку суспільства і продовжує широко обговорюватися. У доповіді «Нація в небезпеці», опублікованій в США в 1983 році, підкреслюється саме це: «Освіта, вчення є неодмінною інвестицією, необхідною для успіху в «інформаційному столітті», в яке ми вступаємо» [9, с. 25]. Аналогічні оцінки містяться в офіційних документах інших промислово розвинених країн. Наприклад, у першій статті прийнятого в 1989 році у Франції закону про освіту підкреслюється: «Освіта є першим національним пріоритетом» [10, с. 3].

Освіта, таким чином, дедалі більшою мірою виступає як фундамент цивілізаційного розвитку загалом. Вона як ніколи раніше потрібна «не для будь-яких приватних покращень у житті суспільства, а для корінних змін у психологічних і моральних якостях людей, в їх освіченості і культурі, без чого не тільки не можливий суспільний прогрес, але й саме існування цивілізації ставиться під загрозу» [11, с. 25].

Соціальна система освіти індустріальної доби виросла на основі вже реалізованого поділу індустріальної праці. Вона стала продуктом і наслідком специфічного процесу-соціального поділу праці у суспільстві, тобто вона виникла завдяки прояву специфічної освітянської діяльності, оскільки саме на основі освітянської діяльності індустріального виду: з одного боку, відбулась матеріалізація структури системи індустріальної освіти, а з іншого – у процесі обміну її продуктів на продукти інших видів нової суспільної праці були задоволені життєво важливі потреби індустріального суспільства. Таким чином, освітянська діяльність індустріального спрямування конституювалась на цій основі як якісно нова інституалізована реальність.

З'ясовується, що освітянська діяльність зароджується під впливом зовнішньої логіки, а становлення, функціонування і сходження здійснюються за внутрішньою логікою. При цьому, оскільки соціальна система освіти є продуктом цілераціональної діяльності людини, вона здатна утримувати певні продуктивні елементи попереднього етапу розвитку освітянської практики.

Отже, ми виходимо з того, що освітянська діяльність – це різновид загальної діяльності людини, що спрямована на задоволення її потреб у набутті, понад усе молодим поколінням, знань, умінь і навичок певного рівня цивілізаційного життя, а за умови участі його у продуктивному виробництві – певних компетентностей. Це доволі потужний чинник виробництва, оскільки досвід американських фірм свідчить про те, що кожні 35 тисяч доларів, що вкладені в освіту, приносять прибуток в 1 млн доларів [12, с. 4].

На превеликий жаль, освітянська діяльність та її поділ у сфері освіти не стали предметом детального теоретичного аналізу, у той час як, за думкою Д. Рікардо, «поділ праці має бути застосованим як до країн, так і до фабричних робітників» [6, с. 83]. У будь-якому разі в авторитетному виданні Національної Академії педагогічних наук України «Енциклопедія освіти» (2008) за науковим керівництвом В. Кременя терміна «освітянська діяльність» немає. Але саме завдяки їй освітяни вступають у суспільний обмін продуктами своєї діяльності й отримують за свою працю винагороду у вигляді заробітної платні, продуктів праці і послуг від інших верств населення країни і світу.

У Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII у пункті 4 «викладацька діяльність» визначена як «діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо) та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору» [13]. Освітня діяльність подається у Загальних положеннях (а саме у статті I пункті 17 цього Закону України) як «діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті» [13]. Теж, як бачимо, не густо. На думку М.К. Трифонові, освіта – «це специфічно людський спосіб перетворення природних задатків, можливостей і потреб індивіда в якісно новий стан. На відміну від нав-

чання (у вузькому сенсі цього слова), освіта включає в себе не тільки отримання і переробку інформації, а й глибинну перебудову смислових життєвих установок, програм і стратегій само-реалізації. Це означає, що справжня освіта з'єднує у собі навчання, виховання, соціалізацію та особистісне зростання, включаючи і діяльність душі з само будівництва, з одного боку, відповідно до свого власного задуму, а з іншого – на основі духовного досвіду минулих поколінь» [14, с. 47].

Найбільш розгорнуте визначення освітньої діяльності у філософському значенні ми зустрічаємо у праці Г.П. Клімової «Образование в контексте цивилизационного развития», що ґрунтується на низці статей, що потрапили свого часу у її поле зору [15, с. 43–76]. На наш погляд, це цілераціональна навчально-виховна діяльність людини та трудових колективів педагогів і освітян у закладах загальної і професійної освіти з метою підготовки особистості до життя і професійної праці у суспільстві певного виду.

У науковій школі НПУ імені М.П. Драгоманова ця проблема спеціально досліджувалась китайською аспіранткою Гао Вейчжень. Її головні результати подані у монографії «Глобальна освіта» (2019) [16, с. 295]. Дослідниця прямо вказує на дуальність буття явища освіти, що «одночасно діє в соціумі, в якому має форму соціального інституту, і в суспільстві, де має форму соціальної системи. Планетарна наука подається як джерело її породження на основі оволодіння смислогенезом, а світовий ринок – споживач глобального знання. Окремо проаналізовано це явище в площині соціального інституту і соціальної системи. Доведено, що соціальний інститут шляхом органоценозу породжує інфраструктуру для власного життєзабезпечення, яке обслуговується теорією і практикою педагогіки. Розпредмечування людиною знань у сфері духовного виробництва – смислопродукування – творить і відтворює морфологію соціального світу, а у сфері матеріального виробництва – веде до накопичення артефактів геокультури» [16, с. 295]. Отже, зацікавленим дослідникам із метою більш ґрунтовного знайомства з цими явищами радимо звернутись до згаданого джерела, оскільки саме у ньому наведені поняття соціального інституту освіти і соціальної системи освіти з ґрунтовним аналізом низки зв'язків, що їх одночасно поєднують у морфологічному цілому – планетарному організмі і розділяють в індивідуальному бутті або їх функціональному вимірі.

Висновки. У цій статті ми змогли лише пунктиром позначити місце і роль феномена праці у сфері освіти будь-якої цивілізації. При цьому з'ясовано, що поділ суспільної праці, будучи топологічно прихованим у структурі планетарного соціального організму, породжує соціальний інститут цивілізаційної освіти. До подій у цьому просторі суб'єктивний чинник не має прямого відношення. На метаморфози соціального інституту освіти людина не має впливу. Тут працюють закони самоорганізації і само збірки соціальних систем. Водночас на рівні свідомості планетарної спільноти завдяки дії механізму соціального поділу праці з'являється рукотворна соціальна система цивілізаційної освіти. Тут світова спільнота завдяки цілераціональній дії має змогу у сфері освіти застосовувати принцип буття домінуючої цивілізації до умов суспільства, в якому вона живе і, зрештою, до власних потреб.

Водночас ми отримали підтвердження того, що система інформаційної цивілізації, що нині визріває на основі четвертої хвилі науково-технічної революції, відкидає геть напрацювання системи індустріальної освіти, а використання життєвого циклу соціальних систем є продуктивним засобом управління проектно-конструкторською діяльністю, що має бути ефективно використана для розробки системи освіти в соціальному просторі інформаційної цивілізації.

Як спроектувати якісно нову систему інформаційної освіти після завершення формування соціального інституту інформаційної доби подано, наприклад, в Американському національному стандарті ANSI/PMI 99-001-2004, а технологія його використання подана в документі «Руководство к Своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК)» (2018) [17]. Третє видання Інституту управління проектами (Project Management Institute, Inc., скорочено РМІ) подає стандарти й загальні вказівки, до числа яких належить вищенаведений документ, що розроблені згідно з процесом розробки стандартів на основі загального консенсусу. Але це вже завдання зовсім інших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інноваційний менеджмент. URL: <http://library.if.ua/book/4/464.html>.
2. Шацкая Е.Ю. Применение концепции жизненного цикла для мониторинга развития социально-экономических систем. *Вестник Северо-Кавказского государственного университета*. 2010. № 1 (22). С. 27–32.
3. Корченко М.О. Періодизація розвитку університетської освіти в Королівстві Нідерланди у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. Вип. 47. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. С. 72–74.
4. Степин, В.С. Философская антропология и философия науки. Москва : Высшая школа, 1992. 191 с.
5. Дротянко Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження). Київ : Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем. менеджм. і бізнесу, 2000. С. 106.
6. Тоффлер Е. Третя хвиля / З англ. пер. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
7. Страйки економічні. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovník/7353.html>.
8. Синергетическая парадигма. Синергетика образования. Москва : Прогресс-Традиция, 2007. С. 139.
9. A Nation of Rick: the Imperative for Educational Reform. National Commission on Excellence in Education. Wash., D.C., 1983. P. 25.
10. Loid'orientationsurl'education. Loi N 89-486 duyuillet 1989. Bulletinofficieldu Ministrede 1' Education nationale. Numerospecial. 4-3 1 aout 1989. P. 3.
11. Перспективы развития системы непрерывного образования / Под ред. Б.С. Гершунского. Москва, 1990. С. 25.
12. Грімнова О. Освіта як система формування людського капіталу. *Рідна школа*. 2002. № 4. С. 4.
13. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
14. Трифонова М.К. Наука. Образование. Человек. Симферополь : ИТ «АРИАЛ», 2012. 474 с.
15. Климова Г.П. Образование в контексте цивилизационного развития : Монография. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2007. С. 43–76.
16. Вейчжень Г. Глобальна освіта: системний та інституціональний виміри : монографія / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова ; за наук. ред. В.П. Беха. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. 295 с.
17. Руководство к Своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК). URL: <https://www.ozon.ru/context/detail/id/30453752/>

REFERENCES

1. Innovatsiinyi menedzhment. URL: <http://library.if.ua/book/4/464.html>.
2. Shatskaya E.Yu. Primenenie kontseptsii zhiznennogo tsikla dlya monitoringa razvitiya sotsialno-ekonomicheskikh sistem. *Vestnik Severo-Kavkazskogogo sudarstvennogo universiteta*. 2010. № 1 (22). S. 27–32.
3. Korchenko M.O. Periodyzatsiia rozvytku universytetskoï osvity v Korolivstvi Niderlandy u druhiï polovyni KhKh – na pochatku KhKhI stolit. *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia*. Vyp. 47. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2013. S. 72–74.
4. Stepin, V.S. Filsofskaya antropologiya i filosofiya nauki. Moskva : Vysshaya shkola, 1992. 191 s.
5. Drotianko L.H. Fenomen fundamentalnogo i prykladnogo znannia (Postneklasychne doslidzhennia). Kyiv : Vyd-vo Yevrop. un-tu finansiv, inform. system. menedzhm. i biznesu, 2000. S. 106.
6. Toffler E. Tretia khvylia / Z anhl. per. A. Yevsa. Kyiv : Vyd. dim «Vsesvit», 2000. 480 s.
7. Straiky ekonomichni. URL: <https://subject.com.ua/economic/slovník/7353.html>.
8. Sinergeticheskaya paradigma. Sinergetika obrazovaniya. Moskva : Progress-Traditsiya, 2007. S. 139.
9. A Nation of Rick: the Imperative for Educational Reform. National Commission on Excellence in Education. Wash., D.C., 1983. P. 25.
10. Loid'orientationsurl'education. Loi N 89-486 duyuillet 1989. Bulletinofficieldu Ministrede 1' Education nationale. Numerospecial. 4-3 1 aout 1989. P. 3.

11. Perspektivyi razvitiya sistemyi nepreryivnogo obrazovaniya / Pod red. B.S. Gershunskogo. Moskva, 1990. S. 25.
12. Hrimnova O. Osvita yak systema formuvannia liudskoho kapitalu. Ridna shkola. 2002. № 4. S. 4.
13. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII.
14. Trifonova M.K. Nauka. Obrazovanie. Chelovek. Simferopol : IT «ARIAL», 2012. 474 s.
15. Klimova G.P. Obrazovanie v kontekste tsivilizatsionnogo razvitiya : Monografiya. Harkov : Izdatel FL-P Vapnyarchuk N.N., 2007. S. 43
16. Veichzhen H. Hlobalna osvita: systemnyi ta instytutsionalnyi vymiry : monohrafiia / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t imeni M.P. Drahomanova ; za nauk. red. V.P. Bekha. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2019. 295 s.
17. Rukovodstvo k Svodu znaniy po upravleniyu proektami (Rukovodstvo RMVOK). URL: <https://www.ozon.ru/context/detail/id/30453752/>

Zinkevych Vasyl Ivanovych

Agricultural Candidate Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Economics and Management
of the Drohobych State Ivan Franko Pedagogical University
24, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, Ukraine

THE PHENOMENON OF LABOR IN THE LIFE CYCLE PARADIGM OF THE INDUSTRIAL EDUCATION SYSTEM

The article analyzes the place and role of the phenomenon of labor as the basis for creation of a social institute of education and the driving force of the social system of industrial education, which immanently determines the content and principle of functioning of educational activity while the form of its implementation is provided by the conditions of being a social system of education in a particular type of society. The existence of industrial education is analyzed in the paradigm of a life cycle of social systems. Attention is drawn to the fact that the change in the basis of social development in general and education in particular, is caused by the waves of scientific and technical revolution, which in the sphere of production materializes with qualitatively new means of labor and technology, and in the organizational division – by the new division of social labor, which requires adequate changes in the social division of labor. The social system of industrial education has passed the following four stages: stage of origin – middle of the XVI century – end of the seventeenth century; stage of growth – end of XVII – end of XIX century; stage of maturity – end of XIX century – 1970s; stage of decline – 1970s – beginning of XXI century. Each stage of a life cycle of the education system has its own peculiarities in the plane of division of social labor: at the stage of origin a new social division of labor destroyed the division of agrarian labor; at the stage of growth, the struggle intensified in the inner space of industrial society as workers did not perceive new types of labor and new forms of organization; at the stage of maturity – formation of social division of labor reached its climax. At the stage of the decline of the industrial labor system, the first signs were emerging that the social division of labor had come at a different time and that new productive activities had come to the fore. At the same time, the stability of the civilizational backbone of the planetary community is ensured by the presence of stable elements in the existence of a particular civilization age, which include: 1) the principle of production; 2) division of social work; 3) the principle of organization of the education system; 4) the leading ideologeme of the existence of an educational system; 5) product designation of the education system; 6) the essence and nature of educational activities. This means that every civilization generates its own social institute of education and its social system of education, and in no way takes advantage of the achievements of the previous day.

Key words: industrial education, life cycle, labor, social division of labor, educational activity, social institute of education, social system of education.

УДК 130.122 + 133.4 +304.4
DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.6>

Кучерук Олег Алексеевич
кандидат философских наук,
преподаватель
Мореходного колледжа технического флота
Национального университета «Одесская морская академия»
ул. Маразлеевская, 40/42, г. Одесса, Украина

ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО НОВЫХ ЦЕННОСТНЫХ УСТРЕМЛЕННОСТЕЙ

Розглядаються питання автентичності людської індивідуальності в сучасному світі панування інформаційних ретрансляторів і споживчих цінностей, що справляють переважний вплив на самоідентифікацію людини в просторі нових ціннісних вимірів. Формується питання про буття, достовірність і якість сучасної демократії, в якій інформація перетворилася на якийсь аксіологічний інструментарій, що сприяє воздвиженню нової тоталітарної реальності. Характеризуються ціннісні концепти постіндустріальної цивілізації, які, своєю чергою, формують і структурують аксіологічну парадигму постіндустріального суспільства. У зазначеному контексті аналізується феномен буття-ілюзії сучасної людини, що проживає життя під впливом штучних і нав'язуваних змістотворних домінант. Так, наприклад, людина, яка присвятила себе діяльності в області товарно-споживчих відносин, стає носієм ідеалів корпоративної етики. Нерідко описуваний процес пов'язаний із частковою, а іноді і тотальною відмовою від власної екзистенціальної суті і неповторності. Відбувається певне знеособлення «мобільної» людини сучасності, сконцентрованої виключно на аналізі стану ринку, розрахунках товарооборотів, обсягах продажів і т. д. Так само в статті розкривається техно-урбаністична складова частина постмодерністської естетики, репрезентована прогресивними формами самовираження, в тому числі і тими, що опонують традиційним стандартам. Піддається трансформації як методологія демонстрації культурних артефактів (арт-проекти, перформанси, антиперформанси, інтерактивне мистецтво, віртуал-арт і т.п.), так і ідейна складова частина культурного продукту. Очевидним є факт «апгрейду» гуманістичної субстанції артефакту з вкрапленням у його суттєвий зміст усіх тих нових елементів прогресивної естетики, які демонстративно заявляють про себе концептами іронічного, агресивного, потворного, безглузлого (у відсутності якого і виявляється сенс), тривожного, нігілістичного, песимістичного і т.п., що, безумовно, перегукується із загальним постмодерністським настроєм сучасної масової культури. Процеси, що описуються вище, являють собою яскраво виражену тенденцію або спрямованість формування ціннісного базису постіндустріального світу, який перебуває в стані стратегічного пошуку і перезавантаження.

Ключові слова: інформація, маса, свідомість, постіндустріальне суспільство, споживання, цінності, мімікрія, техноестетика.

Подлинность и иллюзорность, социальное сотворчество и индивидуальная отчужденность, искренность в желаниях и манипуляция стремлением, ценность и симуляция ценности, мир и имитация мира – в диалектике подобных противоположенных, противопоставленных, оппозиций возникает сущностно-смысловое значение новых ценностных постиндустриальных устремленностей. Данное значение как выраженный содержательный знак также имеет имитационный статус, потому как видоизменяет формы и объем ценностного базиса в вихре трендовых обновлений. Размытие устойчивых основ в социокультурных пространствах – основная тенденция постиндустриального общества, в которой информация (как смыслообразующая субстанция), лишённая морали, традиции, социальной привязки и прочих доминант, подобна жидкометаллической машине Т-1000 из культового блокбастера «Терминатор 2» (реж. Д. Камэрон, 1991 г.), созданной искусственным разумом «Скайнет». Она постоянно видоизменяется, совершенствуется, обладает целевыми ориентирами и средствами достижения постав-

ленных целей. В эпицентре множественности феноменов, порожденных обозначенными процессами, находится человек, исторически связанный с традиционностью цивилизационного существования с ее степенным и умеренным ходом движения. Позднее Новое время, форсированный индустриальный рывок в постиндустриальное пространство (Белл) ввергли человеческую субъективность в шоковое состояние (Тоффлер), подготовили благодатнейшую почву для бегства от собственной свободы в направлении авторитаризма (Фромм) и формирования одномерного общества с ложным ценностным мироощущением (Маркузе).

Эта проблематика не может не вызывать исследовательский интерес, потому как позволяет вскрывать социальные противоречия и устремленности на макро- и микроуровнях, то есть в социальном и индивидуально-экзистенциальном контекстах. Кризисные тенденции нашего времени подтверждают актуальность высказанных суждений и, собственно, данного исследования. Интересным и немаловажным является освещение современных ценностных устремленностей именно в аспектах постиндустриальных трансформаций, так как осмысленный материал позволяет формировать определенные выводы о грядущих основополагающих перспективах нашего мира.

Обозначенная тематика не нова, всевозрастающий объем публикаций, эссе, монографий и трактатов создает предпосылки для кропотливого труда в попытке охватить хотя бы некоторую часть имеющегося опыта. При этом проблематика обладает принципиальным статусом *Terra incognita*, потому что происходит постоянное обнуление исходных эмпирических данных, связанных с социокультурными трансформациями и информационными процессами, отсутствуют общепризнанная глобальная стратегия и прикладной инструментарий по преодолению кризисных тенденций современности, отсутствует системное и многоуровневое понимание ситуации представителями национальных элит государств лидирующих мировых экономик. Плюральность исследовательских подходов демонстрирует формирование своеобразного рефлексивного шума, возникающего усердиями глобального дискуссионного клуба. Но следует особо отметить, что рассматриваемая проблема по природе своей не может являться предметом долгосрочной полемики. В данной статье мы сошлемся на труды Р. Барта [1], В. Бычкова [2], В. Иванова [2], Р. Кайуа [3], М. Маклюэна [4], Н. Маньковской [2], А. Тьюринга [4], Э. Фрома [5], в которых исследуются ценностные аспекты социальной маскировки, семиотики современной моды, эстетики современного искусства, становления постиндустриального общества в модусе виртуализации мышления и всеобщей социальной информатизации и т. д. Не хватает целостного охвата обозначенной проблематики, всеобщего содержательного анализа сущностного статуса и векторной перспективы аксиологии постиндустриализма.

Для того чтобы попытаться дать ответ на вопрос, а что собственно представляет собой новые ценностные устремленности постиндустриального общества, необходимо понять культуротворческий ход нашей цивилизации в последние несколько столетий и вычленив в симфонии историко-философской полемики и социокультурной деятельности лейтмотивные ориентиры, являющиеся двигательными механизмами обозначенного процесса. При всей унифицированности машинного производства XIX – XX ст., накладывающего печать своего влияния на все сферы общественной жизни, в общественном сознании Нового времени и индустриального общества выкристаллизовывается основная ценностная идея переломной эпохи – социальная, психологическая и экономическая свобода творящей индивидуальности. Начиная с произведений Вольтера, Ж.Ж. Руссо, Д. Локка и Б. Спинозы, через экзистенциальную философию, персонализм и постмодернизм мы приходим к констатации многоаспектного понимания и трепетного отношения к человеческой индивидуальности всех гигантов интеллектуального поприща Нового и Новейшего времени (за исключением сознательных апологетов тоталитарных концепций).

Официально репрезентованным достижением нынешнего мира является демократия как оптимальная система, предоставляющая условия для личностного успеха, субъективации и самореализации. На самом деле при внимательном рассмотрении всех рычагов, обуславливающих движение данной социополитической системы, мы обнаруживаем совершенно

иные конструкты нового ценностного мироощущения. Пространство моды и искусства, науки и информационных технологий, политических партий, государственных институций и религиозных движений, социокультурных флуктуаций на всех уровнях глобального культурного процесса демонстрируют формирование нового психотипа современного человека: несвободного, несамостоятельного, неистинного. Э. Фромм исчерпывающе раскрыл психологическую составляющую этого процесса, обнаруживая истоки его зарождения еще в Реформации и непосредственно в пассионарной самореализации М. Лютера и Ж. Кальвина. Но, размышляя над идеями замечательного немецкого философа, мы приходим к заключению, что мир современной демократии не только не смог конструктивно осмыслить весь пагубный опыт тоталитарного государственного строения, но, сверх того, обогатил свое существование сокрытыми и намного более ухищренными методологиями манипулирования массовым сознанием посредством информации, → конструирующей цели, → формирующей желания, → мотивирующей к деятельности. Именно информация в ее глобальном модусе – ключ к пониманию новых ценностных устремленностей постиндустриальной цивилизации. Касательно постсоветского пространства следует добавить несколько суждений. Украинское государство ориентировано в направлении демократической парадигмы политического и социокультурного становления. Следовательно, на нашей территории к аспектам глобализационных ценностных вызовов, обозначенных выше, добавляются также проблемы реального, а не имитационного демонтажа социально-исторических тоталитарных структур, вмонтированных в виде культурно-модернизированных атавизмов, в нашу социокультурную реальность (положение свободы слова, склонность к сетевому коллективизму, корпоративность и замкнутость политической системы и т. д.). Культурный традиционализм не может являться достаточным основанием устойчивости нашей государственности без глубокого понимания необходимости взращивания в социально-институциональном пространстве державы креативной научной и творческой интеллигенции как опоры для конструктивно качественной общественной трансформации. Данные аспекты самым прямым образом связаны с приоритетным ориентированием политической власти на развитие мощной и конкурентоспособной национальной системы науки и образования, что, несомненно, является ценностной проблемой современной Украины.

По утверждению М. Маклюэна, «электронная система является продолжением центральной нервной системы» [4, с. 343], что обуславливает сопричастность всего со всем. Мы не можем просто укрыться в девственной природе нашего личностного воображения. Так или иначе, мы будем ввергнуты во всеобщность взаимоотношений, начиная с расплаты кредитной картой за приобретенный товар и заканчивая «непринужденной» прогулкой по улице. Информация в той или иной мере в том или ином качестве обрушивается на наше сознание и подсознание в виде аудиальной и визуальной рекламы, информативных и регламентирующих уличных знаков, звуков популярных мелодий, призывов уличных концепт-пиарщиков и т. д. Человеческая субъективность переживает настоящую потрясенность, будучи безапелляционно ввергнута в тотальную всеобщность агрессивного единоличия. Актуальным «гаджетом» сегодняшних дней являются аудионаушники, которые позволяют хотя бы частично отключить внешнее (уличное) навязываемое агрессивное смешение информации и индивидуального сознания. Придя домой и включая телевизор, мы продолжаем оставаться уязвимыми объектами тотального и всеобщего смешения со стороны политических, религиозных, товарно-потребительских структур, обрушивающих лавины манипулятивной информации на субъективное Я. Навязываемые и совершенствуемые рекламные технологии все более активно внедряются в мир компьютерных технологий и сеть Интернет. Результатом этого процесса является формирование однородной, купажированной социальной массы, разделяющей трендовые устремленности текущей социокультурной реальности. М. Маклюэн подмечает: «Печатная техника создала публику. Электронная техника создала массу» [4, с. 346]. С этим нельзя не согласиться, наблюдая, к примеру, за штампованными псевдодискуссиями электронных социальных провокаторов (троллей) и вообще объемно анализируя аксиологию интернет-пространства. Почему мы прибавляем к слову «дискуссия» утверждение «псевдо»? Ответ в том, что подавляющая

масса виртуальных оппонентов, товарных апологетов или повседневных блогеров преимущественно отстаивает априорные убеждения, привнесенные извне в их сознание, а не извлеченные из интеллектуальной субъективности в результате кропотливого труда над собой. Погоня за «лайками», подписчиками, вебтрафиком мотивирует профессиональных и начинающих блогеров создавать бесчисленные видеоролики в которых, ведутся обзоры новостей шоу-бизнеса и политики, технических характеристик мобильных устройств или бытовых домашних ситуаций и т. д. Полемическая тематика безостановочно обновляется, при этом ее пронизывает ряд характерных особенностей – массовость, манипулятивность, досуговость, тривиальность, доступность, поверхностность и т. д. Разрушение временных, цензурных и пространственных ограничений создает эффект глобальной театральной студии, в которой бесчисленная масса актеров принимает одновременное участие в симуляционном моноспектакле. Симуляция – в его видимой субъективности. Разнообразии текстов и масок – лишь имитация творчества, так как сценарий для каждого актера создается на основе всеобщей предпочтительности как некоей стержневой доминанты социокультурного мейнстрима.

Таким образом, описываемое выше культурное пространство – экспериментальное поле производства и внедрения в социум креативных психоимпульсов, формирующих ценностное отношение к бытию. Знаки, символы, формы этих ценностей имеют как корпоративное так индивидуальное происхождение, но подчеркнем, что атрибутивной их особенностью все-непременно становится ориентированность на массовость и успех. Касательно последнего феномена, являющегося ценностным порождением мира глобального капитала, хотелось бы сказать еще несколько слов. Успех в постиндустриальном обществе – это экономическая свобода человека, достигнутая во многом за счет отказа от подлинной экзистенциальной свободы собственного Я. Это статусная самореализация эгоцентристского потенциала, провоцируемая современными ценностными ориентирами. Это уход от себя, симуляция Я, одним словом добровольный отказ от индивидуальности. Некая игра, в которой человек сознательно переживает жизнь, к примеру, более успешных людей, чем он сам. При этом данная конформная форма социальной имитации несет в себе как регулятивные функции, так и аксиологические. Французский антрополог, социолог и эссеист Р. Кайуа в монографии «Игры и люди» предлагает собственную классификацию социальных игр, в контексте имитации уместно упомянуть предложенный им тип игр *Mimicry* (фиктивность, имитация, иллюзия). Суть игры в том, что она «может заключаться не в развертывании какой-то деятельности или претерпевании некоей судьбы в воображаемой среде, а в том, чтобы самому стать иллюзорным персонажем и вести себя соответствующим образом. Здесь перед нами – целый ряд разнообразных явлений, имеющих общую основу: субъект игры думает, убеждает сам себя или других, что он кто-то другой» [3, с. 57]. Особенно явственно описываемая социальная технология демонстрирует себя в рекламно-информационной среде. В эпоху ремесленно-цехового производства спрос на товар обуславливала его реальная практичность и востребованность, такое же приблизительное отношение формировалось и к мастерскому люду, канцеляристам, инженерам, военным и т.д. Реальный прикладной статус объекта двигал производственными отношениями на заре капиталистического производства. Утверждение индустриализма и последующая трансформация его в постиндустриализм, то есть к преимущественно нематериальному социальному задействию, привели к коренным изменениям в социально-потребительском мировоззрении. Отныне товарное качество определяется количеством потраченных средств на его рекламу, а самое главное, на наш взгляд, – субъективным уровнем затрат креативно-интеллектуальной энергии на воздвижение собственного храма Химеры. Формирование иллюзии доминантного значения для потребителя определенного товара, определенного досуга, определенной политической ценности и т.д. необратимо ведет к экзистенциально-аскиологической трансформации субъектов товарно-денежных отношений. Достижение поставленных задач и обретение успеха принуждает личность к полной подражательности неким идеалам отрешенности и самоотдачи, концентрации исключительно на вопросах компании. Корпоративная канонизация первооснователей бизнеса поддерживает миф об успехе, ценностно мотивирует

к дальнейшему отчуждению от реальности и полному слиянию субъекта с навязанным извне мироощущением. В уме возникает образ современного «мобильного» человека, ведущего постоянные коммерческие переговоры, анализирующего рынок, просчитывающего риски. На наш взгляд, этот человек глубоко несчастен, потому как настоящее счастье доступно лишь подлинно свободному человеку и вопрос здесь совершенно не в его личной пагубности характера, а в той системе ценностно-ориентирующих критериев, которые оказывают тотальное влияние на формирование его личности. Касательно массовости описываемого процесса следует добавить, что в лидирующих постиндустриальных государствах уровень производственных отношений в сфере информационных услуг достигает 80%, что свидетельствует о подавляющем социальном включении в постиндустриальное ценностное пространство. Возражением может послужить то, что нематериальное производство – это не только финансы и торговля, а также здравоохранение, образование, наука и иные отрасли. Можно парировать утверждением о глобальном потребительском мироощущении нашей цивилизации, так или иначе, в тех или иных аспектах внедряемом в самые разнообразные сферы социокультурной реальности современного мира. Речь идет о некоей парадигме, охватывающей постиндустриализм и регламентирующей ее движение ценностными обусловленностями, являющимися предметом нашего исследования. Назовем некоторые из них, на наш взгляд, наиболее значимые в понимании современной философии ценностей: технократическая урбанизация и глобальная информатизация общественной жизни, рекламно-потребительская система отношений, синкретизм социокультурного пространства, мимикрия в погоне за успехом и симуляция индивидуальности, акцентированная религиозно-политическая включенность в формирование социальных ориентиров, массовость ценностного мировосприятия, отталкивающаяся от доминантного планетарного статуса современной массовой культуры. Особый интерес вызывает последняя обусловленность, так как ее сущностное содержание оказывает самое доминантное влияние на формирование новой эстетической реальности, возникающей на основе техногенного преобразования нашего мира.

Что же представляет собой современная масскультурная техноэстетика, в тех или иных формах репрезентуемая в глобальных культурных пространствах? Каким ценностным и смыслообразующим дискурсом пронизана внутренняя логика ее становления? Обозначенные вопросы поднимаются в коллективной монографии «Живая эстетика и современная философия искусства» [2]. Авторы исследования закономерно констатируют, что в результате стремительного развития техники и технологий формируется новый прогрессивный тип неклассической эстетики. Данный процесс сопровождается демонтажем классических ценностных стереотипов в художественно-эстетическом поле и поиском новых форм самовыражения. «Это всевозможные арт-объекты, артефакты, инсталляции, акции, энвайронменты, хэппенинги, перформансы, а также принципиально новые по художественным средствам арт-проекты и -практики, возникшие на мультимедийной основе – в кино, телевидении, современных шоу с использованием электроники, кинематики, лазерной техники, видеоарте, компьютерной графике, компьютерных инсталляциях, сетературе, трансмузыке, интернет-арте, интерактивном искусстве, виртуал-арте и других новейших видах арт-практик, возникающих в сети или использующих фрагменты виртуальности в традиционных искусствах» [2, с. 805]. Немаловажным является утверждение исследователей о том, что в эпоху постиндустриальных культурных трансформаций в сфере искусства происходит обнуление и переосмысление традиционных методов и подходов в культурно-творческом самовыражении. Очевидно то, что этот процесс непосредственно связан с общими постмодернистскими тенденциями прогрессивного масскультура. «Подавляющее большинство современных арт-практик тяготеют к принципам, маргинальным для классической эстетики, хотя имплицитно присущим многим сферам традиционного искусства. Имеются в виду принципы игры, иронии, безобразного» [2, с. 805]. В подтверждение сказанного, с констатацией возрастающей популярности следует указать на трансгрессивное искусство, направленное на эстетизацию ужасающего и отталкивающего. Данное направление культурного самовыражения находит свое воплощение в треш-кинофильмах, творчестве грай-

ндкор, индастриал, панк, блэк, дэт групп, антисоциальных интернет-перформансах и т. д. Что же провоцирует возникновение данного культурного пласта? Возможно, подобные практики являют собой экзистенциальную реакцию на эффект глобального мимикрирующего (лукавого, неистинного) по своей сути информационного шума, сокрушающего субъективность, являют собой отчаянный ответ пораженной человечности, в судорожной попытке, схватывающейся за свою исчезающую подлинность, на неустанный дисгармонический рёв техногенных манипуляционно-симуляционных ретрансляторов. Очевидно, что описываемый аспект заслуживает собственного объемного исследования, во многом выходящего за рамки стандартной научной статьи. Но так или иначе мы подходим к обобщающей и анонсирующей дальнейшие поиски истине о сущностной связи обозначенного аспекта с проблематикой аксиологических ориентиров постиндустриального человека.

Несколько резюмирующих слов в завершение. Наше государство находится на пути демократического ценностного преобразования и развития. Пережитки тоталитарных структур в некоторых метаморфозных вариациях продолжают отражать реальное состояние постсоветского пространства, в том числе и Украины. В передовых державах, являющихся эталонами и образцами социальной эволюции, демократия являет собой уязвимое поле информационной плюральности, подверженное трендовому влиянию с целью формирования согласного и потребляющего большинства. Постиндустриализм в сути своей характеризует доминанта массовой информатизации населения, что вызывает культурный шок и способствует формированию унифицированного (всеобщего) социального сознания. Особенно ярко и демонстративно этот процесс демонстрирует свою сущность в аксиологии досугового пространства интернет-коммуникаций. Экзистенциальной особенностью современных товарно-потребительских отношений являются мимикрия и симуляция собственной личности, добровольный отказ от субъективной оригинальности как от высшей ценности человеческого бытия. Касательно современной масскультурной техноэстетики следует отметить художественное и техническое многообразие ее самовыражения, а также устремленность к популяризации контркультурных артефактов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры / пер. с франц. С. Зенкина. Москва : Издательство им. Сабашниковых, 2003. 512 с.
2. Бычков В.В. Триалог. Живая эстетика и современная философия искусства / В.В. Бычков, Н.Б. Маньковская, В.В. Иванов. Москва : Прогресс-Традиция, 2012. 840 с.
3. Кайуа Р. Игры и люди. Статьи и эссе по социологии культуры / пер. с франц. С. Зенкина. Москва : ОГИ, 2007. 304 с.
4. Информационное общество: Сб / сост. А. Лактионова. Москва : ООО Издательство И 74 АСТ, 2004. 507 с.
5. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя / [пер. с англ.]. – Москва : АСТ : АСТ МОСКВА, 2006. 571 с.
6. Brod C. Technostress. The human cost of the computer revolution. Addison-Wesley, 1984. 234 p.

REFERENCES

1. Bart R. Sistema mody. Stati po semiotike kultury [Fashion system. Articles on the semiotics of culture] / per. s frants. S. Zenkina. Moskva : Izdatelstvo im. Sabashnikovykh, 2003. 512 s.
2. Bychkov V.V. Trialog. Zhivaya estetika i sovremennaya filosofiya iskusstva [Dialogue. Living aesthetics and contemporary philosophy of art] / V.V. Bychkov, N.B. Mankovskaya, V.V. Ivanov. Moskva : Progress-Traditsiya, 2012. 840 s.
3. Kayua R. Igrы i lyudi. Stati i esse po sotsiologii kultury [Games and people. Articles and essays on the sociology of culture] / per. s frants. S. Zenkina. Moskva : OGI, 2007. 304 s.
4. Informatsionnoe obshchestvo [Information society]: Sb. / sost. A. Laktionova. Moskva : ООО Izdatelstvo I 74 AST, 2004. 507 s.
5. Fromm E. Begstvo ot svobody. Chelovek dlya sebya [Escape from freedom. Man for himself] / per. s angl. Moskva : AST : AST MOSKVA, 2006. 571 s.
6. Brod C. Technostress. The human cost of the computer revolution. Addison-Wesley, 1984. 234 p.

Kucheruk Oleg Alekseevich

Ph.D., Lecturer

at the Maritime College of Technical Fleet
of the National University of Odessa Maritime Academy
40/42, Marazliievska St., Odesa, Ukraine**POST-INDUSTRIAL SOCIETY OF NEW VALUE ASPIRATIONS**

The author examines the issues of the authenticity of human individuality in the modern world of the dominance of information relays and consumer values, which have an overwhelming effect on a person's self-identification in the space of new value dimensions. The question is being asked about the being, reliability and quality of modern democracy, in which information has turned into a kind of axiological toolkit that promotes the erection of a new totalitarian reality. The value concepts of post-industrial civilization are characterized, which, in turn, form and structure the axiological paradigm of post-industrial society. In this context, the phenomenon of being-illusion of a modern person living a life under the influence of artificial and imposed sense-forming dominants is analyzed. So, for example, a person who has devoted himself to activities in the field of commodity-consumer relations, becomes the bearer of the ideals of corporate ethics. Often the described process is associated with a partial, and sometimes total rejection of one's own existential essence and originality. There is a certain depersonalization of the "mobile" man of our time, concentrated solely on the analysis of the state of the market, commodity circulation calculations, sales volumes, etc. The article also reveals the techno-urbanistic component of postmodern aesthetics, represented by progressive forms of self-expression, including those that oppose traditional standards. It lends itself to transformation, both the methodology of demonstrating cultural artifacts (art projects, performances, antiperformances, interactive art, virtual art, etc.), and the ideological component of a cultural product. The fact of the "upgrade" of the humanistic substance of the artifact with the incorporation into its essential content of all those new elements of progressive aesthetics that defiantly express themselves as concepts of ironic, aggressive, ugly, senseless (in the absence of which meaning is found), alarming, nihilistic, pessimistic, is obvious etc., which undoubtedly echoes the general postmodern mood of modern mass culture. The processes described above are a pronounced tendency or striving to form the value basis of the post-industrial world, which is in a state of strategic search and reset.

Key words: Information, mass, consciousness, post-industrial society, consumption, values, mimicry, techno-aesthetics.

УДК [14:329.055.4](44)«19»
DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.7>

Лосик Ореста Миколаївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПОЛІТИКА ФРАНЦУЗЬКИХ «ЛІВИХ» ФІЛОСОФІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: МІЖ ІДЕОЛОГІЄЮ ТА ПРАКТИКОЮ

Взаємозв'язки інтелектуалів і влади у Франції другої половини ХХ століття демонструють чимало суперечливих наслідків таких симбіозів, зокрема в середовищі «лівих» (гошистів). Вони нерідко спричиняють кризи суспільної довіри до неупередженості філософських рефлексій та критичної об'єктивності суджень окремих діячів. Внаслідок надмірної ідеологізації та ситуативної змінності своїх світоглядних переконань публічний інтелектуал перестає бути ефективним медіатором між академічними інституціями та громадським сектором. Оскільки публічність українських інтелектуалів після десятиліть ідеологічних і фізичних репресій лише перебуває на етапі становлення, знайомство із французьким контекстом взаємодій між політикою та філософією є особливо на часі, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою пропонованої статті є розглянути інтелектуально-політичну діяльність представників «гошизму» як одного з провідних напрямів французької соціальної філософії другої половини ХХ століття. Поставлене завдання – проаналізувати специфіку ідейних переконань «лівих» філософів у двох аспектах: 1) їх світоглядна еволюція в умовах демократично-ліберального устрою; 2) особливості співвідношення теоретичних ідеологем із практичними вимірами публічної відповідальності та громадянського сумління.

Застосовано такі методи: із загальнонаукових – аналогії, порівняння, узагальнення, системний, із конкретно філософських – діалектичний та аксіологічний підходи.

Досягнуті такі результати: стверджено помітний вплив гошистів на формування інтелектуального життя повоєнної Франції. Обґрунтовано взаємопов'язаність їх активності у філософській та політичній площинах та підтверджено тезу про її відповідність типовій поведінковій моделі публічного інтелектуала, характерній для французької (і загалом західної) традиції. Проаналізовано специфіку розвитку «лівого» дискурсу впродовж кількох десятиліть другої половини ХХ століття в напрямі поступової втрати ним популярності та пошуку нових способів перетривання марксистських ідеологем в умовах громадянського суспільства. На прикладі діяльності вибраних «лівих» філософів (Ж.-П. Сартр, Ф. Фюре та ін.) простежено зміну їхніх світоглядно-ціннісних орієнтацій та певну розбіжність здійснених власних виборів із деклараціями про інтелектуальну і громадянську відповідальність. Доведено, що саме «лівим» французьким філософам притаманний високий рівень ідеологічного конформізму, велика лояльність до власних політичних уподобань та безкритичність і стриманість у справедливій переоцінці комуністичного досвіду тоталітаризму.

Ключові слова: публічність, інтелектуальна політика, гошизм, влада, ідеологія, відповідальність.

Вступ. Чимало французьких науковців, особливо у сферах соціальних і суспільних наук, періодично долучаються до активного публічного обговорення значущих для демократичних спільнот питань свободи, вибору, відповідальності. Нарівні з митцями, урядовцями, експертами вони становлять групу т. зв. нефізичних працівників (за Р. Ароном), головна мета діяльності яких полягає в утримуванні, переказі та поширенні базових принципів, які уповноважують спільне життя громадян у державі. Досі не вдалося знайти способу, який би відмежовував вченого від повсякденності, зв'язків (усвідомлюваних чи неусвідомлюваних) із певним класом, системою вірувань, соціальним становищем або від звичайної суспільної активності [6]. У Франції це характерна і традиційна риса національної культури філософування.

Схильність французьких філософів до публічності робить можливою їх участь у політичному житті країни та формує певну інтелектуальну політику, яка може суттєво впливати на світоглядні переконання своїх репрезентантів та, зрештою, й ширші кола громадськості [5]. Бажання бути залученим до т. зв. дискурсу влади (за М. Фуко) впливає на ціннісні змісти інтелектуальної відповідальності за виголошені тези та зменшує опірність філософської незаангажованості перед ідеологічними маніпуляціями.

Мета та завдання. Метою пропонованої статті є розглянути інтелектуально-політичну діяльність представників «гошизму» як одного з провідних напрямів французької соціальної філософії другої половини ХХ століття. Поставлено завдання – проаналізувати специфіку ідейних переконань «лівих» філософів у двох аспектах: 1) їх світоглядна еволюція в умовах демократично-ліберального устрою; 2) особливості співвідношення теоретичних ідеологем із практичними вимірами публічної відповідальності та громадянського сумління.

Методи дослідження. Із загальнонаукових застосовано методи аналогії (виокремлено схожі моделі поведінки низки «лівих» філософів), порівняння (проаналізовано явище французького гошизму в оцінках як його представників, так і критиків). За допомогою методу узагальнення виокремлено основні орієнтири еволюції «лівого» світогляду у повоєнній Франції. Системний метод був використаний для розгляду гошизму як одного зі структурних складників інтелектуального французького простору. Діалектичний підхід допоміг поглибити розуміння змінності і сталості ідеологічних переконань гошистів, а завдяки аксіологічному підходу з'ясовано суперечність між теоретичними ідеологемами, які підтримують «ліві» філософи, та наслідками їх практичної реалізації.

Результати. На відміну від інших країн Європи, у Франції носії «лівих» переконань (гошисти) зберігають стійку, більшу чи меншу, популярність в академічних наукових колах і соціальному житті. Неперервне, починаючи від 1789 р., перебування цього блоку в опозиції посприяло поширенню поглядів про спільну солідарність усіх згуртованих у ньому представників. Вже з часів Французької революції «ліві» настрої ототожнювалися з «поступом» та «свободами» і подавалися як помічні практики боротьби за соціальні реформи і проти панівної меншості.

Водночас гошизм становив один із вимірів суспільно-політичної та ідеологічної кризи колективного французького світогляду, який «завис» між республіканським і монархічним устроями. Відомий філософ Р. Арон пов'язує популярність «лівих» настроїв із традиціями культурно-публічного та політично-громадянського мислення, що історично склалися у Франції. Він пише: «(Ми) мали надто багато республік і занадто (а можливо, й замало) *founding fathers*. (Ми) мали чимало конституцій, і жодна не виявилася тривкою. Демократія та лібералізм (у європейському сенсі слова) були багаторазово розділеними <...> Оборонці свободи надто часто не були демократами в тому розумінні, що більше переймалися обмеженням влади народу та збереженням певних решток минулого ладу <...> Тому політична філософія невпинно розмірковувала над долею устрою, повноважною засадою якого є суверенність нації, а метою чи принаймні однією з остаточних цілей – особисті свободи» [9, с. 20–21].

Проте в другій половині ХХ століття світогляд «лівих» пройшов великі зміни. У 1950-х і під кінець 1960-х років його базові характеристики справді надихали помітну частину французьких інтелектуалів, політиком, самих філософів і суспільство загалом. До початку 1970-х років щоденно видавалися «червоні» газети, періодичні інформаційні бюлетені, провадилася агітаційна робота з «вивільнення» особи та підготовки її до повалення як «занепаłego» буржуазного суспільства, так і «пережитків», втілених у звичаях, історичній пам'яті, національному самоусвідомленні. Травень 1968 року поширив захоплення маоїзмом, геваризмом і китайською культурною революцією, примножив прихильників не лише соціалістичної революції та анархічних троцькістів, а й новітніх течій, серед яких екзистенціалізм, постструктуралізм, гендерні студії. У той час, як зазначає А. де Бенуа, «інтелектуали активно бралися за справу»: університетські й суспільні бунти здійснювалися під проводом полум'яних публічних виступів філософів Ж.-П. Сартра, С. де Бовуар, Ж.-Л. Годара, Ф. Солерса та ін. [3, с. 184]. Вони намагалися на

практиці продемонструвати перевагу екзистенціальних асоціальних цінностей і «відчужених» способів життя. «Комунізм» став одним із ключових слів дискурсу свободи в багатьох французьких інтелектуалів 1960–1970-х років.

Велике значення для ідейного підґрунтя «лівого» дискурсу, зокрема екстремістського бунтарства в «червоному травні» 1968 року, мала філософська та громадянська позиція Ж.-П. Сартра. Присвоювана екзистенціалістами роль головних пробуджувачів цілковитої індивідуальної непокори будь-якому панівному суспільному ладу та ідеалізація «свободи», яка набувається від самого народження, упродовж кількох десятиліть мали потужний вплив на масову, переважно молодіжну, свідомість. Під цим кутом у сучасній історії французької політичної філософії допустимо проводити паралелі між гошистами і частиною екзистенціалістів на базі спільної підтримки марксистсько-комуністичних уявлень про свободу.

Як практика та теорія гошизм декларував постійну опозиційність до норм тогочасної політичної культури, що спираються на принципи ліберальної демократії. Одні з провідних ідеологів гошизму А. Горц (близький товариш Ж.-П. Сартра по співраці в журналі «*Temps modernes*») та Е. Морен основну причину дедалі більшого відчуження особи в суспільстві та утискування її природних і громадянських прав вбачали в класовому характері поділу праці. Він, переконували філософи, передбачає існування ієрархічних структур не тільки в матеріальному виробництві, а й у культурних, духовних, ідеологічних сферах життєдіяльності індивідів. Критикуючи капіталістичний спосіб виробництва та індустріалізацію, вони ставили під сумнів сам дотеперішній принцип функціонування західної цивілізаційної парадигми. Наукові знання, технології, весь ідейний пласт культури нарівні з бюрократією та насильством державного апарату нарощували утиски будь-яких свобод особистості, «замість добробуту, щастя, свобод, життя відтепер приносили бідність, страждання, рабство, розруху» (Е. Морен) [1, с. 114].

Гошизм підтримував ситуацію протистояння «застарілим» соціальним ідеям і «повазі до відомого порядку», підозрював будь-які натяки на «інституціоналізацію» та хоч найменшу «регламентацію». Аналітики немарксистських концепцій С. Айвазова та С. Веліковський свого часу зазначили: «В уявленні французьких гошистів революція наших днів – це передовсім розрив <...> перегляд самої логіки суспільного прогресу, що забезпечується матеріально-технічним зростанням, щоби більше, це перегляд усіх нагромаджених багатств культури» [1, с. 115–116]. Однак «ретроградно-романтична втома» та «революціонаристська фразеологія» цілком позбавили їх авторів змоги запропонувати реальну, практичну альтернативу поточному розвитку знань і культурних вмінь європейської цивілізації. Водночас цитовані дослідники твердили: «Гошизм <...> виявився цілком безпомічним у спробах підвести концептуальне підґрунтя під свої легковажні політико-ідеологічні конструкції <...> завдяки допомозі ззовні, з боку опікунів – лівих інтелектуалів, він усе-таки спромігся набути деякого спекулятивно-світоглядного обрамлення у вигляді помітної кількості творів мислителів і вчених як старшого покоління, так і досить молодих, проте доволі вправних у теорії, які вже встигли набути голосні імена і в самій Франції, і за її межами» [1, с. 110].

Р. Арон наполягав на тому, що «міт лівиці» як єдиної опозиційної сили (спершу проти *ancien régime*, згодом проти капіталізму) не має під собою жодних історичних і методологічних підстав. Як активний учасник формування інтелектуального французького пейзажу, він переконаний: «Партія руху є міфом опозиціонерів, який не відповідав навіть виборчій дійсності» [2, с. 22]. Фундаментальне підґрунтя її світогляду – марксизм сам «дав формулу, яка водночас забезпечувала безперервність і позначила би розрив між учорашньою лівицею та сьогоднішньою» [2, с. 23]. Тому єдність лівих у Франції, вважав вчений, радше затінювала, а не віддзеркалювала реалії світоглядної емансипації в цій країні.

Марксистська думка, надзвичайно популярна в перші повоєнні десятиліття у Франції, пережила серйозне знецінення в 1970-х роках. Гаряча «ліва» риторика поступово втрачала теоретичне значення, а водночас соціальну актуальність. Представники популярного в Західній Європі екзистенціалізму, керовані А. Камю, Ж.-П. Сартром, С. де Бовуар, із часом відмежовувалися від проголошуваних тез про відчуження індивіда в буржуазно-капіталістичному суспільстві.

Привабливі гасла безмежної свободи, які десятиліттями підтримувалися навіть на філософських кафедрах «буржуазних» університетів, не витримали суперництва з уявленими фактами про «дійсне обличчя» соціалізму, практично втіленого марксизму та комуністичного терору. Не на користь політичним деклараціям гошистів та їхньому публічному реноме свідчила нерозголошена або й нехтувана впродовж певного часу інформація про радянські репресивні чистки та інші «докази пекла» (А. Глюксман). Тим не менше навіть за таких обставин ліва інтелектуальна «богема», не стримуючись у критиці злочинів фашизму, старанно уникала рівнозначного засуду злочинів радянської диктатури. Саме тому, вочевидь, немає підстав зараховувати лівий дискурс до антитоталітарних [8, с. 694].

Водночас розвінчування комуністичної системи несподівано увиразнило специфічні риси багатьох провідних «лівих» інтелектуалів і філософів, а саме: їхній конформізм у реагуванні на актуальні світоглядні зміни та їх оцінку. Він полягав у пристосуванні ліворадикальних закликів до лібералістської доктрини, зокрема в ідеях «індивідуального суверенітету», «політичного екологізму» (А. Горц), «мінімальної держави» (Б.-А. Леві), альтернативних субкультур (К.-І.-Ж. Бруаєлі). Це спостерігаємо, зокрема, на прикладі інтелектуальних біографій багатьох мислителів Франції, особливо екзистенціалістів і марксистів. Прикметно, що жоден французький філософ після смерті одного з захисників «войовничої свободи» Ж.-П. Сартра – «батька всіх помилок і всіх зречень власних поглядів» (за Ж.-Ф. Ревелем) – не назвав себе ані його послідовником, ані його прямим учнем.

Ідеологічну «перекваліфікацію» поборників капіталістичного «насильства», що почали співпрацювати з раніше не сприйнятним режимом, підтвердив із часом і сам колишній «лівий» діяч й член Комуністичної партії Франції (до 1956 року), філософ Ф. Фюре. На його думку, така поведінка найчитаніших тоді авторів (Г. Маркузе, М. Фуко, Л. Альтюсера) мотивувалася прагненнями «зберегти інтелектуальні переваги революційної ідеї серед соціального комфорту» [8, с. 779]. Саме ж марксистське вчення розглядалося доволі еклектично та вибірково. Принаймні так його сприймала європейська, в тому числі французька, студентська молодь: «Щоразу вона шукала для нього нове вбрання, відмінне від того, що міг їй запропонувати московський гардероб» [8, с. 773], а під час гучних маніфестацій за класову рівність і побудову нового суспільства зовсім не прагнула по-справжньому поєднуватися і співпрацювати з робітничими рухами.

Сам Ф. Фюре, оцінюючи через сорок років «ліві» сторінки власної біографії, вважав, що зробив «невдалий вибір», однак про нього не шкодував. Він згадував про своє «колишнє засліплення без поблажливості, але спокійно», вважаючи, що вчасно «вилікувався від псевдорелігійної самовіддачі в політичній боротьбі» [8, с. 13].

За такий підсумок його особисто і усіх «лівих» як таких гостро критикує інший відомий французький інтелектуал Ж.-Ф. Ревель. Він не вірить в їх остаточний розрив із марксистсько-ленінською ідеологією і вважає його «поверховим», позірним, таким, що засвідчує нерозуміння або приховування її істинних принципів. Гошисти, своєчасно виступаючи проти того, що колись шанували, лише отримали «змогу двічі долучитися до плину історії, не полишаючи плину повсякдення» [7, с. 35]. Публічно самоочищуючись заради збереження своєї репутації і статусу, вони лише спромоглися ритуально «згладити помилки минулого, а не вирвати їхній корінь» й, основне, уникнули критики «нових проявів комуністичного тоталітаризму, яких той набув» [7, с. 36–37].

Висновки. Впродовж кількох десятиліть другої половини ХХ століття «ліві» французькі філософи демонстрували модель поведінки інтелектуала, який швидко змінював ідейні переконання, прагнучи бути причетним до дискурсу влади. Такий стиль ані допомагав утверджувати серед широкої публічності повагу до гідності, морального сумління, патріотизму, ані застерігав однозначно від антицінностей, які пропагували тоталітарні режими ХХ століття, в тому числі й комуністичний.

Парадоксально, що захисниками утопічної радянської системи ставало чимало осіб з вищою освітою, тобто здатних до аналізу й критичної рефлексії, але навіть після розвінчання

її «шарму» вони знаходили виправдання існуванню та поваленню тоталітарного комуністичного режиму, а це вже межує з культурним виродженням [8, с. 12]. Водночас некритичне замилювання СРСР підштовхувало багатьох інтелектуалів не просто уявляти чимало недоліків ліберального устрою й вад капіталізму, а абсурдно прагнути зруйнувати їхні позитивні здобутки, тобто, іншими словами, знищити «демократичну цивілізацію як таку» [7, с. 162].

Спостережені дилеми співвідношення теоретичних ідеологем та їх практичних змістів свідчать не тільки про особливості світоглядної еволюції гошистів, але й у широкому розумінні – про культурно-ментальну схильність французького інтелектуального середовища до ілюзорних уявлень. Широка популярність «лівих» ідей добре ілюструє перевагу уяви над реальною дійсністю, що засвідчує «розрив між пережитим досвідом та інтелектуальним тлумаченням цього досвіду» [7, с. 160].

Новітня французька сучасність рухається в напрямі ідеологічної нейтральності: якщо раніше відповідь на запитання про трактування комунізму й радянської системи могла спричинити те, що «брати, товариші, друзі розлучаються назавжди» [2, с. 56], то вже під кінець століття «слова «правий» і «лівий» втратили сенс: економічніше змінити стиль мислення, ніж стиль життя» [4, с. 266]. Тим не менше сила ілюзій, відповідно спроектована в демократичний публічний простір, здатна «повернути собі колишнє захоплення комуністичною ідеєю» вже в нових формах [8, с. 793]. Ці можливості великою мірою залежать від нових поколінь філософів та інтелектуалів і не лише у Франції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айвазова С.Г., Великовский С.И. «Гошизм» как разновидность современной леворадикальной мысли / С.Г. Айвазова, С.И. Великовский. *Французская философия сегодня: Анализ немарксистских концепций* / отв. ред. И. Вдовина. Москва, 1989. С. 110–121.
2. Арон Р. Опій інтелектуалів : монографія / пер. з франц. Київ : Юніверс, 2006. 272 с.
3. Бенуа А. де. Против либерализма: к четвертой политической теории : монография / пер. с фр. Санкт-Петербург : Амфора, 2009. 477 с.
4. Дебре Р. Інтелектуальна влада у Франції : монографія / пер. з франц. Київ : Дух і Літера, 2008. 308 с.
5. Лосик О.М. Соціально-політичні виміри французького інтелектуального середовища другої половини ХХ ст. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2019. № 3 (44). С. 56–63.
6. Пролеев С., Єрмоленко А. Публічна філософія: освітні та соціальні можливості. Круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*. 2019. № 1. С. 6–39.
7. Ревель Ж.-Ф. Відживлення демократії : монографія / пер. з франц. Київ : Критика, 2004. 592 с.
8. Фюре Ф. Минуле однієї ілюзії. Нарис про комуністичну ідею у ХХ столітті. : монографія / пер. з франц. Київ : Дух і літера, 2007. 810 с.
9. Aron R. Esey o wolnościach : monografia / przekł. z fr. Warszawa : Fundacja Aletheia, 1997. 204 s.
10. Aron R. Opium intelektualistów : monografia / przekł. z fr. Warszawa : Wydawnictwo Literackie «MUZA SA», 2000. 360 s.

REFERENCES

1. Aivazova S.G., Velikovskiy C.I. (1989) «Goshizm» kak raznovidnost' sovremennoj levo-radikal'noj mysli [«Gauchisme» as a form of modern far-left thought]. In *French Philosophy Today: Analysis of Non-Marxist Concepts* (pp. 110–121). Moskva : Nauka [in Russian].
2. Aron R. (2006). Opij intelektualiv [The opium of the intellectuals]. Kyiv : Yunivers [in Ukrainian].
3. Benoist A. de. (2009). Protiv liberalizma: k chetvertoj politicheskoy teorii [Against liberalism: to fourth political theory]. Sankt-Peterburg : Amfora [in Russian].
4. Debray R. (2008). Intelektual'na vlada u Frantsii [Intellectual power in France]. Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].
5. Losyk O.M. (2019). Sotsial'no-politychni vymiry frantsuz'koho intelektual'noho seredovyscha druhoi polovyny XX st. [Socio-political dimensions of the french intellectual environment in the

second half of the 20th c.]. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia*. № 3 (44). Pp. 56–63 [in Ukrainian].

6. Proleiev S., Yermolenko A. (2019). Publicna filosofia: osviti ta sotsial'ni mozhlyvosti. Kruhlyj stil «Filosofs'koi dumky» [Public philosophy: educational and social opportunities. Round table discussion of the «Philosophical Thought»]. *Filosofs'ka dumka*. № 1. Pp. 6–39 [in Ukrainian].

7. Revel J.-F. (2004). Vidzhyvlennia demokratii [Revival of democracy]. Kyiv : Krytyka [in Ukrainian].

8. Furet F. (2007). Mynule odniiei iliuzii. Narys pro komunistychnu ideiu u XX stolitti [The passing of an illusion: the idea of communism in the twentieth century]. Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].

9. Aron R. (1997). Esej o wolnościach. Warszawa : Fundacja Aletheia [in Polish].

10. Aron R. (2000). Opium intelektualistów. Warszawa : Wydawnictwo Literackie «MUZA SA» [in Polish].

Losyk Oresta Mykolaivna

Candidate of Philosophy,
Associate Professor of the Department of Philosophy
of Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, Ukraine

INTELLECTUAL POLITICS OF THE FRENCH “LEFTIST” PHILOSOPHERS OF THE SECOND HALF OF THE 20TH C.: BETWEEN IDEOLOGY AND PRACTICE

The interconnections of intellectuals and power in France in the second half of the 20th century demonstrate many contradictory consequences of such symbioses, in particular in the environment of «leftists» (gauchists). They result in the crisis of confidence in the impartiality of philosophical reflections and the critical objectivity of the judgments of some prominent figures. As a consequence of excessive ideologization and situational change of worldviews, the public intellectual ceases to be an effective mediator between academic institutions and the public sector. Since the publicity of Ukrainian intellectuals after decades of ideological and physical repression is still in its formative stage, the familiarity with the French context of the interaction between politics and philosophy is especially timely, which constitutes the topicality of the present research.

The aim of the present article is to consider the intellectual and political activity of the representatives of “gauchisme” as one of the popular directions of French social philosophy of the second half of the 20th century. The task is to analyze the specifics of the ideological beliefs of “leftist” philosophers in two aspects: 1) their worldview evolution in the context of a democratic-liberal system and 2) peculiarities of correlation of the declared theoretical content with practical dimensions of public responsibility and civic conscience.

The general scientific methods that have been applied in the research are the following: analogy, comparative, method of generalization and systemic method. The specific philosophical methods used herein include dialectical and axiological approaches.

With their help, the following results were achieved: the considerable influence of gauchists on the formation of the intellectual life of post-war France was confirmed. The interconnectedness of their activity in the philosophical and political domains was substantiated, and the thesis of its correspondence to the typical behavioral model of the public intellectual that is typical for the French (and generally Western) tradition was affirmed. The peculiarities of the development of the “left” discourse over the last two decades of the second half of the 20th century was analyzed in the direction of its gradual loss of popularity and the search for new ways of enduring Marxist ideologemes in civil society. On the example of the activity of the chosen “leftist” philosophers (J.-P. Sartre, F. Furet, etc.), the change of their worldview and value-based orientations, as well as a certain discrepancy of the choices made with the declarations of intellectual and civil responsibility were traced. It is proved that these are the «leftist» French philosophers, who are characterized by the high level of ideological conformism, great loyalty to the error of their own political preferences, as well as non-criticality and restraint in the just reassessment of communist totalitarian experiences.

Key words: publicity, intellectual politics, gauchisme, power, ideology, responsibility.

Маді Галина Іванівна

здобувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

ЕКОНОМІЧНІ МАРГІНАЛИ У СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)

У роботі розглядаються найважливіші зміни, які полягають у тому, що соціально-економічні, політичні, соціокультурні перетворення породили нові механізми перерозподілу ресурсів і статусів, що вплинуло на соціальну стратифікацію сучасного українського суспільства. Руйнування старої соціальної структури, її інститутів, класово-групової ієрархії і нормативно-ціннісної системи дістає емпіричне вираження в маргіналізації українського суспільства. Актуальність досліджуваної проблеми для України полягає в тому, що соціальна структура сучасного українського суспільства, що знаходиться в кризовій ситуації, більшою мірою сприяє появі нових маргінальних груп і посилює їх негативний вплив на соціальні процеси. Ринкова стихія призвела до збільшення кількості економічних маргіналів (волоцюг, жебраків, бродяг, кримінальних елементів, наркоманів, алкоголіків та ін.). Загалом соціальна структура українського суспільства характеризується соціальною нестабільністю як на рівні процесів, що відбуваються всередині соціальних груп і між ними, так і на рівні усвідомлення особистістю свого місця й ролі в системі економічних відносин. Триває активний процес «розмивання» традиційних груп населення, відбувається становлення нових видів міжгрупової інтеграції за формами власності, прибутками, включення у владні структури, соціальної самоідентифікації.

Нині в Україні відбуваються серйозні політичні та економічні зміни. Змінюються соціально-економічні відносини, ідеологічні орієнтири, політичні пріоритети, з'являються нові соціальні класи і соціальні верстви населення.

Сучасна економічна, соціальна та політична трансформація суспільства в умовах кризи в країні актуалізує подальше вивчення економічної маргінальності як соціального явища в структурі сучасної України.

Ключові слова: маргінальність, маргінальний статус, маргінальна ситуація, маргіналізація суспільства, економічні маргінали.

Вступ. Зміни в соціальній структурі розвинених країн відбуваються під впливом нових виробничих та інформаційних технологій, зростання матеріального добробуту людей, зміщення їхніх ціннісних орієнтацій на користь вільного часу і культури, розширення міжособистісних зв'язків і відносин. Помітно зростає частка населення, зайнятого в невиробничій сфері (послуги, обслуговування комунікацій, банківська справа, освіта, наука тощо), зростає чисельність недієздатного населення, яке існує завдяки забезпеченню з боку держави (учні, пенсіонери, інваліди, безробітні та ін.). Відбуваються значні зміни в найманій робочій силі загалом: цей клас в умовах постіндустріальної економіки втрачає свою однорідність і є такою самою розмитою соціальною спільнотою, як й інші класи: вони стратифіковані, мають безліч перехідних рівнів і дуже рідко політично та економічно виявляють себе як єдина сила. У низці країн утворилася досить чисельна група іноземних робітників, мігрантів. Іншою зміною в структурі населення розвинених країн Заходу є розширення різних категорій маргінальних соціальних верств. Варто виділити, насамперед, зростання чисельності середнього класу в соціальній структурі розвинених суспільств [4, с. 42].

Актуальність досліджуваної проблеми для України полягає в тому, що соціальна структура сучасного українського суспільства, що знаходиться в кризовій ситуації, більшою мірою сприяє появі нових маргінальних груп і посилює їх негативний вплив на соціальні процеси. Тому для економічного розвитку та зростання країни необхідно передбачати і вживати всіх необхідних заходів задля попередження та зменшення економічної маргінальності.

Дослідження маргінальності, вивчення проблем маргінальності, маргінальної ситуації, маргінального статусу, характеристик і типів, умов і стадій маргінальності присвятили свої роботи Р. Парк, Е. Стоунквіст, Т. Веблен, Т. Шибутані, В. Самнер, А. Фарж, Б. Манчіні, М. Голдберг, Р. Мертон, Е. Лібанова, та інші. Згадані науковці та їхні роботи представляють собою основу для подальшого вивчення складних соціально-стратифікаційних процесів та економічної маргінальності як соціального явища в структурі сучасної України.

Результати. Маргінальність – одна з характеристик стану соціальної структури будь-якого суспільства. Це поняття зазвичай застосовується для позначення порівняно стійких соціальних явищ, що виникають на межі взаємодії різних культур, соціальних спільнот, інститутів і груп, в результаті чого певна частина соціальних суб'єктів виявляється за їх межами.

Поява маргінальної особистості пов'язана з деякими причинами як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Перша і основна причина, що визначає стан маргінальності індивіда або групи, – стан, пов'язаний із періодом переходу, який уявляється як криза, коли людина переживає безсилля, відчуженість від світу, у тому числі й від самої себе. Друга причина – невизначеність соціального стану, невключення або неповне включення до соціальної структури чи групи. Пошук «своїх» в умовах соціокультурного плюралізму здійснюється через «інших». Причому «інші», як правило, розглядаються як «чужі». Третя причина – статусна неузгодженість чи несумісність. Особливим фактором маргіналізації є відсутність єдиної шкали цінностей в умовах переходу, що посилює деструктивізм маргінальності. У цих умовах у соціумі зростає процес соціальної атомізації індивідів. Люди не виявляють зацікавленості до групових цінностей, замикаючись на принципі самовиживання [5, с. 10].

Маргінальність характеризує стан груп і індивідів у ситуації, яка змушує їх під впливом зовнішніх факторів, пов'язаних із різким соціально-економічним і соціокультурним переструктуруванням суспільства загалом, змінювати своє соціальне становище і призводить до істотної зміни або втрати колишнього соціального статусу, соціальних зв'язків, соціального середовища, а також системи ціннісних орієнтацій.

Будь-яке суспільство завжди структуроване за багатьма критеріями – національним, соціально-класовим, демографічним тощо. Структурування – приналежність людей до тих чи інших соціальних, професійних, соціально-демографічних груп, може породжувати соціальну нерівність. Під соціальною структурою суспільства розуміється взаємовідношення людей у повторюваних і стійких формах. Це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних спільнот і груп, соціальних інститутів, соціальних статусів і відносин між ними. Всі елементи соціальної структури взаємодіють як єдиний соціальний організм. Суспільство як цілісна соціокультурна система складається з безлічі індивідів, що входять одночасно у великі і малі соціальні спільноти.

Підстави соціальної структури завжди різні: суспільний поділ праці і його результатів; наявність специфічних потреб і інтересів, цінностей і норм; своєрідність соціальних статусів і ролей, способу життя різних соціальних груп: «Соціальна стратифікація – це диференціація деякої даної сукупності людей (населення) на класи в ієрархічному ранзі. Вона знаходить вираження в існуванні нижчих і вищих верств. Її сутність у нерівномірному розподілі прав і привілеїв» [8, с. 302]. Нерівність – початкові умови, за яких індивіди або групи мають нерівний доступ до різних соціальних благ, а стратифікація – способи, за допомогою яких нерівність передається від одного покоління до іншого, формуючи при цьому різні соціальні верстви. В основі стратифікації лежить також суспільний поділ праці – виділення різних сфер суспільства (промисловість, сільське господарство, наука, мистецтво, армія і т. д.) із виконанням відповідних функцій конкретними спільнотами людей.

Нині в Україні відбуваються серйозні політичні та економічні зміни. Змінюються соціально-економічні відносини, ідеологічні орієнтири, політичні пріоритети, з'являються нові соціальні класи і соціальні верстви, тому соціальна мобільність, зокрема спадна, тісно пов'язана з економічною маргінальністю як соціальним явищем. Це не тільки певне проміжне положення індивіда в соціальній структурі, а й його власне самосприйняття, самовідчуття. Особливо

важко переживають свою маргінальність люди, змушені змінити вид діяльності, професію, соціокультурне середовище, місце проживання тощо. Необхідно розрізняти економічну маргінальність як складову частину суспільних процесів, які відбуваються під впливом соціальної мобільності, й вимушену маргінальність, що виникла в кризовому суспільстві. Перший тип економічної маргінальності не є масовим і не має довготривалого характеру, тому й не становить загрози для стабільного розвитку суспільства. Вимушена масова маргінальність має затяжний довготривалий характер та свідчить про кризовий стан суспільства.

Останнім часом проблеми соціальної диференціації, особливо соціальної нерівності, привертають пильну увагу люди, що належать до одного соціуму, але займають у ньому різні соціальні (або, якщо користуватися традиційною термінологією, класові) позиції, зазвичай неоднаково сприймають чи не всі сторони суспільного життя: «Навіть в успішному суспільстві нерівне становище людей залишається важливим неминущим явищем. Звичайно, ці відмінності більше не спираються на пряме насильство і законодавчі норми, на яких трималася система привілеїв у кастовому або становому суспільстві. Проте, крім більш грубих поділів за розміром власності і доходів, престижу і влади, наше суспільство характеризується безліччю рангових відмінностей – настільки тонких і в той же час настільки глибоко вкорінених, що заяви про зникнення всіх форм нерівності в результаті зрівняльних процесів можна сприймати, щонайменше, скептично» [10, с. 8].

З кінця ХХ століття відбуваються глибокі трансформації українського суспільства, котрі не могли не позначитися на його соціальній структурі. Зміни відносин власності та влади, впровадження ринкових механізмів зумовили зникнення старих і появу нових верств населення, збільшення вагомості нових соціальних груп, маргіналізацію низки соціальних прошарків (порівняно з радянським періодом), зміну способів поведінки і соціальних взаємодій. Тому формуються контури нової соціальної структури. Зазначене об'єктивно актуалізує необхідність теоретичного аналізу сучасного стану соціальної структури українського суспільства та динаміки її змін, соціокультурних вимірів соціальної стратифікації: «Низка стійких тенденцій до змін соціальної структури розвинених суспільств та їх наслідків дають підстави характеризувати останні як посткапіталістичні. Тепер усе чіткіше виявляється роль постіндустріальних умов формування соціальних структур. В основі цих змін лежать соціально-економічні процеси, зумовлені прискоренням науково-технологічної, інформаційної революції» [9, с. 38].

Стан і динаміка соціальної структури сучасного українського суспільства значною мірою зумовлюється попереднім характером суспільних відносин. Специфіка перехідного періоду не дає змоги зробити однозначний розклад соціально-класової структури, оскільки вона дуже динамічна, перебуває у стані становлення. Можна говорити про найбільш загальні тенденції, основні її елементи, пам'ятаючи, що їх контури об'єктивно перебувають у досить розмитому стані, позбавлені чітких меж. Але вже нині відбуваються суттєві зміни, складний і суперечливий процес модернізації соціальної основи суспільного буття. Ринкові перетворення, зміна соціальних пріоритетів, відмова від повної зайнятості та зрівнялівки в розподілі внесли (і вносять) істотні зміни у соціальну структуру суспільства, склад та характер відносин між її основними верствами: «Україна, на жаль, із запізненням вступає в постіндустріальну стадію. У ході модернізації техніко-технологічної і соціальної структур українського суспільства відбувається згортання багатьох виробництв і галузей, а це призводить до вивільнення тих груп зайнятого населення, чий рівень професійно-кваліфікаційної підготовки застарів, зумовлює зростання загального і структурного безробіття, зниження рівня охоплених модернізацією верств і необхідність розроблення адекватних заходів щодо соціального захисту їх, які передбачають не лише виплату матеріальної допомоги, а й допомогу у перенавчанні, пошуку роботи і трудовій адаптації» [6, с. 44].

В Україні поряд із процесами інтеграції, що виникають об'єктивно під впливом суспільного поділу праці в умовах науково-технологічного прогресу, спостерігається поглиблення диференціації і навіть поляризації соціальних груп, вимивання середніх прошарків, посилення соціальної напруженості в соціально-класовому, соціально-етнічному і соціально-демографічному

вимірах. Із структуризацією українського суспільства органічно пов'язана самоідентифікація, самоусвідомлення людей як членів тієї чи іншої спільноти, групи, одержання можливостей та набуття навичок виражати властиві їм специфічні інтереси на загальнонаціональному рівні, спрямовувати вимоги щодо задоволення своїх потреб у легальні, правові русла. На перший план висувуються проблеми майнової і соціальної нерівності як чинника соціальної напруженості у суспільстві.

Нині в Україні поширене й таке явище, як соціальне відторгнення – процес, за якого окремі групи населення або окремі люди внаслідок своєї бідності, відсутності базових знань і можливостей або в результаті дискримінації не мають змоги повною мірою брати участь у суспільному житті.

У контексті цього дослідження під економічними маргіналами розуміються «індивід та соціальні групи, які живуть за межею бідності, не мають змоги забезпечити в повному обсязі свої життєві потреби». До цієї групи можемо зарахувати наведені нижче категорії громадян.

Малозабезпечені верстви населення. Бідність є наслідком багатьох взаємозалежних груп факторів, основний поділ яких відбувається на рівні причин її виникнення – як властивість суспільства і як властивість індивіда. Як правило, бідність пов'язана з позицією на ринку праці, складом сім'ї і віком. Ряди бідних громадян в основному складаються з низькооплачуваних працівників, безробітних, самотніх батьків (особливо жінок) і пенсіонерів.

Глобальна економічна криза позначилася на всіх країнах світу різким падінням виробництва, зростанням безробіття, зниженням доходів населення і загостренням соціально-економічних проблем. В умовах кризи об'єктивно зростає роль держави в регулюванні економічної діяльності та посиленні соціального захисту населення.

Особливу актуальність стратифікація за цією шкалою має для України, традиційними проблемами для якої виступають кордони локалізації бідності і багатства, а також наявність величезної маси малозабезпеченого населення за порівняно невеликої частки середнього класу. Результат аналізу становища малозабезпечених і його динаміка за останні роки дозволяє дійти висновку, що відбувається поступовий, але досить активний процес переходу з країни малозабезпечених у країну бідних.

У рамках соціальної політики визначаються заходи, безпосередньо спрямовані на подолання бідності в таких областях, як політика формування доходів, політика на ринку праці, зайнятості та заробітної плати, розвиток доступних освітніх і медичних послуг, пенсійної системи та ін. Крім перерахованого вище, сучасна соціальна політика націлена на включення в суспільні відносини представників найбідніших верств населення. Регіональна політика важлива для країн великої географічної протяжності. Облік регіонально-географічних та інших факторів, що впливають на рівень бідності, особливо на його підвищення, дає змогу вживати адекватних заходів щодо поліпшення добробуту населення. Реалізація на регіональному рівні єдиної системи заходів, спрямованих на боротьбу з бідністю, як правило, включає як заходи, що фінансуються з державного бюджету, так і заходи, які реалізуються органами місцевого самоврядування, з огляду на специфіку конкретного регіону.

Трудові мігранти. Міграція як процес взаємодії людей пов'язана з близькими до неї процесами, до яких належать соціальна адаптація мігрантів і пристосування їх до умов нерівномірного розподілу соціальних привілеїв, а також обов'язок соціальних структур приймаючого суспільства формувати стійкі взаємодії із суб'єктами нової спільноти. У разі добровільного входження мігрантів здійснюються раніше сформовані уявлення зв'язків і вибудовування взаємодій, у разі вимушеного – це входження пов'язане з несподіванками і ризиком. «Для вимушеної міграції характерна сукупність причин: етнічні (міжнаціональні відносини), військово-політичні (військові дії, зміни державних кордонів), етнопсихологічні (прагнення на етнічну батьківщину, бажання сповідувати етнічну релігію, бажання говорити рідною мовою), політико-психологічні (почуття самозбереження), соціально-психологічні (почуття безпеки). У цьому контексті варті уваги причини, що створюють соціальну небезпеку для людей і викликають їх вимушеність до міграції» [4, с. 82–83].

Міграційні настрої досить поширені серед населення України. Переважна частина населення з міграційними настроями як провідний мотив виїзду за кордон визначає необхідність пошуку роботи, оскільки в сучасному українському суспільстві поліпшити своє економічне становище не може через низку факторів.

Крім виїзду людей на низькокваліфіковані роботи, спостерігається міграція висококваліфікованого персоналу. Уміння залучати й утримувати висококваліфіковані кадри стає одним із ключових чинників конкурентоспроможності будь-якого соціуму. У результаті глобалізації відкрилися не бачені раніше перспективи зайнятості та кар'єрного розвитку міграційної поведінки висококваліфікованих фахівців, тому що під час вибору потенційного місця роботи на перший план виходять фінансові інтереси. На думку низки експертів, із часом мобільність висококваліфікованого персоналу буде тільки зростати, чому, зокрема, сприяє Болонський процес, що уніфікує стандарти академічної освіти.

За обмежених можливостей працевлаштування на офіційному ринку праці України масовим явищем стали трудові міграційні поїздки українських громадян за кордон. Вплив трудових міграцій на демографічну ситуацію неоднозначний. З одного боку, трудові поїздки і виснажлива робота погіршують здоров'я індивідів, з іншого боку – кошти, зароблені мігрантами, покращують змогу утримувати дітей, а також розширюють доступ індивідів до якісного медичного обслуговування та відпочинку.

Більшість українських трудових мігрантів працює за кордоном нелегально, один із наслідків цього – численні факти порушень їхніх прав. Умови праці українських працівників за кордоном абсолютно не відповідають нормативам, встановленим як на батьківщині, так і в країні перебування. Звичайною ситуацією є ненормований робочий день, недотримання техніки безпеки, виконання робіт, пов'язаних із ризиком для життя і здоров'я, трапляються випадки несвоєчасної і неповної виплати заробітної плати. Багатьом загрожує небезпека опинитися в нелюдських умовах існування або стати жертвами торгівлі людьми. Медична допомога нелегальним мігрантам зазвичай і надається нелегально (завдяки особистим контактам роботодавця з медичними працівниками), тобто кваліфіковану і своєчасну медичну допомогу вони не можуть отримати. Для мігрантів, які тривалий час працюють за кордоном, істотною проблемою є адаптація до українського суспільства, що змінилося за період їх відсутності.

Загалом українські громадяни, як правило, задоволені умовами своєї праці, вони свідомо погоджуються на робочий день, що значно перевищує норму (14–18 годин на день) з метою заробити якомога більше коштів. Цьому сприяє той факт, що, тимчасово перебуваючи за кордоном в іншому соціумі, громадяни України менше часу витрачають на підтримку соціальних зв'язків, зокрема з родиною. Заради мінімізації витрат мігранти проживають у некомфортних умовах.

Одним із шляхів стримування нелегальних міграційних поїздок за кордон є поліпшення можливостей працевлаштування на внутрішньому ринку праці, що призводить до необхідності удосконалення векторів внутрішньої і зовнішньої політики України.

Безробітні. Безробіття може бути викликане трьома основними причинами: вивільнення малокваліфікованих робітників у результаті науково-технічного прогресу; скорочення працівників через спад виробництва; збільшення чисельності безробітних у процесі становлення ринкових відносин.

В умовах кризи в Україні тривають масові скорочення співробітників, стрімко зростає рівень безробіття. На думку експертів, стабілізація ситуації на ринку праці в Україні не може бути вирішена найближчим часом, оскільки криза завдала серйозної шкоди українській економіці, наслідків чого Україна ще не відчула повною мірою. Також важливу роль відіграє психологічний фактор: люди, які працювали в престижних компаніях і отримували стабільну заробітну плату, взяли кредити на побутову техніку, автомобілі та квартири. Опинившись без роботи, внаслідок чого настала їх неплатоспроможність, вони не можуть погодитись на будь-яку роботу, тому що для виплати боргових зобов'язань перед банками необхідна робота з високою зарплатою. Ситуацію ще більше посилює знецінення національної валюти. Виникнення в нашій країні безробіття потрібно пов'язувати не тільки зі спадом виробництва й економічною кризою

останніх років. Є глибша причина, що коріниться в недалекому минулому розвитку нашої соціальної структури, професійної освіти та розподілу трудових ресурсів. Це – феномен прихованого безробіття, що стало характерною рисою соціалістичної соціально-економічної системи. Приховане безробіття полягає в надмірності певних професій фахівців щодо оптимального їх числа відповідного рівня кваліфікації. Оптимальність ця визначається за рівнем використання фахівців, який проявляється в частці кваліфікованої інтелектуальної праці в загальній структурі робочого часу фахівця і ефективності його праці (у співвідношенні витрат і результатів).

В умовах масового безробіття виникає загроза дестабілізації в суспільстві. Насамперед, держава не зможе забезпечити існування великої кількості безробітних. При цьому варто врахувати особливості досить пасивного менталітету українців: за такого збільшення безробіття більше половини вакансій, що існують на українському ринку праці, залишаються вільними. Парадокси ринку праці в Україні полягають у тому, що, за офіційними даними, є десятки тисяч вакансій і при цьому є величезний відсоток безробітних (відповідно до висновків експертів, коефіцієнт варіюється від 9,5 до 20%). Очевидно, що потенційних працівників не влаштовує заробітна плата в пропозиціях роботодавців.

Висновки. У різний час нерівність сприймалась неоднозначно. З одного боку, як наслідок іманентно властивих сучасному суспільству стратифікаційних відмінностей нерівність здатна чинити стимулюючу дію на свідомість індивідів і груп, і в цьому сенсі вона є способом соціальної регуляції. Створюючи сприятливі умови тим, чия діяльність і загальний рівень підготовки відповідає необхідності вирішення зростаючих за рівнем складності соціальних, економічних завдань, і, навпаки, перешкоджаючи іншим, суспільство регулює спрямованість власного розвитку. З цих позицій нерівність, здавалося б, здатна зіграти позитивну роль. Усвідомлення факту порушення конструктивного заходу нерівності змушує суспільство докладати зусилля з її пом'якшення, зниження порога невизначеності.

Значна частина українців відчуває відчуження від суспільних процесів, власну соціальну незадоволеність. Очевидно, що головною формою соціального відторгнення, котра детермінує інші його форми, є економічна, особливо низькі доходи населення. Бідність спонукає тисячі українців до трудової міграції, зменшуючи тим самим чисельність працездатного і кваліфікованого населення, знижуючи зростання ВВП і можливості підвищення і вирівнювання доходів жителів. Трудова міграція поступово трансформується в еміграцію з переселенням сімей і дітей до західних країн, поглиблюючи демографічну та економічну кризу. Тому соціальну структуру сучасного українського суспільства не можна розглядати як стабільне стійке явище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атоян А. Социальная маргиналистика. О предпосылках нового междисциплинарного и культурно-исторического синтеза. *Полис*. 1993. № 6. С. 29–39.
2. Голенкова З. Маргинальный слой: феномен социальной стратификации / Голенкова З., Игитханян Е., Казаринова И. *Социс*. 1996. № 8. С. 12–17.
3. Голосенко И.А. Нищенство как социальная проблема. *Социс*. 1996. № 7. С. 27–35.
4. Гриценко Г. Мигранты в новом сообществе: адаптация и/или интеграция / Г. Гриценко, Т. Маслова. *Социс*. 2010. № 5. С. 82–86.
5. Кемалова Л.І. Маргінальність в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Тавр.нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. Сімферопіль, 2006. 20 с.
6. Козловець М. Соціальна структура українського суспільства в контексті постсоціалістичних трансформацій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 4 (35). С. 41–57.
7. Морозова Г. Современные миграционные явления: беженцы и эмигранты. *Социс*. 1992. № 3. С. 34–40.
8. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность. *Человек. Цивилизация. Общество*. Москва, 1992. 393 с.
9. Соціологія : підручник / М.П. Требін, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.; за ред. М.П. Требіна. Харків : Право, 2010. 224 с.

10. Dahrendorf R. On the Origin of Inequality Among Men. *The Logic of Social Hierarchies*. Chicago, 1971. P. 3.

REFERENCES

1. Atoyán A. Sotsial'naya marginalistika. V predposylkakh novogo mezhdistsiplinarno i kul'turno-istoricheskogo sinteza. *Polis*. 1993. № 6. S. 29–39.
2. Golenkova Z. marginal'nyye sloy: fenomen sotsial'noy stratifikatsii / Golenkova Z., Igitkhanyan Ye., Kazarinova I. *Sotsis*. 1996. № 8. S. 12–17.
3. Golosenko I.A. Nishchenstvo kak sotsial'naya problema. *Sotsis*. 1996. № 7. S. 27–35.
4. Gritsenko G. Migranty v novom soobshchestve: adaptatsiya i / ili integratsiya / G. Gritsenko, T. Maslova. *Sotsis*. 2010. № 5. S. 82–86.
5. Kemalova L.I. Marhinal'nist' v umovakh transformatsiynykh protsesiv suchasnoho suspil'stva : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.03 / Tavrnats. un-t im. V.I. Vernads'koho. Simf., 2006. 20 s.
6. Kozlovets' M. Sotsial'na struktura ukrayins'koho suspil'stva v konteksti post-sotsialistychnykh transformatsiy. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho»*. 2017. № 4 (35). S. 41–57.
7. Morozova G. Sovremennyye Migratsionnyye yavleniya: bezhentsy i emigrant. *Sotsis*. 1992. № 3. S. 34–40.
8. Sorokin P. Sotsial'naya i kul'turnaya mobil'nost'. *Chelovek. Tsivilizatsiya. Obshchestvo*. M., 1992. 393 s.
9. Sotsiologiya : uchebnik / M.P. Trebin, V.D. Vodnik, G.P. Klimova i dr .; pod red. M.P. Trebino. Khar'kov : Pravo, 2010. 224 s.
10. Dahrendorf R. On the Origin of Inequality Among Men. *The Logic of Social Hierarchies*. Chicago, 1971. P. 3.

Madi Halyna Ivanivna

Postgraduate Student of the Department of Philosophy and Sociology
and Management of Socio-Cultural Activity
of the State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”
26, Staroportofrankivska St., Odesa, Ukraine

ECONOMIC MARGINALS THE SOCIAL STRUCTURE OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY (SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS)

The article analyses the most important changes, which lay in the fact that the social and economic, political, social and cultural transformations have given rise to the new mechanisms of redistribution of the resources and statuses, which has influenced the social stratification of modern Ukrainian society. The destruction of the old social structure, its institutions, the class and group hierarchy and the normative value system has reached its empirical expression in the marginalization of Ukrainian society. The market element has led to an increase in the number of the economic marginals (vagrants, beggars, tramps, criminal elements, drug addicts, alcoholics, etc.). On the whole, the social structure of Ukrainian society is characterized by the social instability, both at the level of the processes occurring within and between the social groups and at the level of the self-awareness of the person of his place and role in the system of the economic relations. The process of the “erosion” of the traditional population groups is actively under way as well as the process of the formation of the new types of the intergroup integration by form of ownership, income, inclusion into the government structures and the social self-identification.

At present, the serious political and economic changes are taking place in Ukraine. The social and economic relations, ideological orientations, political priorities are changing, new social classes and social strata of the population are emerging.

The current economic, social and political transformation of the society in times of crisis in the country actualizes further study of the economic marginality as a social phenomenon in the structure of modern Ukraine.

Key words: *marginality, marginal status, marginal situation, marginalization of society, economic marginals.*

Москалевська Віта Анатоліївна

аспірант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

СОЦІАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ

Соціальна пам'ять відіграє значну роль у сучасному світі. Це пов'язано з тим, що вона дає змогу соціальним групам та громадам формувати світогляд, уникати помилок своїх попередників, зберігати та ділитися досвідом, набутим у минулому. Соціальна пам'ять – це так званий зв'язок між минулим, теперішнім та майбутнім. Соціальна пам'ять – це мінлива і гнучка категорія. Це пов'язано з тим, що вона може змінюватися під впливом зовнішніх факторів, а також може бути забута індивідом та громадою в процесі суспільного розвитку. Серед факторів, що впливають на зміну соціальної пам'яті, – соціальні, економічні, політичні та культурні фактори. Тому доречно вивчити сутність поняття соціальної пам'яті та проаналізувати механізми її відтворення, які відповідають сучасній дійсності. Мета статті – вивчити сутність поняття соціальної пам'яті, що відповідає сучасності, а також дослідити механізми її відтворення. У статті розглядається феномен соціальної пам'яті за допомогою діалектичних та систематичних методів наукових досліджень, аналізується суть досліджуваної концепції в історичному плані. Аналізується родова концепція пам'яті стосовно видової концепції соціальної пам'яті. Розкрито сутність понять, введених у науковий обіг А. Бергсона, – «пам'ять-звичка» та «пам'ять-подія». Особлива увага приділена порівнянню історичної, колективної та соціальної пам'яті. Дослідження враховує часову модальність соціальної пам'яті, а також диференційовані поняття особистої та колективної пам'яті. Висвітлено також причини введення поняття соціальної пам'яті. Проведено аналіз підходів учених до розрізнення/виявлення понять соціальної та колективної пам'яті. Форми та механізми відтворення соціальної пам'яті, а також вплив особистісного фактору на зміну соціальної пам'яті розкрито в науковій роботі. Спогади та традиції виділяються серед механізмів відтворення соціальної пам'яті. Проаналізовано чинник впливу на соціальну пам'ять як актуальність та значення події для особистості та громади.

Ключові слова: пам'ять, соціальна пам'ять, колективна пам'ять, історична пам'ять, механізми відтворення.

Вступ. Інтерпретація, розуміння та сприйняття сучасної реальності, проектування та прогнозування майбутнього нерозривно пов'язані з феноменом «соціальна пам'ять». Соціальна пам'ять формує світосприйняття, дає змогу соціальній групі, спільноті, суспільству уникнути помилок, зроблених попередниками в минулому. Феномен соціальної пам'яті використовується у всіх сферах життєдіяльності – культурній, духовній, соціальній, політичній та економічній. Особливого значення використання соціальної пам'яті набуває в сучасну епоху інформаційного суспільства, виступаючи основою створення інформаційних продуктів. Також важливо зазначити, що соціальна пам'ять не є статичною, вона зазнає змін паралельно із змінами зовнішнього середовища та трансформації суспільства.

Метою статті є аналіз поняття «соціальної пам'яті» у філософському дискурсі, а також дослідження механізмів відтворення соціальної пам'яті у сучасному суспільстві.

Результати. Філософський аналіз змісту категорії «соціальна пам'ять» та механізмів її відтворення потребує використання методів наукового дослідження. За допомогою системного методу поняття соціальної пам'яті розглядається як цілісна система, її структура і взаємодія з іншими системами, а історичний метод дає змогу розглядати соціальну пам'ять з урахуванням змін протягом історії розвитку соціальної пам'яті як об'єкта наукового дослідження.

Дослідження феномена соціальної пам'яті почалося у ХХ столітті.

Феномен соціальної пам'яті досліджувався з позицій історії, антропології, психології, соціології, філософії, але наша увага буде зосереджена на точці зору соціальної філософії.

Треба зазначити, що соціальна пам'ять – міждисциплінарне поняття, що викликає неоднозначність підходів та багатоваріантність при визначенні сутності цього поняття. Тому необхідно дослідити підходи до визначення поняття соціальної пам'яті у полі дисциплінарного наукового дискурсу, розкрити основні аспекти цього поняття. Пам'ять є родовим стосовно видового поняття соціальної пам'яті.

Дослідженню пам'яті присвячено багато наукових робіт у психології. Так, Г. Еббінгауза досліджував «чисту» пам'ять, називаючи її однією з вищих психічних функцій людини [1]. У цьому разі пам'ять розглядається без урахування суб'єктивного та емоційного аспектів.

Важливим внеском у дослідження пам'яті стали роботи А. Біне та К. Бюлера, які проаналізували суб'єктивні фактори. Вчені звернули увагу на те, що під час осмислення і запам'ятовування певного матеріалу відбувається його спрощення. Тобто суб'єкт, який запам'ятовує інформацію, осмислює її зі своїх позицій, замінює словесні конструкти на більш прості для його сприйняття. Як вважають А. Біне та К. Бюлер, цей підхід зображує пам'ять із точки зору відтворення думок і смислів, без урахування речової форми [2, с. 265].

Із соціологічної точки зору дослідження соціальної пам'яті відображено в роботах А. Бергсона. У науковій роботі «Дві пам'яті» розкрита сутність двох форм пам'яті та здійснено розмежування між ними. Вчений виділяє пам'ять-звичку та пам'ять-подію [3]. Пам'ять-звичка – це пам'ять особистості, яка нерозривно пов'язана з особистісним досвідом. Цей досвід може повторитись, за необхідності покращитись, він є звичкою і досліджується психологією. Пам'ять-подія характеризується існуванням певних подій у житті людини, які не можуть повторитись, вони зумовлені певними часовими та просторовими рамками. Події є унікальними і не можуть повторитись. Така пам'ять визначається соціальним контекстом, бо події об'єднують людей, людина включається в соціальне середовище.

Ідеї А. Бергсона близькі до ідей Е. Дюркгейма, який у роботах досліджував колективну свідомість. Соціолог виділяв колективний рівень свідомості, який існує поза індивідуальною свідомістю, а також є зовнішнім щодо неї. Е. Дюркгейм вважав, що колективна свідомість формується в процесі соціальної взаємодії індивідів [4, с. 20].

Дослідження та наукові доробки Е. Дюркгейма стали визначальними для подальших досліджень пам'яті. Важливим внеском став розгляд колективної свідомості як об'єктивного феномена, який не належить певній особистості чи соціальній групі. Виділення колективного рівня свідомості говорить про існування спільного інформаційного поля, яке можна назвати соціальною пам'яттю.

Один із послідовників Е. Дюркгейма, французький соціолог М. Хальбвакс у своїх роботах вводить поняття «колективна пам'ять». Він починає розмежовувати поняття індивідуальної та колективної пам'яті. Цей аспект дослідження є визначальним, бо індивідуальна пам'ять є предметом досліджень представників психологічної науки, а колективна пам'ять, пов'язана із соціальною взаємодією, є предметом досліджень соціології. М. Хальбвакс стверджує: «Справді, існують підстави виокремлювати дві пам'яті, одну з яких, якщо завгодно, можна назвати внутрішньою, а іншу – зовнішньою, або ж першу особистісною, а другу – колективною» [5, с. 2].

Тобто, услід за Е. Дюркгеймом, вчений зауважує надособистісний характер колективної пам'яті. Ще одним поняттям, важливим у процесі дослідження соціальної пам'яті, є поняття «соціальні рамки пам'яті», під якими він розуміє сукупність всіх образів, слів та ідей, сформованих соціальною групою, до якої входить людина [6].

Дослідження соціальної пам'яті з урахуванням часових модальностей стало важливим внеском у розкриття досліджуваної проблематики. Одним із питань наукових досліджень став розгляд співвідношення понять «історія» та «пам'ять», що призвело до виділення поняття «історична пам'ять».

М. Хальбвакс під поняттям «історична пам'ять» розуміє «комплекс тих фактів, які зайняли найбільш важливе місце в пам'яті людей» [5, с. 16]. Тобто історична пам'ять розглядається

крізь призму подій, значущих для спільноти чи суспільства, які є загальноприйнятими та проінтерпретовані в простій і зрозумілій формі.

Співвідносячи поняття історичної та соціальної пам'яті, М. Хальбвакс зазначає, що «історія зазвичай починається в той момент, коли закінчується традиція, коли затухає та розпадається соціальна пам'ять» [6]. Науковець говорить про те, що соціальна пам'ять існує тоді, коли є живі свідки певних подій, а в тому разі, коли про певні значимі події розповідають наступні покоління, які вони не застали особисто, тобто ці події переповідаються зі слів попередників, має місце історична пам'ять.

У науковий обіг поняття «соціальна пам'ять» було введено у 60–70-х рр. ХХ ст. дослідниками Я. Ребане, В. Ребріним та Ю. Левадою.

Передумовою введення терміна послугувало розуміння терміна колектив, який вперше ввів радянський науковець А.С. Макаренко, який розглядав колектив у розрізі трудових відносин. Термін «соціальна пам'ять» розглядався науковцем із позицій дослідження соціальності та соціальних взаємовідносин.

Цей період стає початком використання термінів «соціальна пам'ять» та «колективна пам'ять». Нині точаться наукові суперечки щодо ототожнення цих понять. Так, низка науковців вважає, що ці поняття є синонімами стосовно один одного. Представники іншого підходу пропонують відрізнити ці поняття.

У західній літературі використовується поняття «колективна пам'ять», так, наприклад, французький соціологічний словник розкриває сутність поняття колективної пам'яті, а поняття соціальної пам'яті в ньому відсутнє [7, с. 28].

У роботах вітчизняних дослідників соціальної пам'яті В. Середи, О. Фостачук та інших аналізується поняття «соціальна пам'ять», при цьому вони використовують також і поняття «колективна пам'ять».

Серед вітчизняних дослідників є прибічники розмежування цих понять. Так, О. Бойко в роботі «Особливості структури колективної пам'яті» зазначає, що є проблема недиференційованості видів пам'яті за змістом і формою [8, с. 28–29]. Дослідники соціальної пам'яті зазначають, що ототожнення понять соціальної та колективної пам'яті [9] можна пояснити тим, що відсутнє розмежування специфіки різних сторін одного процесу, тобто відсутнє розмежування форми і змісту; у пам'яті форма може бути колективною, а зміст – соціальним. О. Бойко зазначає: «Характерно і показово, що у разі диференціації видів пам'яті за формою та змістом ми практично отримуємо той же склад груп, що при поділі за кількісними та якісними показниками: а) за формою (індивідуальна, колективна, масова); б) за змістом (біологічна, психологічна, національна, історична, культурна та соціальна)» [8, с. 28–29]. Тому у процесі дослідження соціальної пам'яті варто враховувати відмінності близьких за змістом понять та розмежовувати їх.

Також важливим внеском у дослідження соціальної пам'яті є наукові роботи Дж. Фентресса та К. Уайкема, які аналізували співвідношення індивідуального досвіду та соціальної пам'яті, результати цих досліджень відображені в роботі «Соціальна пам'ять» [10]. Аналізуючи роботу дослідників, Т. Хітрова зазначає, що основним завданням дослідники поставили розробку такої концепції пам'яті, яка б відображала колективну складову частину життя індивіда і разом із тим не характеризувала його як одиницю «маси», підвладної колективній волі, а залишала для нього можливість свідомого вибору. Саме тому вони віддали перевагу поняттю «соціальна пам'ять», а не «соціальна свідомість» [11].

Отже, розглянувши різні підходи до визначення поняття «соціальна пам'ять», а також історичний розвиток наукових доробок, треба зазначити, що соціальна пам'ять розглядається як сукупність соціокультурних засобів, які відбирають, зберігають минулий досвід суспільства та координують його із сприйняттям актуальних подій, для підтримки спадкоємного розвитку суспільства.

Досліджуючи механізми відтворення соціальної пам'яті, важливо зазначити, що соціальна пам'ять підпадає під вплив багатьох факторів, як соціальних, так і політичних та економічних. Р. Нога зазначає: «Соціальна пам'ять є найменш сталою категорією масових форм пам'яті і піддається впливу з боку науки (освіти), практичного досвіду, політичної ідеології, різних форм

і технологій маніпулятивного впливу. Функціонування соціальної пам'яті може виявлятися як у накопиченні (життєвий досвід, інтелектуальний розвиток тощо), так і у відтворенні (професійний досвід, матеріальні надбання)» [12].

Тобто соціальна пам'ять створюється в соціальній групі, спільноті, суспільстві, функціонує в ньому у вигляді життєвого досвіду та інтелектуальних надбань окремих індивідів. Серед форм відтворення Т. Хітрова виділяє професійний досвід та матеріальні надбання.

Для більш повного наукового дослідження доцільно буде розглянути й інші форми відтворення соціальної пам'яті. Серед форм відтворення також можна виділити результати діяльності засобів масової інформації, літературні видання, твори мистецтва, культурні надбання тощо. Соціальна пам'ять раніше передавалась в усній формі від покоління до покоління. З появою писемності з'явився механізм фіксації, збереження та передачі соціальної пам'яті.

Досліджуючи механізми відтворення соціальної пам'яті, М. Хальбвакс зазначає, що вони включають спогади і традиції. М. Хальбвакс твердить: «Спогади є реконструкцією минулого, оскільки відбувається деформація, викривлення минулого в свідомості людини в процесі пригадування і переосмислення, бо, піднімаючись на поверхню, наші спогади ніби перетворюються, змінюють вигляд, псуються під дією інтелектуального світла» [6, с. 56].

Вчений зазначає, що соціальна пам'ять приймає особистісний окрас, бо людина інтерпретує минуле, спираючись на власний досвід, а також враховує погляди та думки свого оточення. Тобто процес репрезентації минулих подій в їх початковому вигляді такими, які ці події були в певному місці у певний час, неможливий, оскільки людська свідомість постійно змінюється під дією зовнішніх та внутрішніх факторів.

Також важливо враховувати, що соціальна пам'ять спільноти формується лише навколо значимих подій саме для неї; одна й та сама подія може відобразитися в соціальній пам'яті однієї спільноти, бо ця подія мала велике значення, і не відобразитися в соціальній пам'яті іншої спільноти через те, що не має значення для цієї спільноти. Також варто зазначити, що не для всіх членів спільноти одна й та сама подія буде мати однакове значення. Це може призвести до того, що певні індивіди будуть забувати про певні події, не значимі для них, і з часом ця подія перестане мати значення на суспільному рівні.

У процесі філософського дослідження соціальної пам'яті варто окремо розглянути традиції. Традиції постійно зазнають змін під впливом часу, соціокультурних, політичних та економічних змін. Традиції виконують функцію зв'язувального елемента між теперішнім і минулим часом. Залежно від характеру зв'язку, від того, чи відбувається зведення минулого до певних догм, тобто ритуалізація пам'яті, або ж відбувається її постійна ре-інтерпретація і численні підлаштовування до вимог соціальної реальності, відрізняються і функції соціальної пам'яті.

Традиції виникають на основі історичного досвіду і характеризуються постійністю впродовж історії. Говорячи про соціальну пам'ять, треба зазначити її відмінність від історії, бо соціальна пам'ять – це «завжди актуальний феномен, зв'язок, що переживається із вічним сьогоденням» [13].

Висновки. Поняття соціальної пам'яті не тотожне поняттю історичної і колективної пам'яті. Під поняттям «соціальна пам'ять» ми розуміємо сукупність соціокультурних засобів, які відбирають, зберігають минулий досвід суспільства та координують його із сприйняттям актуальних подій для підтримки спадкоємного розвитку суспільства. У процесі наукового дослідження виділені форми відтворення соціальної пам'яті: професійний досвід, результати діяльності засобів масової інформації, літературні видання, твори мистецтва, культурні надбання, а також механізми відтворення соціальної пам'яті – спогади та традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марцинковская Т.Д. История психологии : учеб. пособие для студ. вузов. 4-е изд. Москва : Академия, 2004. 544 с.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 712 с.
3. Бергсон А. Две формы памяти. *Хрестоматия по общей психологии : Психология памяти.* Москва, 1979. С. 61–75.

4. Дюркгейм Э. Социология : её предмет, метод, предназначение / пер. с фр. Москва : Канон, 1995. 352 с.
5. Halbwachs M. La mémoire collective : Ouvrage posthume publié. Paris : Presses Universitaires de France, 1950. 170 p.
6. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / пер. с фр. и вступ. статья С.И. Зенкина. Москва : Новое издательство, 2007. 348 с.
7. Французько-український термінологічний словник-мінімум з соціології / укладачі: Є.А. Москаленко, О.О. Павленко, М.А. Бойко. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. 45 с.
8. Бойко О. Особливості структури колективної пам'яті. *Наукові праці. Політологія*. 2014. Вип. 224, Т. 236. С. 27–32.
9. Зенкин С. Морис Хальбвакс и современные гуманитарные науки. *Хальбвакс М. Социальные рамки памяти*. Москва : Новое издательство, 2007. С. 20.
10. Fentress J., Wickham C. Social Memory. Oxford : Blackwell, 1992. 245 p.
11. Хітрова Т. Соціокомунікативна основа концепту «соціальна пам'ять» у радянському недійсному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2013. Вип. 37. С. 539–543.
12. Nora P. Entre Mémoire et Histoire: La problématique des lieux. *Les lieux des mémoire / Sous la dir. De Pierre Nora*. P., 1984. V. I. La République. P. XV–XLII.

REFERENCES

1. Martsynkovska T.D. Istoriya psykholohiyi: navch. posobyе dlya stud. vuzov. 4-e yzd. Moskva : Akademiya, 2004. 544 s.
2. Rubinshteyn S.L. Osnovy hromads'koyi psykholohiyi. SPb.: Piter, 2000. 712 s.
3. Berhson A. Dve formy pam'yati. *Khrestomatyа po suspil'niy psykholohiyi: Psykholohiya pam'yati*. Moskva, 1979. S. 61–75.
4. Dyurk·heym É. Sotsiolohiya: ee predmet, metod, peredbachennya / per. s fr. Moskva : Kanon, 1995. 352 s.
5. Halbwachs M. La mémoire collection: Ouvrage posthume publié. Paryzh : Presy Universitaires de France, 1950. 170 s.
6. Khalbvaks M. Sotsialni ramky pamyati / per. z fr. i dostup. stattyа S.I. Zenkina. Moskva : Nove vydannya, 2007. 348 s.
7. Frantsuzko-ukrayinsky terminolohichnyy slovnyk-minimum iz sotsiolohiyi / ukladachi: YE.A. Moskalenko, O.O. Pavlenko, M.A. Boyko. Zaporizhzhya : ZNU, 2007. 45 s.
8. Boyko O. Spetsialni tekhnolohiyi kolektsionuvannya pamyati. *Naukovi pratsi. Politolohiya*. 2014. Vyp. 224, T. 236. S. 27–32.
9. Zenkin S. Morys Khal'bvaks ta suchasni humanitarni nauky. *Khalbvaks M. Sotsialni ramky pam'yati*. Moskva : Nove vydannya, 2007. S. 20.
10. Fentress J., Wickham S. Sotsial'na pam'yat'. Oksford : Blekvell, 1992. 245 s.
11. Khitrova T. Sotsiokomunikatyvna osnova kontseptu «sotsial'noyi pam'yati» u radyans'komu nediynomu dyskursi. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya zhurnalistyka*. 2013. Vyp. 37. S. 539–543.
12. Nora P. Entre Mémoire et Histoire: La problématique des lieux. *Les lieux des mémoire / Sous la dir. De P'yer Nora*. P., 1984. V. I. La République. P. XV–XLII.

Moskalevska Vita Anatoliivna

Postgraduate Student of Department of Philosophy,
Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
of the State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”
26, Staroportofrankivska St., Odesa, Ukraine

SOCIAL MEMORY AND MECHANISMS OF ITS REPRODUCTION

Social memory plays a significant role in the modern world This is because it allows social groups and communities to form a worldview, avoid the mistakes of their predecessors, preserve and share the experience that has been gained in the past. Social memory is the so-called link between past,

present and future. Social memory is a changing and flexible category. This is due to the fact that it can change under the influence of external factors, and can also be forgotten by the individual and the community in the process of social development. Among the factors that influence the change of social memory are social, economic, political and cultural factors. Therefore, it is relevant to study the essence of the concept of social memory and to analyze the mechanisms of its reproduction, which correspond to modern reality. The purpose of the article is to study the essence of the concept of social memory, which corresponds to the present, as well as to explore the mechanisms of its reproduction. The article deals with the phenomenon of social memory, using the dialectical and systematic methods of scientific research analyzes the essence of the concept under study in historical terms. An analysis of the generic concept of memory in relation to the species concept of social memory. The essence of the concepts introduced into the scientific circulation of A. Bergson, memory-habit and memory-event are revealed. Particular attention is paid to comparing historical, collective and social memory. The study takes into account the temporal modality of social memory, as well as the differentiated notions of personal and collective memory. The reasons for the introduction of the concept of social memory are also highlighted. An analysis of the approaches of scientists to distinguishing / identifying the concepts of social and collective memory is conducted. Forms and mechanisms of reproduction of social memory, as well as the influence of personal factor on the change of social memory are revealed in the scientific work. Memories and traditions are highlighted among the mechanisms of social memory reproduction. The factor of influence on social memory as actuality and significance of the event for the individual and the community is analyzed.

Key words: *memory, social memory, collective memory, historical memory, mechanisms of reproduction, consciousness.*

УДК 141.7+1.316.3

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.10>**Пальчинська Мар'яна Вікторівна**

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, психології та педагогіки
Одеської національної академії зв'язку імені О. С. Попова
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна

ВПЛИВ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ ЕЛЕМЕНТІВ КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРУ ВІРТУАЛЬНОГО

Методологічний аналіз віртуального простору дає змогу констатувати, що сучасний соціокультурний процес характеризується зростаючою складністю, нелінійністю розвитку соціальної системи, дивергенцією етнокультурних, соціально-економічних, геополітичних складових частин, поглибленням тенденцій глобальних кризових явищ тощо. Філософський аналіз процесів, властивих сучасному суспільству, вимагає виявлення загальних інтегральних атрибутів соціуму, що дають змогу сформувати моделі подальшого суспільного розвитку.

Соціальний простір як предмет аналізу в контексті цього дослідження актуалізує проблему взаємозалежності з віртуальним простором. Віртуальний простір стає невід'ємним атрибутом сучасного суспільства та визначає вектори соціальних перетворень у різних соціальних сферах – економіці, політиці, культурі, релігії тощо, динаміка яких корелює з особливостями конкретного суспільства, а також виступає як один із чинників впливу на соціалізацію особистості.

Процес конструювання соціального світу викликаний тим, що люди, намагаючись отримати знання про навколишній світ, створюють соціальний простір за допомогою знаків і символів, що дає змогу здійснювати ефективну соціальну взаємодію. Конструювання соціального простору сучасного суспільства неможливе без урахування специфіки трансформаційних процесів, притаманних суспільству в глобальному масштабі, зокрема, становлення інформаційного суспільства, під впливом якого склалася нова комунікаційна система, яка внесла істотні зміни в сучасну культуру та справляє суттєвий вплив на життєдіяльність людини в умовах впливу потужних інформаційних потоків на людську свідомість, при цьому подальший розвиток інформаційного суспільства неможливий без створення ще більш потужних інформаційних систем.

У процесі освоєння людиною навколишнього світу відбувається опрідечування інформації, фіксація її в соціальній пам'яті. Та частина інформації, яка сприяє розвитку системи, допомагає встановити найбільш оптимальні відносини у взаємодіях між окремими індивідами і співтовариствами, а також між природою і суспільством, закріплюється у штучній, надбіологічній програмі існування. Подальший розвиток суспільства в сучасних умовах неможливий без посилення інформаційного потенціалу конкретного суспільства, впровадження нових інформаційних технологій та інформаційних систем у процеси, які пов'язані з конструюванням та відтворенням індивідуального та соціального буття.

Ключові слова: соціальний простір, віртуальний простір, системоутворюючі елементи, соціальна взаємодія.

Вступ. Актуальність обраної теми полягає в тому, що вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору на функціонування простору віртуального в умовах становлення інформаційного суспільства має свої особливості. Інфокомунікаційні технології, на відміну від усіх попередніх комунікаційних систем минулого, конструюють, у тому числі, символічний простір, що має віртуальний характер. Це сприяє акцентуванню дослідницької уваги на тих механізмах впливу, які мають системоутворюючі елементи, соціального простору на простір віртуальний.

Процеси, пов'язані з конструюванням соціального простору суспільства, проаналізовані в роботах О. Балла, Н. Багдасарьяна, П. Бурдье, О. Войскунського, П. Бергера, Т. Лукмана, Е. Гідденса, Н. Лумана, Дж. Серла, П. Штомпки, В. Ядова та ін. У них зазначається соціокультурна варіативність життєдіяльності сучасної людини, констатується збільшення різноманіт-

ності соціокультурних практик, виділяються характеристики найбільш впливових елементів, які впливають на конструювання соціокультурного простору сучасного суспільства.

Результати. В основі теоретичного конструювання соціального простору знаходиться його розуміння як єдності елементів соціокультурної системи. Уявлення про суть соціокультурної системи, що впливає з тріади П. Сорокіна (соціокультурна система як єдність соціальної системи, культури і особистості), вимагає визначення області їх взаємного перетину. Система є формою розрізнення, тобто має дві сторони: систему (як внутрішню сторону форми) і навколишнє середовище (як зовнішню сторону форми): «Це означає, що все, що можна описати і спостерігати за допомогою цього розрізнення, відноситься або до системи, або до навколишнього середовища. Те, що розділяє обидві сторони форми – межа між системою і навколишнім середовищем, – позначає єдність форми і саме тому не може бути зарахована ні до однієї, ні до іншої сторони. Межа існує лише як вказівка перетнути її» [13, с. 106; 14, с. 88]. Концепція соціального конструювання постулює, що соціальний простір тією чи іншою мірою створюється, конструюється людиною, при цьому визначення «соціальне» підкреслює, що він конструюється неодмінно в рамках соціальної взаємодії.

Будь-яка людина, включена в соціальні відносини, стає особистістю і бере участь у соціальному конструюванні, що відбувається як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях. Цей процес, насамперед, здійснюється в повсякденності у формі типових уявлень, які притаманні певній суспільній системі. Людина, створюючи своїми повсякденними діями конструкти індивідуального буття, тим самим бере участь також у конструюванні соціального простору, в якому відбувається її життєдіяльність, хоча рівень індивідуального конструювання також важливий з огляду на ту протидію, яка, спільно із груповим конструюванням, викликає протиріччя, що спонукає особистість до розвитку: «Створювання і творча діяльність, щоб бути успішними, повинні орієнтуватися на природні обмеження у вигляді власних шляхів еволюції складних систем, спектрів їх структур-атракторів, які визначаються внутрішніми властивостями найскладніших систем, самого навколишнього світу. Не все, що завгодно, можна здійснити, сконструювати, побудувати, а тільки те, що узгоджено із внутрішніми тенденціями» [10, с. 9]. Цим також зумовлена важливість поняття «інтерсуб'єктивність», яке посідає одне з центральних місць у теоріях соціального конструювання.

Системоутворюючі елементи – базові складники будь-якої системи, яким притаманний певний вид взаємодії. Одними з провідних системоутворюючих елементів соціального конструювання є простір та час, що виступають конституюючим фактором будь-якої соціальної взаємодії. Також до системоутворюючих елементів конструювання соціального простору варто зарахувати:

- систему цінностей конкретного суспільства;
- комунікацію, оскільки суспільство відтворюється, в тому числі, у вигляді актів комунікативного характеру;
- соціальну взаємодію суб'єктів або груп;
- інтерсуб'єктивність;
- узгодженість соціально-рольових очікувань.

Процес конструювання соціального простору зумовлено тим, що люди, намагаючись отримати знання про навколишній світ, відтворюють його за допомогою знаків і символів, що дає їм змогу захищатися від невизначеності та встановлювати взаємозв'язок і здійснювати взаємодії, які є необхідною умовою соціальної життєдіяльності. Впевнитися в адекватності власних уявлень людина може лише за допомогою досвіду взаємодії із соціальним середовищем. Значущість спілкування для конструювання буття в цьому аспекті є очевидною, оскільки спілкування є середовищем, в якому здійснюються соціальні інтеракції: «Комунікативний світ спирається на те, що повідомлення в ньому виявляються відправленими, прийнятими та зрозумілими. Різноманіття диференційованих узгоджених дій, які затребувані сучасною складною соціальною організацією, залежить від того, наскільки в ній гарантовано взаєморозуміння» [15, с. 163]. Цим зумовлена важливість поняття «інтерсуб'єктивність», яке посідає одне з центральних місць у рамках теорії соціального конструювання.

Варто зазначити, що в теорії соціального конструювання не робиться особливого акценту на певній особистості (до цього, зокрема, апелюють критики теорії, які стверджують, що за такого підходу суб'єктивність фактично втрачається, а індивід, наділений певними соціальними ролями, перетворюється на просту в системі соціальної взаємодії). Проте теорія соціального конструювання заперечує безумовну підпорядкованість людей структурам, прагнучи показати діалектику взаємин індивіда та суспільства.

Ця модель знайшла яскраве втілення в концепції «соціальної дії» М. Вебера, де вперше було зроблено такий явний акцент на суб'єктивному характері цілепокладання. За Вебером, у житті людина постійно здійснює вибір між величезною кількістю суперечливих життєвих позицій і, ставлячи за мету, «зважає і робить вибір між цінностями» [6, с. 348]. Концепція Вебера має безпосереднє відношення до т. зв. активістської моделі соціальної дії: соціальний світ трактується не як сукупність жорстко регламентованих норм і правил, але як «незавершене творіння», що добудовується у спілкуванні. Соціальні утворення розглядаються Вебером як соціальні елементи, що походять від соціальних дій індивідів. Саме за допомогою «оповсякденювання» як спадного процесу рутинізації культури встановлюється соціальний порядок.

Соціальна дія як «випереджаюче відображення» передбачає, що дотримання норм вимагає більш-менш вільної згоди на те з боку індивіда [11]. У соціальній дії завжди присутні два моменти: суб'єктивна мотивація індивіда, який вкладає у свій акт певний сенс, і орієнтація на поведінку інших людей. Соціалізація і формування соціального буття індивіда в рамках такого підходу виступає активним процесом. Вебер вважав передумовою свідомості соціального світу результат інтерсуб'єктивної домовленості, аналогічно тому, як у повсякденному житті людьми приймається на віру факт існування світу, що відповідає їхнім розумовим поняттям. Сама можливість соціальної дії не усвідомлювалася Вебером як проблема там, де він вбачав елементарну одиницю соціального життя – осмислену соціальну дію.

На думку А. Шюца, що намагався пояснити соціальні феномени у співвіднесенні з тим «передбачуваним змістом», «сам діючий пов'язує зі своєю дією, може стати повністю доступним і зрозумілим лише за допомогою дослідження феноменології природної установки» [19, с. 199]. З ім'ям Шюца пов'язане становлення феноменологічної соціології, що досліджує процес соціального конструювання з точки зору втілених у ньому форм людської діяльності та інтерпретації. Відштовхуючись від ідей Е. Гуссерля, феноменологічна соціологія показує, як людина конструює світ і як світ конституюється в її свідомості. Конструювання соціального світу розглядається, передусім, як «світ значень, пережитих і інтерпретованих людьми в їх повсякденному житті» [19, с. 482], і головним завданням є виявлення загальних правил приписування значень, що дають змогу створити зрозумілий і передбачуваний мір.

У контексті інтерпретації Шюца суспільство є явище, створене і постійно відтворюване у взаємодії індивідів. Це своєрідна «сума об'єктів і подій у соціокультурному світі в тому вигляді, в якому вони сприймаються в досвіді повсякденного мислення людей, що живуть повсякденним життям серед інших людей, пов'язаних із ними безліччю відносин і взаємодій» [19, с. 202]. Саме думка про «життєвий світ» як про світ довіри, світ донаукової, природної установки, відкритого нам без питань, найбільше цікавила Шюца в теорії Гуссерля. Цей світ і є основою об'єктивно існуючого суспільства, який прагнуть зрозуміти його, але також можуть його конструювати: «Існування інших людей, їх свідоме життя, можливість взаємної комунікації, історична даність соціальної організації і культури так само, як і світ природи, приймаються людиною в якості даності» [19, с. 482].

Соціальний простір у повсякденному житті, відповідно до теорії соціального конструювання, здається вже об'єктивним, закріпленим традиціями суспільства, і його найважливіші елементи систематизовані в зразках, які, як здається індивідам, є незалежними: «Соціальний світ як об'єктивно осмислений світ передує своєму конструюванню індивідами, але без цього конструювання буденна реальність існувати не може» [20, с. 66]. Світ, що сприймається як само по собі зрозуміле в рамках природної установки, постійно інтерпретується, і соціальне конструювання, що має своєю метою соціальний порядок, – це продукт людських дій, дина-

мічний процес соціального відтворення, «сукупність всіх об'єктів і явищ соціокультурного світу, яким він представляється повсякденній свідомості людей, які живуть серед інших людей і пов'язані з ними різноманітними відносинами взаємодії» [19, с. 403].

У повсякденному житті ми також користуємося вже готовими загальними знаннями, набутими у процесі соціалізації, вибираючи ті, які, на наш погляд, відповідають соціальному контексту, і конструємо нові у процесі соціальних взаємодій. Таким чином, зважаючи на відсутність можливості вичерпного розуміння іншого, ми спільно у процесах соціальної взаємодії творимо загальну реальність, яка дає нам змогу більш-менш ефективно співіснувати. Будучи не в силах повністю зрозуміти внутрішній світ іншого, ми конструємо зовнішній, зрозумілий, конвенціональний світ, світ зі своїми умовностями, правилами, традиціями, обрядами тощо. Світ повсякденного життя є рутинною, загальноприйнятою, сконструйованою соціальною практикою. Метою конструювання є пристосування до світу, полегшення життя в ньому, але оскільки повне взаєморозуміння неможливо, неможлива й ідеальна конструкція.

Викладені вище ідеї, передусім узагальнення та систематизація структур соціального світу, проведені А. Шюцем, стали основою роботи Т. Лукмана і П. Бергера «Соціальне конструювання реальності», ключовими концептами якої є реальність і знання. На думку авторів роботи, передумови виникнення таких конструкцій суспільства, як соціальні інститути, необхідно шукати в біологічних особливостях людини, які не дозволяють йому достатньою мірою стабілізувати своє існування. Таким чином, прагнення скоординувати соціальне життя є антропологічною необхідністю, соціальний порядок є і людським продуктом, і безперервним людським виробництвом. Головною цінністю процесу соціального конструювання реальності є знання, оскільки всі дії індивідів пов'язані з наявністю в них певного знання. Знання є не тільки соціальним продуктом, але й інструментом зміни суспільства, а пізнання та усвідомлення соціального світу вже означає крок на шляху до його зміни.

В основі теоретичного конструювання знаходиться розуміння соціальної системи як єдності елементів і зв'язків у процесі соціальної взаємодії. Соціальне буття являє собою упорядковану систему соціальної взаємодії, яка є інтерсуб'єктивним світом. Ця реальність інтерпретується людьми, має для них суб'єктивну значущість, вона «виявляється об'єктивованою, тобто конституйованим порядком об'єктів, які були позначені як об'єкти до моєї появи на сцені» [2, с. 41]. До сутнісних характеристик соціального світу Бергер і Лукман зараховують такі діалектичні аспекти:

- екстерналізація (суспільство як суспільний продукт);
- об'єктивація (суспільство як об'єктивна реальність);
- інтерналізація (людина як суспільний продукт).

У результаті соціалізації та пристосування до суспільних норм індивід виявляється здатним змінювати навколишній світ відповідно до своїх установок, хоча можливість таких змін значною мірою обмежена наявними соціальними інститутами та об'єктиваціями. Таким чином, соціальний світ повсякденності «підтримує себе шляхом втілення в рутину» [2, с. 241], що і становить суть інституціоналізації. Крім цього, він також підтримується у взаємодії індивіда з оточуючими, головним чином, у спілкуванні, причому значимі інші, хоча і займають центральне положення в цьому процесі, не є єдиними його учасниками, важливі також і менш значущі соціальні суб'єкти.

Теорія соціального конструювання Бергера і Лукмана не розкриває в онтологічному аспекті проблем буття, тобто того, чим є соціальний простір незалежно від свідомості людей, вона прагне розкрити ті механізми, які дають людям змогу спільно конструювати соціальні взаємодії. Питання стосовно відповідності цієї конструкції не є першочерговим, важливим є те, наскільки вона соціально схвалена, оскільки за допомогою певних соціальних конструкцій у процесі співіснування людей вирішуються практичні проблеми. Системоутворюючим принципом цієї концепції є виявлення механізмів, завдяки яким будується реальність, як вони спільно організовуються, який у результаті соціального конструювання має не онтологічний, а виключно соціальний зміст.

Один з основних проблемних аспектів аналізу системоутворюючих елементів соціального простору полягає в тому, чи відбувається пізнання і конструювання в якомусь соціальному просторі або ж воно неминуче обмежене лише індивідуальною свідомістю, а соціальність – лише абстракція, що являє собою насправді деяку схожість уявлень у індивідів.

Тому теорія соціального конструювання досліджує ці процеси як із точки зору індивіда, так і з точки зору соціуму, аналізуючи при цьому структури, які виникають. Вихідним є положення, що конструювання реальності спочатку відбувається в індивідуальній свідомості (при цьому важливим є те, що індивідуальна свідомість формується в процесі соціалізації, яка відбувається під впливом соціальних норм на людину), а потім ці індивідуальні смисли необхідно скоординувати з іншими людьми, причому ця координація має відбуватися безперервно. Повсякденне життя розуміється як упорядкована реальність, що являє собою інтерсуб'єктивний світ, де, на думку будь-якого індивіда, його природна установка відповідає природній установці інших людей.

Ця реальність інтерпретується людьми, має для них суб'єктивну значимість, вона «виявляється об'єктивованою, тобто конституюваною порядком об'єктів, які були позначені як об'єкти до моєї появи на сцені» [2, с. 41]. Найважливішою знаковою системою є мова, яка являє собою сховище накопичених значень і життєвого досвіду, що передаються наступним поколінням. Мова здатна виходити за межі ситуації «тут-і-тепер» і з'єднувати різні зони повсякденного життя, інтегруючи їх у значиме ціле. Мова робить зрозумілою і «реальнішою» мою суб'єктивність не тільки для партнера у бесіді, але і для мене самого. Мова є «і основою, і інструментом колективного запасу знання» [2, с. 114], до мови може бути застосована метафора «конструктор реальності».

Завдяки соціальному конструюванню люди мають змогу адаптуватися до об'єктивно існуючої соціальної системи, яка повністю не підлягає осмисленню. Важливо не тільки те, як певна конструкція дозволяє особистості існувати у суспільстві, але й те, як вона допомагає соціальній взаємодії. Теорія соціального конструювання не заперечує впливу патернів на особистість і не стверджує безмежної свободи людини в конструюванні соціального простору, крім того, вона пояснює, як створені моделі поведінки, які можуть впливати на життя індивідів.

Значна частина повсякденних взаємодій у принципі має ритуалізований характер (під ритуалом тут розуміється стандартизований набір дій, що здійснюються в ситуаціях, що пропонуються традицією), причому коріння цього явища – в бажанні частково звільнитися від тієї величезної кількості рішень, які кожен із нас має приймати.

Дж. Серл пропонує бачення проблеми соціального конструювання, виходячи з того, що людське суспільство починається не з соціальної реальності, оскільки соціальність, заснована на колективній інтенціональності, властива і тваринам, а з інституціональної реальності, яка є можливою лише на основі біологічної здатності людини до символізації. Символ, особливо в мові, забезпечує перехід від біологічної до надбіологічної форми організації життєдіяльності – культури. Процес приписування об'єктам символічних функцій і перетворення їх на інституційні об'єкти Серл описує за допомогою двох категорій: конститутивних правил і перформативних речень, причому обидві ці категорії взаємопов'язані і для них велике значення має конвенціональний контекст: «Соціальні об'єкти завжди конструюються соціальними діями; і, в цьому сенсі, об'єкт – тільки триваюча можливість дії» [16, с. 12].

Пояснюючи природу соціальних інститутів, Серл вважає, що людина слідує тим диспозиціям, які розвинулися в ній під впливом сукупності конститутивних правил: «Ключем до вирішення проблеми існування соціальної реальності є поняття про колективно впізнані декларації статусних функцій, з яких будуються всі інститути нашої цивілізації» [16, с. 16]. Люди не підсвідомо слідують цим правилам, але розвивають низку диспозицій, які дозволяють сприймати правила складних суспільних інститутів. Велика кількість інституціональних фактів може бути створена шляхом перформативних висловлювань: «...конструктивне правило дозволяє функції накладатися на мовну дію, тільки коли виконання цієї мовної дії у відповідних обставинах може створювати накладення цієї функції і таким чином створювати новий інституційний факт» [16, с. 17]. Інституційна реальність народжується перформативно, тому мову Серл

тракує як інституційну реальність: «Щоб мати інституціональні факти взагалі, суспільство повинно мати принаймні примітивну форму мови, в цьому сенсі інститут мови – логічно первинний щодо інших інститутів. З цієї точки зору мова – базисний соціальний інститут у тому сенсі, що всі інші припускають мову, але мова не припускає інших» [16, с. 19]. Серл виокремлює такий аспект соціального конструювання, як некерованість цього процесу, яка проявляється у розбіжності між моделлю і результатом – дуже поширене явище в контексті соціального конструювання. У рамках цієї теорії соціального конструювання реальності підкреслюється, що соціальний порядок є лише продуктом людської діяльності, безперервним людським виробництвом, і жодного іншого онтологічного статусу йому приписати не можна. Якщо система соціальної взаємодії постійно не відтворюється в повсякденних практиках індивідів, вона перестає існувати: «Той факт, що набір деяких відносин конструює умови істинності деякого поняття і той факт, що ці відносини зазвичай підсумовуються в підсумковому понятті <...> не тягне за собою, що слово, що виражає це поняття, не може бути визначено» [12, с. 16].

Ключове питання полягає в тому, яким чином кожна особистість може знати, що її конструкції, її світосприйняття є адекватним. По-перше, людина може судити про це на основі досвіду соціальної взаємодії. Конструювання індивідуального та соціального буття, безумовно, залежить від біологічних, когнітивних, соціальних, культурних та ін. умов, у будь-якому разі, зрештою, визначається власним досвідом суб'єкта. Будь-яке знання прив'язане до дії, воно виступає як засіб організації досвіду. У цьому сенсі конструювання нерозривно пов'язане із соціальною практикою. По-друге, критерієм адекватності інтерпретації світу можуть бути інші люди. Тому ми робимо висновок щодо значимості спілкування для конструювання реальності: спілкуванням є фактично те середовище, в якому здійснюється реальність.

Теорія соціального конструювання не заперечує факту «влади соціального», того, що створені поколіннями суспільні інститути перетворюються на форму примусу і людина створює соціальний простір, який, врешті-решт, її обмежує. Тому конструювання соціального світу, згідно з П. Бурдьє, здійснюється завдяки структурам габітусу, що формують розумові і поведінкові установки індивідів, причому ці структури мають соціальний генезис і засвоюються у процесі соціалізації. Структури габітусу можуть мати і мовний характер, але найбільш суттєві приписи, що формують габітус, передаються, згідно із Бурдьє, поза промови і свідомості. Соціальний світ прагне сприйматися як очевидний, тому завдяки габітусу ми отримуємо соціальний світ, який здається очевидним: «Можна зобразити соціальний світ у формі багатовимірного простору, побудованого за принципами диференціації та розподілу, сформованого сукупністю діючих властивостей в розглянутому соціальному універсумі» [5, с. 15]. Більша частина наших дій, особливо тих, які виникають із габітусу, – дії спонтанні, хоча вони не є вимушеними. Ілюзія перебування у сконструйованій власній реальності ніколи не буває настільки повною, як коли люди діють, слідуючи схемам свого габітусу. Практика, на його думку, скоріше неусвідомлена, ніж усвідомлена поведінка індивіда, що підкоряється правилам, які інтерналізовані із зовнішнього середовища у процесі активної взаємодії з ним: «Що існує, так це простір відносин, який настільки ж реальний, як географічний простір» [5, с. 18]. Виходячи із судження про цілераціональні дії, він робить висновок, що індивіди керуються у своїй поведінці якоюсь соціальною нормою, чий вплив вони навряд чи усвідомлюють.

Сам зміст соціальної системи має подвійне значення: з одного боку, він є продуктом організаційної діяльності людей, а з іншого – полем діяльності, спрямованої на розвиток і вдосконалення системи. Така подвійність змісту соціуму зумовлює лише порівняну стійкість його структурних компонентів внаслідок активного впливу на їх розвиток суб'єктивного фактора. Ця обставина і породжує нелінійність соціальних змін у процесі розвитку сучасного соціуму. Саме ці ознаки соціальної системи – її нелінійність і відкритість – виступають як необхідні умови для «...виникнення процесів самоорганізації та саморозвитку у процесі відтворення структур інформаційного суспільства» [8, с. 37]. Узагальнюючи погляди на сутність соціального конструювання, можемо зазначити, що конструювання соціального простору – це відтворення певної соціокультурної системи індивідами в процесі соціальної взаємодії.

Процеси інформатизації та віртуалізації суспільства мають «соціотехнічний» характер [1, с. 86], виступають базисом науково-технічного та соціально-економічного розвитку, будучи відмінною рисою розвинених у технічному сенсі країн та справляють істотний вплив на систему соціальної взаємодії. Відбувається прогресивно наростаюче використання інформаційних технологій (зокрема комп'ютерних технологій та технологій віртуальної реальності): «Інформатизація суспільства істотним чином впливає не тільки на коеволюцію природи і суспільства, а й стає важливим ресурсом подолання соціальних ризиків, породжуючи водночас нові» [7, с. 193]. При цьому інформатизація суспільства постає як сукупність взаємопов'язаних технічних, економічних, політичних і соціокультурних чинників, які забезпечують широкомасштабний інформаційний обмін у соціумі з метою подальшого його розвитку та має бути органічно пов'язана із підвищенням інтелектуального потенціалу особистості, що сприяє підвищенню інформаційного потенціалу суспільства.

Накопичення інформації та розвиток засобів інформаційного обміну призвело до того, що людська цивілізація стала глобальною складною і диференційованою системою: «Обмін інформацією в людському суспільстві – проблема, до якої в наш час зазначається цілком закономірне різке зростання інтересу. Це пов'язано, передусім, із тим, що за останні десятиріччя зросло значення інформації, підвищилася її вага в соціальних організаціях, змінилося її співвідношення з іншими факторами суспільного прогресу. Інформація набуває дедалі більшої цінності не тільки як умова успішної практичної діяльності людей, а й сама по собі» [18, с. 6]. У цьому контексті віртуальний інформаційний простір виступає як міра необхідного під час соціальних перетворень: «Більш конструктивні теорії, що намагаються виявити культурні наслідки виробництва, розподілу та обробки інформації, що стали конституюючими умовами тих соціальних структур, які виникли в промислово розвинених країнах під впливом комп'ютерної революції. Це, своєю чергою, викликає дискусії про те, яким чином таке нове значення інформації має оцінюватися з точки зору суспільства» [4, с. 107].

Інформація, що надходить у свідомість людини за допомогою використання ресурсів віртуального простору, інтеріоризується свідомістю, перетворюється на знання, на основі якого, у тому числі, конструюється соціальний простір сучасного суспільства і здійснюються соціальні комунікації, тобто відбувається екстеріоризація соціального досвіду: «інформація є вибором, що запам'ятовується, одного варіанта з кількох можливих і рівноправних» [17, с. 13], причому ця дефініція не суперечить іншим визначенням інформації. Наприклад, динамічна теорія інформації дає пояснення тому, як відбувається у свідомості людини переробка інформації, проводиться знання, необхідне в соціальній діяльності й соціальному конструюванні.

Вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору на функціонування простору віртуального в умовах становлення інформаційного суспільства має свої особливості. Інфокомунікаційні технології, на відміну від усіх попередніх комунікаційних систем минулого, конструюють, у тому числі, символічний простір, що має віртуальний характер. Нині відбувається стрімке формування суспільства знання, якому притаманні такі пов'язані між собою детермінанти, як безпрецедентне зростання інформаційної насиченості практично всіх сфер суспільної системи, входження інформаційно-комунікаційних технологій у життєдіяльність соціуму і людини, докорінні зміни моделей соціальної взаємодії тощо. Це призводить до того, що саме в інформаційному типі суспільного устрою інформаційно-комунікаційні технології відіграють значну роль у життєдіяльності людини. В результаті їх впливу на людину формується певна модель навколишнього соціального світу, яка, своєю чергою, використовується для конструювання соціального простору.

Сучасна інформаційно-комунікаційна система, на відміну від усього попереднього історичного досвіду минулого, конструює символічний простір, що володіє віртуальним характером і через це має свою специфіку: «Символічне існування людей повністю охоплене, повністю занурене у віртуальні образи, у вигаданий світ, світ, в якому зовнішні відображення знаходяться не просто на екрані, через який передається досвід, але самі стають досвідом» [9, с. 351]. Цей простір не є деякою даністю, а є об'єктом діяльності, як індивідуальної, так і колективної.

Інформація, віртуальна комунікація, віртуальна взаємодія стають необхідним ресурсом для реалізації нового етапу соціального розвитку, який, своєю чергою, призводить до змін, резервуючи потенціал подальших можливих соціальних трансформацій: «На початку XXI перетворююча діяльність людини почала ґрунтуватись на інформації» [7]. Інформація виступає як інтегративне відображення всього комплексу соціальної практики в різних структурах суспільного буття, що свідчить про відображення інформацією не тільки закономірностей розвитку соціуму, але так само і фундаментальних проблем, невирішеність яких зумовлює деяку стохастичність в орієнтації вектору суспільного розвитку. У цьому контексті інформація тісно пов'язана із закладеними в соціальній системі ресурсами розвитку.

Вплив системоутворюючих елементів конструювання соціального простору корелює із функціонуванням простору віртуального. Усі видозміни базових системоутворюючих елементів знаходять у просторі віртуальному своє відображення, що дає змогу індивідові розширювати можливі вектори майбутньої практичної діяльності, втілювати їх, змінюючи соціокультурне середовище. Відбувається перетворення інформації індивідом, коли отримане знання дозволяє не тільки відтворювати соціальний світ, а й моделювати свій віртуальний інформаційний простір.

У контексті інформаційної моделі властивості когнітивної системи (наприклад, свідомості) розуміються не тим, що «відбиває» світ, а таким, що займається «обчисленням», тобто переробкою інформації. Це дало змогу дійти до визначення свідомості і «правомірно інтерпретувати її як емерджентну інформаційну властивість (здатність) когнітивної системи як свого роду керуючий логічний пристрій, який не еквівалентний фізичним властивостям нейронних структур мозку, фізичним (нейробіологічним і фізіологічним) пристроям, на роботі яких він базується. При такому інформаційному підході до свідомості дуалізм фізіології людини і його психіки виявляється легко переборним. Психіка (мислення, свідомість тощо) – це комплекси свого роду логічних пристроїв, що функціонують на інформаційних рівнях активності когнітивної системи» [3, с. 72–73].

Висновки. Аналізуючи вищенаведене, можна зробити певні висновки. В умовах техноінформаційної цивілізації суб'єкт пізнання – це людина, яка використовує інформацію безпосередньо як засіб конструювання свого індивідуального та соціального буття, формуючи з її допомогою свої цілі і визначаючи спрямованість і структуру дій, постійно долаючи невизначеність, яка об'єктивно присутня в соціальній практиці. Особистість також виступає джерелом власної інформації, відображаючи свої уявлення і ставлення до будь-яких подій. Таким чином, ще одним важливим елементом у соціальному конструюванні на сучасному етапі є інформаційне середовище віртуального простору. Істотним тут є те, що саме особистість створює і формує його.

Конструювання соціального простору сучасного суспільства неможливе без врахування специфіки трансформаційних процесів, притаманних суспільству у глобальному масштабі, зокрема, становлення інформаційного суспільства, під впливом якого склалася нова комунікаційна система, яка внесла істотні зміни в сучасну культуру та надає суттєвий вплив на життєдіяльність людини в умовах впливу потужних інформаційних потоків на людську свідомість, при цьому подальший розвиток інформаційного суспільства неможливий без створення ще більш потужних інформаційних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. Информационные ресурсы и технологии начала XXI века. *Эко*. 2000. № 6. С. 84–100.
2. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. Москва : «Медиум», 1995. 323 с.
3. Бескова К. Феномен сознания / К. Бескова, И. Герасимова, И. Меркулов. Москва : Прогресс-Традиция, 2009. 367 с.
4. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / пер. с нем. Антоновского А., Гороховой Г., Ефременко Д., Каганчук В., Месяц С. Москва : Логос, 2010. 248 с.

5. Бурдые П. Социология социального пространства. Москва : Институт экспериментальной социологии; Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 288 с.
6. Вебер М. Избранные произведения: пер. с нем. / М. Вебер; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко. Москва : Прогресс, 1990. 808 с.
7. Игнатъев В. Социальная система как информационное взаимодействие. URL: <http://ayp.ru/library/sotsialnaya-sistema-kak-informatsionnoe-vzaimodeistvie/1122>
8. Казарян В. Новая познавательная ситуация в исследованиях сложных систем. Москва, 1990. 165 с.
9. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
10. Князева Е. Конструктивизм в эпистемологии и науках о человеке (материалы «круглого стола»). *Вопросы философии*. 2008. № 3. С. 3–9.
11. Кожевников С. Социум в структурах жизненного мира: методологический инструментарий исследования. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag022008/01Kozhevnikov.pdf>
12. Левин С. Метафизика и общая теория социальной реальности Дж. Сёрла. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/metafizika-i-obschaya-teoriya-sotsialnoy-realnosti-dzh-syorla>
13. Луман Н. Общество как социальная система / Пер. с нем. А. Антоновский. Москва : «Логос», 2004. 232 с.
14. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / пер. с нем. пер. И.Д. Газиева; под. ред. Н.А. Головина. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 648 с.
15. Назарчук А. Идея коммуникации и новые философские понятия XX века. *Вопросы философии*. 2011. № 5. С. 157–166.
16. Серл Дж. Конструирование социальной реальности. URL: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/searle.htm>
17. Чернавский Д. Синергетика и информация. Москва : Наука, 2004.
18. Черри К. Человек и информация. Москва : Прогресс, 1972.
19. Щюц А. Мир, светящийся смыслом / Пер. с нем. и англ. Москва : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 1056 с.
20. Natanson M. Anonymity: A Study in the Philosophy of Alfred Schutz. Bloomington, Indiana : Indiana University Press, 1986. P. 66.

REFERENCES

1. Alekseev A. Informatsionnyie resursyi i tehnologii nachala XXI veka. *Eko*. 2000. #6. S. 84–100.
2. Berger P. Sotsialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sotsiologii znaniya / P. Berger, T. Lukman. Moskva : «Medium», 1995. 323 s.
3. Beskova K. Fenomen soznaniya / K. Beskova, I. Gerasimova, I. Merkulov. Moskva : Progress-Traditsiya, 2009. 367 s.
4. Behmann G. Sovremennoye obschestvo: obschestvo riska, informatsionnoye obschestvo, obschestvo znaniy / per. s nem. Antonovskogo A., Gorohovoy G., Efremenko D., Kaganchuk V., Mesyats S. Moskva : Logos, 2010. 248 s.
5. Burde P. Sotsiologiya sotsialnogo prostranstva. Moskva : Institut eksperimentalnoy sotsiologii; SPb.: Aleteyya, 2007. 288 s.
6. Veber M. Izbrannyye proizvedeniya : per. s nem. / sost., obsch. red. i poslesl. Yu.N. Davyidova; predisl. P.P. Gaydenko. Moskva : Progress, 1990. 808 s.
7. Ignatev V. Sotsialnaya sistema kak informatsionnoye vzaimodeystvie. URL: <http://ayp.ru/library/sotsialnaya-sistema-kak-informatsionnoe-vzaimodeistvie/1122>
8. Kazaryan V. Novaya poznavatel'naya situatsiya v issledovaniyah slozhnyih sistem. Moskva, 1990. 165 s.
9. Kastels M. Informatsionnaya epoha: ekonomika, obschestvo, kultura. Moskva : GU VShE, 2000. 608 s.
10. Knyazeva E. Konstruktivizm v epistemologii i naukah o cheloveke (materialyi «kruglogo stola»). *Voprosyi filosofii*. 2008. # 3. S. 3–9.
11. Kozhevnikov S. Sotsium v strukturah zhiznennogo mira: metodologicheskiy instrumentariy issledovaniya. URL: <http://www.isras.ru/files/File/Sociologymagazin/Socmag022008/01Kozhevnikov.pdf>

12. Levin S. Metafizika i obschaya teoriya sotsialnoy realnosti Dzh. SYorla. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/metafizika-i-obschaya-teoriya-sotsialnoy-realnosti-dzh-syorla>
13. Luman N. Obschestvo kak sotsialnaya sistema / Per. s nem. A. Antonovskiy. Moskva : «Logos», 2004. 232 s.
14. Luman N. Sotsialnyie sistemyi. Ocherk obschey teorii: per. s nem. / per. I.D. Gazieva; pod. red. N.A. Golovina. SPb.: Nauka, 2007. 648 s.
15. Nazarchuk A. Ideya kommunikatsii i novyye filosofskie ponyatiya HH veka. *Voprosy filosofii*. 2011. № 5. S. 157–166.
16. Serl Dzh. Konstruirovaniye sotsialnoy realnosti. URL: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/searle.htm>
17. Chernavskiy D. Sinergetika i informatsiya. Moskva : Nauka, 2004.
18. Cheri K. Chelovek i informatsiya. Moskva : Progress, 1972.
19. Schyuts A. Mir, svetyaschiysya smyslom / Per. s nem. i angl. Moskva : «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004. 1056 s.
20. Natanson M. Anonymity: A Study in the Philosophy of Alfred Schutz. Bloomington, Indiana : IndianaUniversityPress, 1986. P. 66.

Palchynska Mariana Viktorivna

Doctor of Philosophical Science, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy and History
of the Odessa National A. S. Popov Academy of Telecommunications
1, Kuznechna str., Odesa, Ukraine

THE INFLUENCE OF SYSTEM-FORMING ELEMENTS OF THE CONSTRUCTION OF SOCIAL SPACE ON THE FUNCTIONING OF THE VIRTUAL SPACE

Methodological analysis of virtual space allows to state that the modern socio-cultural process is characterized by increasing complexity, non-linear development of the social system, divergence of ethno-cultural, socio-economic, geopolitical components, deepening tendencies of global crisis phenomena, etc. Philosophical analysis of the processes inherent in modern society requires the identification of the common integral attributes of society, which allow us to form models of further social development.

Social space as a subject of analysis in the context of this study actualizes the problem of interdependence with virtual space. Virtual space is becoming an integral attribute of modern society and determines the vectors of social transformation in different social spheres – economy, politics, culture, religion, etc., the dynamics of which correlate with the characteristics of a particular society, and also acts as one of the factors influencing the socialization of the individual.

The process of constructing the social world is caused by the fact that people, trying to gain knowledge about the outside world, create social space with the help of signs and symbols, which allows for effective social interaction. Constructing the social space of modern society is impossible without taking into account the specifics of the transformation processes inherent in the society on a global scale, in particular, the formation of an information society, under the influence of which a new communication system, which has made significant changes in modern culture, and has a significant impact on human life powerful information flows to the human consciousness, and further development of the information society is impossible without the creation of an even more powerful information systems.

In the process of development by the person of the surrounding world is the objectification of information, fixing it in social memory. That part of the information that contributes to the development of the system helps to establish the most optimal relationships in the interactions between individuals and communities, as well as between nature and society, is embedded in an artificial, supra-biological program of existence. Further development of society in modern conditions is impossible without strengthening the information potential of a particular society, the introduction of new information technologies and information systems in the processes that are associated with the construction and reproduction of individual and social existence.

Key words: social space, virtual space, system-forming elements, social interaction.

УДК 340.12.(075.8)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.11>**Плавич Володимир Петрович**

доктор філософських наук, кандидат юридичних наук,
професор, академік, заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, Україна

ФЕНОМЕН ДУХУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Виявлено трансцендентні і раціонально-помежові основи суб'єктивно-свідомого (внутрішнього) світу людини. В статті аналізується поняття «дух», яке змістовно пов'язане з поняттями «свідомості» і «душі», які є його видами або формами суб'єктивного духу.

Звернуто увагу на атрибути духу. Розум має найвищу духовну цінність і є основним атрибутом духу. Підкреслено, що дух – нескінченно багатший, значно вищий від природи, він поглинає і розум, і природу в собі, має внутрішній правовий зміст.

Науково-технічний прогрес, економізація та технологізація всіх сфер життя привели до втрати свого значення «науки про дух». На зміну класичним філософським роздумам приходять «філософія буття» і «герменевтичні дискурси». Гуманітарне мислення не може відбуватися без серйозного методологічного структурування на головні складники – дух і душу. Дух є тим буттям, яке знає і завдяки цьому знанню визначає себе. Дух є свобода, так само, як свобода є субстанцією духу.

Послідовність: життя → душа → свідомість → самосвідомість можна уявити як певні етапи еволюції духу, його послідовного зосередження в самому собі, входження у внутрішнє самого буття (життя). Ця еволюція, з одного боку, передбачає поступове абстрагування, відволікання від зовнішнього тілесного, але з іншого боку, вона супроводжується ускладненням, різноманітністю цього зовнішнього, збагаченням форм тілесного буття і його зв'язків з буттям внутрішнім, духовним.

Розглядаючи відому антропологічну тріаду (тіло, душа, дух) і зіставляючи духовне і тілесне, слід віддати перевагу верховенству духу над тілом, первинності думки і почуття над дією, вимагаючих розумових зусиль. Отже, діяльний стан розуму, душі і духу людини визначає напрям процесу «олюднення», формує важливі методологічні домінанти антропології права. Антропологія права (позитивного і природного) – це вчення про людину як істоту, яка створюється правовим порядком. Цей процес наповнений як онтологічним, так і деонтологічним змістом. Потрібно відзначити, що людина – це космопланетарний феномен: у ній зосереджується Всесвіт. Структура людини повторює його структуру, тому вивчення природи людини – це ключ до пізнання Всесвіту, фактор розуміння права.

Справжній мислитель не шукає спрощених рішень і завжди готовий уточнити свої погляди, відкриваючи нові грані нескінченної проблеми.

Ключові слова: дух, феномен духу, субстанція духу, дух як стан активності.

Вступ. Найважливіші проблеми особистісного життя людини, глибинні основи її існування пов'язані з феноменами духу, душі, свідомості, свободи, добра та справедливості. Йдеться про основні поняття культурного буття людини, поза якими не може здійснюватись процес відтворення поколінь, а сам процес життя і діяльності втратить смисл. «Наука про дух утворюється в опозиції до наук про природу», тобто к природничим наукам. Нова традиція, яка йде від Ф. Шлейєрмахера, В. Віндельбанда, Г. Ріккерта, орієнтує наукове пізнання на індивідуальне. Гуманітарне мислення не може вибудовуватися без серйозного методологічного структурування на головні складники – дух і душу. Формування поняття «духу» характеризує самоздійснення суб'єкта, його здатність відтворювати себе у предметному світі соціокультурної реальності та розпредмечувати цей світ через діяльність творчої особистості. Як єдність процесів опредметнення і розпредметнення дух виступає в об'єктивній і суб'єктивній формі, які через

почуття, розум і волю постають основою теоретичної діяльності продуктивного мислення [1, с. 19].

У феноменологічній традиції (М. Мерло-Понті, Е. Гуссерль) у життєвому світі людини відбувається становлення «духовності і фактору духу» як основи індивідуального «я» та його мислення.

Дух людини завжди має внутрішній правовий зміст, тобто в душі міститься право, яке регулює думки, почуття, пристрасті і дії. Але в цьому разі йдеться про метагранічне буття, де дух людини набуває абсолютного виміру, має онтологічне призначення.

В умовах перманентних процесів трансформації сучасної української держави особливої значущості набувають вирішення завдань модернізації суспільного порядку в нових соціально-історичних, духовно-культурних, глобально-економічних, ціннісних контекстах. Внаслідок цього актуалізується питання: чи мають спільні точки дотику «сучасне мислення» і «національна модернізація» і які вектори розвитку вони встановлюють в Україні? Постає необхідність виявити, яким чином мислення, інтелект, творчість, а разом з ними знання і наука у своїй діяльності зумовлюють продуктивний поступ українського суспільства та його соціальних інститутів в реалізації тих завдань, які ставить глобальний світ.

Мета та завдання статті – з'ясування філософсько-правового уявлення про дух в антропологічному просторі, виявлення методологічних домінант антропології права, субстанційних властивостей духу, розглянути людину як космопланетарний феномен і виявити її специфіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософську проблему духу, що прямо співвідноситься з метафізичним розумінням постнекласичного вчення українського соціуму, розглядали такі видатні науковці нашого часу, як В. Бех, А. Бичко, І. Бичко, В. Волонкова, Л. Губернський, А. Єрмоленко, В. Загороднюк, В. Кушнірець, В. Нічик, В. Плавич, М. Попович, В. Ярошовець та інші.

Предмет наукових досліджень становить також доробок вчених, які безпосередньо займаються Духом, зокрема: Є. Андрос, Б. Вишеславцев, Г. Гусев, У. Джемс, С. Кримський, Ж. Мартен та інші. Суб'єктивний дух є творчою енергією людини, яка виявляє себе в її почуттях, розумі та волі, стає основою теоретичної діяльності.

Результати. Стиль сучасної метафізики – це дух інновації як дух харизматичної думки, зокрема метафізики надії, оскільки це впливає на престиж субстанціональної волі, на авторитет, що здійснює повагу і до культурології, і до суспільства, що оперує поняттями, що мають емпіричну основу. Спекулятивна, дедуктивна метафізика втратила громадську довіру, але з'являється інтерес до індуктивної метафізики, тобто таких дефініцій, як «ідея», «час», «простір», що органічно пов'язують космологію та соціологію як з футурологічними аспектами постнекласичної метафізики історії, так і з емпіричним матеріалом із сфери націєгенезу та його науковою і релігійною інтерпретацією [2, с. 127].

Німецька класична філософія вводить поняття «дух», щоб зрозуміти сутність феноменів землі і неба, природи і суспільства; особливостей Бога і людини, окремої спільноти, епохи; дух дозволяє зрозуміти мистецтво, політику, творчість; дух є синтезом різних націй і держав, етносу і людини; дух є модусом одухотворення нації тощо.

Архетипізація (грец. – початок, образ) – принцип синтезу (метафізичних) загальних орієнтирів історичної пам'яті й етногенезу, і розуміння духу націєгенезу, що підживлює і цивілізаційно-громадянський перехід соціуму на межі тисячоліть на еволюційний шлях національного буття. Проблема з'ясування метафізичних ознак переходу сьогодні з минулого у майбутнє тісно пов'язана з тезою про «серцеве поєднання» архетипів цивілізаційного народження духу нації. Відбувається поступове вдосконалення футурології громадських інтенцій, що завжди призводить до катарсису і звичайної людини, і всіх тих, хто ситуативно, по-справжньому грає роль носія (відтворювання) архетипів духовності, порівнюючи його в сфері національної свідомості з комплексом націонал-нігілізму, оскільки є громадське домагання опрідметнити поняття «дух».

Людина має триєдину антропологічну будову: тіло, душа, дух. На мій погляд, розглядати цю будову необхідно в природному і надприродному правовому просторі, тобто здійснити правове

обґрунтування. Найбільше проблем виникає з духом людини, її думками, почуттям, свідомістю, тобто із внутрішніми характеристиками та категоріями особи. Завдяки зусиллям прихильників софійського втілення опальної метафізики (С.Б. Кримського та його однодумців) в умовах сьогодення актуалізується методологія справжнього вивчення духу.

Формування поняття «дух» має тривалу історію передусім у філософії та релігії. Але найбільш концептуального виразу «дух» набуває в гегелівській філософії, де він постає як суб'єкт – жива істота, наділена розвинутою свідомістю і самосвідомістю. В цьому відношенні дух є осередком, концентрацією в єдиній людській особистості всіх її суб'єктивних сил. Він сам (дух) – активна, діяльна сила людини, спрямована на пізнання і творче перетворення об'єктивного світу. Ця сила виявляє себе як в емоційно-чуттєвій формі (духовні почуття), так і в інтелектуально-раціональній формі (розум), вона виявляє себе далі, у здатності людини до сприйняття, теоретичного осягнення світу (теоретичний дух) і до її (людину, суб'єкт) активного самовизначення у ньому (практичний дух або воля) [3, с. 281].

Дух – це не субстанція, а стан активності; це те, що робиться всередині діяльності під кутом зору трансформації «стану речей» у «стан ідей» та розкриття «стану ідей» у «стан речей». Дух характеризує самоздійснення суб'єкта, його здатність відтворювати себе у предметному світі (зокрема, культурі) та розпредмечувати цей світ через творчу особистість як єдність процесів творчого опредметнення та розпредметнення, дух виступає в об'єктивній та суб'єктивній формі. Суб'єктивний дух є творчою енергією людини, яка виявляє себе в її почуттях, розумі та волі, стає основою теоретичної діяльності та продуктивного мислення. Поняття духу являє собою єдність «я» і «не я» суб'єкта і об'єкта, що є головним, визначальним як в актах свідомості, так і в мисленнєвій діяльності, опосередкованій духовністю [1, с. 19–20].

«Дух» змістовно взаємопов'язаний з поняттями «свідомості» і «душі», які розглядаються, зокрема в гегелівській філософії, як певні форми суб'єктивного духу. У феноменологічній традиції: (М. Мерло-понті, Е. Гусерль) свідомість, насамперед індивідуальна, розглядається як «життєвий світ» людини, в якому відбувається становлення процесів «духовності» і фактору «духу» як основи індивідуального «Я» та його мислення.

У парадигмі гуманітарного мислення особливе місце займає проблема «духу». Дух – внутрішній вимір створюваного людьми світу, культури і соціуму. Він є творчою енергією людини, яка виявляє себе в її почуттях, розумі та волі, стає основою теоретичної діяльності. Гуманітарне мислення не може відбуватися без серйозного методологічного структурування на головні складники – дух і душу. Дух є тим буттям, яке знає і завдяки цьому знанню визначає себе. Дух є свобода, так само свобода є субстанція духу [4, с. 386–387].

В умовах науково-технічного прогресу, економізації і технологізації «науки про дух» філософія почала втрачати своє значення [5, с. 142]. З точки зору Г. Гегеля родовим (загальним) поняттям є «дух», а «душа» і свідомість – це певні форми суб'єктивного духу [6, с. 24].

Поняття «дух», як і поняття «духовність», вплетене в структуру свідомості, визначаючи тим самим здатність і перспективи гуманітарного мислення. В міру історичного розвитку людства і експоненціального зростання знання все більшою мірою зростає значення і вплив духу (духовності), який стає об'єктом пізнання. Сегмент духу в рефлексіях філософського та інших стратегіях мислення в загальному об'ємі існуючого в суспільстві знання постійно зростає. «Дух» («духовність») все більше перетворюється на певну автономну і самоцінну реальність, підживлюючи платонічні теорії пізнання, різного роду теорії культури, «колективного суб'єкта», «еґології», «інтелекту» тощо.

У своїй «Філософії духу» Г. Гегель розрізняв суб'єктивний і об'єктивний дух, вважаючи, що вони разом з «абсолютним духом» утворюють стадії, що їх послідовно проходить у процесі своєї еволюції «світовий дух», який реалізує себе в історії. «Дух» з самого початку оволодіває вже поняттям про себе, але «тільки ми, розглядаючи його, пізнаємо його поняття. Те, що дух приходить для того, щоб знати, що він є, це і складає його реалізацію. Дух істотно є лише тільки те, що він знає про себе самого» [6, с. 33].

Об'єктивний дух – це внутрішній, духовний вимір створюваного людьми світу, олюдненої природи (культури) і суспільства, центром якого є сама людина.

За своєю сутністю об'єктивний дух постає у вигляді інтерсуб'єктивного колективного досвіду всіх різновидів суб'єкт-об'єктної взаємодії, яка властива історичному процесу формоутворення олюдненого буття. Саме таке буття і здатне до інтеріоризації у «внутрішнє буття» суб'єкта. Отже, суб'єктивний та об'єктивний дух виступають в органічній єдності. «Взаємопов'язаність об'єктивного та суб'єктивного в складі духу проявляється, зокрема, в тому, що він маніфестується через рольові структури діяльності суб'єкта та символічні витвори буття, що потребують індивідуальної розшифровки. У цьому відношенні дух виступає трансформаційним процесом взаємопереходів суб'єктивного та об'єктивного, універсального та індивідуального, формоутворення та змістонаповнення» [7, с. 48].

С.Б. Кримський вважає, що до атрибутів духу, з точки зору його основних характеристик, належить: 1) активність як самотворча діяльність на перетині буттєвості та свідомості; 2) безконечність, тобто здатність до трансценденції, виходу з себе у все вищі ціннісні сфери, переходження усіх кордонів, здатності, що репрезентується невичерпними можливостями творчості та розуму суб'єкта; 3) свобода як самодіяльність, як необмеженість самовідтворення, вияв проєктивних сфер свого здійснення, шляхів затвердження своєї буттєвості; 4) абсолютність як самоцінність та властивість самовизначення своїх предикатів, як неодмінного джерела всіх форм перетворення існуючого; 5) самосвідомість у вигляді саморефлексуючого мислення та самопокладання смислу» [7, с. 48]. В результаті перед нами постає дух в його цілісності, в модальності можливості, у здатності виступати універсальною силою.

Можна стверджувати, що поняття «дух», якщо взяти його у всій його повноті, виявляє внутрішні, ідеальні аспекти всіх форм буття і діяльності. Пов'язаний зі свідомістю, сам «дух», проте, не може бути зведений до неї, оскільки не вичерпується самим тільки суб'єктивним, внутрішнім світом людини. Внутрішній світ (свідомість), як такий, протистоїть об'єктивному, зовнішньому світові. Розрізнення «Я» і «не-Я», діяльна протилежність суб'єкта і об'єкта, як зазначалося, є головним, визначальним в актах свідомості і духовної, мисленнєвої діяльності. Але як «дух» людина долає це протиставлення, оскільки і в зовнішньому світі вона знаходить ті самі визначення суб'єкта, а також реалізацію або втілення властивих їй ідеалів добра, істини, краси і справедливості. І в цьому суть духовного ставлення до речей. «Дух» – це процес одухотворення світу, процес, в якому він долає його зовнішність і відчуженість, шукає і знаходить в ньому тотожне собі [2, с. 284]. Або, як сформулював цю сутність духовного ставлення до світу Г. Гегель: «Дух є лише тільки те, що він знає про себе самого. Спочатку він є дух тільки про себе; його становлення для себе складає його здійснення. Але духом для себе він стає тільки через те, що себе уособлює, визначає себе або робить себе своїм іншим, насамперед відносячи себе до цього іншого як до своєї непосредності, але в той же час і сприймаючи його як інше» [6, с. 33].

Проблема «духовності» пов'язана з архетипічною укоріненістю людини в самодостатніх, самоцінних, благодатних і творчих, первісних сферах осмисленого буття. Тому вона завжди співзвучна часу життя людини і соціуму в їх темпоральній єдності.

Духовність завжди виступала як принцип самостворення людини, як вихід до вищих ціннісних інстанцій конституювання особистості, її знання, свідомості духовності і мислення, як заклик до звернення того, що не здійснюється природним шляхом, а лише в контексті параметрів культури. Духовність – це «здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується собі тотожність людини, її свобода від жорсткої залежності і перед постійно мінливими ситуаціями. Духовність в решті решт призводить до свого роду смислової космогонії, поєднання образу світу з моральним законом особистості» [8, с. 55–56].

Для мислення дух – це не суб'єктивне явище і не об'єктивна предметність, а трансформація одне в одне. Це ті миттєвості глибин одкровення, коли світовий, соціальний і духовний порядок відкривається людині як «прозора» повнота суцього. Це стан активності, який характеризує

діяльність з опредметнення ідей і зворотному розпредметненні її результатів, котре визначає семантичне поле культури. Духовний потенціал культуротворчої діяльності характеризується своєю чергою її здатністю надавати реальний смисл індивідуальному буттю.

«Для духу важливі не самі речі, а поєднуючий їх смисл. Справжній вияв речей, які він осягає крізь зовнішню оболонку. І дух переходить від яснобачення до абсолютної сліпоти, – коли порушуються життєві смисли подій» [9, с. 258], – писав А. де Сент-Екзюпері.

Шлях людини – це шлях духовного вдосконалення. Але воно може бути здійснене, якщо ти відповідаєш йому (шляху) своїми духовними запитами. У цьому контексті духовний процес є відображенням не лише культури, а способом вибору духовності як шляху і служіння їй. В такому плані дух – це завжди момент самовизначення, це такий процес, в якому дух є тим буттям, яке знає і завдяки цьому знанню визначає себе. Іншими словами, дух є свобода або свобода є субстанція духу. Ця свобода так і залишалася б суто внутрішнім духовним актом, якби дух не був взаємопов'язаний із зовнішнім світом і якби сам не жив природно-тілесним життям. У безпосередній єдності з цим життям дух постає тим, що може бути названий «душею».

Дух людини завжди має внутрішній правовий зміст, тобто в дусі міститься право, яке регулює думки, почуття, пристрасті та дії. Але ми маємо на увазі метагранічне буття, де дух людини набуває абсолютного виміру, має онтологічне призначення. Людина як антропний Всесвіт – розумна істота, яка має вічне, природне й надприродне призначення та живе одночасно у двох світах: фізичному та духовному. Вони символізують не тільки тіло і душу людини, бо лише цим не вичерпується повнота особистості. Над тілом і душею є щось вище – дух, який часто виступає в ролі судді над нами, дає оцінку особливого, вищого погляду, керуючись нормами природного права [10, с. 61].

Що важливіше в людині: дух чи душа? Вони є нероздільними. Це різні якості однієї суті. Дух не може дозріти без зрілої душі, яка дана для духу. Дух означає рухливе повітря, подих, подум, дихання (як носій життя). А душа – певна істота, яка може тимчасово чи назавжди покинути тіло, привид, саме життя. Хоча життя і дух – це дві цілком самостійні, ані одна до одної, ані до жодного іншого кореня незводимі сили: просторово-часове (космічне життя) протистоїть позапросторово-часовому (акосмічному) духу [11, с. 145–146].

Дух – предметна, нематеріальна, субстанційна засада буття, що має метафізичну природу, виступає у двох основних формах – надособистісної і антропологічної [12, с. 102].

Під духом розуміють всесвітнє інформаційне середовище, яке містить програму розвитку матерії. Тобто дух виступає інформаційним (енергетичним) простором людини, її ідеями, пануванням над часом. З іншого боку, згідно з енциклопедичним визначенням дух – це потенціал творчої активності, того переходу від стану речей до стану ідей (і навпаки), що постійно здійснюється всередині діяльності. Дух характеризує самоздійснення суб'єкта, його здатність відтворювати себе в предметному світі (зокрема культури) та розмежовувати цей світ через творчу особистість [13, с. 177]. Іншими словами, дух є як мінімум всією культурологічною діяльністю людини. Тоді дух людини причетний до її інтелекту, який забезпечує культурні процеси життєдіяльності.

У класичному розумінні дух проявляється в трьох формах буття: як дух окремої людини (персональний, особистий, суб'єктивний), як загальний дух (об'єктивний) і як об'єктивований дух (сукупність завершених творінь). Персональний, особистий дух стає самим собою завдяки вростанню індивіда у сферу об'єктивного духа, в духовну сферу, культуру, яку він застає і яку може (частково) засвоїти за допомогою виховання й освіти. Об'єктивний дух пов'язаний з особистим духом шляхом історії духовного життя людини (звідси також «живий дух»), з об'єктивованим духом – шляхом історії духу. Носія об'єктивного духу ми називаємо особистістю. У найбільш чистому і ясному вигляді об'єктивний дух проявляється там, де його зміст найменше наочний, в нормах мислення, в понятті і судженні, тобто у сфері логічного. В об'єктивованому дусі у творах науки та мистецтва пізнається живий дух, який він створив. Тобто духовні блага – одночасно могили й джерела життєвого духу. Гегель твердив ще про абсолютний дух, незалежний від будь-якого земного носія, тотожний з чистим Божим духом, який розглядається як ідеальне ціле [11, с. 146].

Дух людини – це інтелект, здібності, мета, принципи, воля (духовна, бо ще є тілесна), логічний аспект і все те, що виходить з інтелекту, розуму, з принципів розумового життя, з думки. Оскільки думка – акт мислення, частина процесу мислення або його результат, зміст, продукт мислення, ідея [13, с. 176], то це означає, що дух пов'язаний з думками людини, її інтелектом, розумом, мозком. Але ці поняття мають свої призначення.

Значення слова «дух» у традиційному розумінні тяжіє до емоційної, вольової і релігійної сфер, тоді як розум – до сфери пізнавальної [14, с. 354].

Дух, думки, розум мають істотно відмінну природу від фізичних об'єктів. Так, характерною рисою думок є інтенційність (прагнення, намір), а дух і розум виводяться з інтенційності [15, с. 14]. Зокрема, розум пов'язаний з об'єктами фізичного й духовного світу, а людський дух є органом, мета якого взаємодіяти з об'єктами духовного світу: розуміти їх, робити в них свій внесок, брати участь у них і спонукати їх, впливати на фізичний світ [16, с. 155–156].

Мозок людини належить здебільшого до біологічного світу, хоча має й нефізичні властивості. Якщо не пошкоджений мозок людини, то діє розум, розвивається інтелект, висловлюється думка, здійснюються міркування. Це означає, що дух людини «працює». Але дух не є функцією мозку. Мозок (і нервова система) є знаряддям, необхідним для духу, доки той перебуває в тілі. Матеріальність мозку не гарантує захисту його від пошкоджень. Тому коли мозок пошкоджений, то дух не функціонує. Хоча в окремих (особливих) випадках людський дух може навіть пізнавати й спілкуватися без допомоги мозку (наприклад, під час сну чи після смерті). Адже в людському мозку і нервовій системі психічні й фізіологічні процеси відбуваються паралельно і взаємозалежно.

Безсмертність духу дозволяє йому виходити з тіла і без нього подорожувати, «бачити», спілкуватися. Розум звик контролювати ситуації, уві сні це зробити неможливо, і дух видає певну програму сновидінь, але для уникнення негативних впливів під час сну голова повинна бути направлена на північ, щоб дух функціонував згідно із законами магнітних силових ліній. Тоді сновидіння будуть відображати реальні (чіткі) мандрування духу в просторі варіантів, де існує множина сценаріїв. Недарма деякі дослідники вважають, що дух є чужим захожим на нашій планеті [16, с. 35]. Частіше це відбувається шляхом впливу енергії Космосу на людину (передусім на хребет). Далі нервова система дає інформацію мозку, який її продукує «перероблений», контрольований дух. Оскільки дух є вільним, то він потребує звільнення від впливу мозку, що й здійснюється під час сну.

Дух, доки є в тілі, бере від чуттів, свідомості, підсвідомості, спогадів мозку елементи (матеріальні), які має об'єднувати в загальну ідею. Психічний стан людини – це фактично стан духу [16, с. 354]. Дійсно, емоційна і вольова психічні сфери є й у тварин, але вони не керовані розумом. Гнітючі, негармонійні думки негативно впливають на культурологію духу. Тому дослідники вважають дух подарунком для людини в момент народження, а з іншого боку – власним творінням людини в міру її розвитку.

Якщо вважати, що дух людини як енергія був створений відразу, коли вона народилася, то людина повинна довіряти духу. Справа в тому, що дух готує для себе краще матеріальне тіло, хоча й він користується ним тимчасово, і дає йому імпульси до правильного життя. Він є рухом вперед і генерує внутрішню, безперервну роботу, штовхає мозок до творчості, вибору варіантів поведінки, що й означає саме життя людини.

Кожна людина має екстрасенсорні здібності, але вони повною мірою не використовуються. Це залежить від уміння людини утримувати свій дух у природноправовому полі. Оскільки енергія, яка входить у тіло людини, формується думками, то вони можуть порушувати течію енергії. Крім того, екстрасенсорні здібності, тобто позитивна аура людини, підвищуються за умови правильного харчування, регулярного відпочинку. Це сприяє нагромадженню позитивної енергетики у вигляді калорій, які підживлюють дух людини.

Власне «переробка» людиною космічної енергії має культурологічний сенс. Як наслідок дух у кожної людини має особисті відтінки, що залежать від думок, бажань, зосереджень, намірів. У духовному житті людини реалізуються фактично не бажання, а наміри, тобто певні можливості людини.

Намір – це рішення людини виконати певну дію й домогтися конкретного результату. Намір пов'язаний з волею, він сам є вольовою установкою для людини, передує дії, а тому виступає її організуючим фактором [17, с. 224]. Йдеться про здійснення задуманого, про умисел як форму вини, що означає усвідомлення особою суспільної (а також космічної) небезпеки скоюваних нею діянь. У намірах людина зосереджує свій дух, який може бути правомірним або неправомірним і має велику енергетичну силу. Треба вміти використовувати внутрішні наміри людей для досягнення своєї мети. Саме бажання характеризує концентрацію уваги на самій меті і практично не має сили.

Наміри відображають стан свідомості людини. Силу свідомості несуть два енергетичні потоки – космічний і земний.

Свідомість як важлива категорія філософії – це людська здатність ідеального відтворення дійсності. Розуміння сутності свідомості прямо залежить від вирішення питання про взаємовідношення духу і природи, матерії і свідомості. Визнання первинності ідеального призводить до перетворення свідомості на самостійну сутність, яка творить світ [18, с. 285]. Тобто свідомість є специфічним проявом духовності людини в сприйнятті енергетичних космічних потоків і скеруванні у Космос власного енергетичного потоку за законом збереження енергії. Коли людина діє за законом збереження енергії, вона рухається нібито за енергетичною течією, прислухаючись до духу без зайвих зусиль і при цьому зберігається космічний порядок, онтологічний стан. Іншими словами, свідомість людини є соціальним станом, який підтримує свободу духу.

Свідомість передбачає набуття людиною певних знань, життєвої мудрості, сторонніх порад. Але це повинно здійснюватися під «патронатом» любові. Земна мудрість, тобто знання без любові, породжує гордість, гордовитість, самовпевненість, тоді серце стає жорстоким. Особливо небезпечним є той стан, коли негативні моральні якості потрапляють у підсвідомість, де відбувається багато самостійних процесів. Зауважимо, що свідомість майже не проникає в підсвідому зону. Певні прориви трапляються тільки під час сну. Життя людини здебільшого проходить у підсвідомому стані з інформаційним підживленням підсвідомої зони. Якщо таке підживлення буде агресивним, то агресивним буде й дух людини, що передбачає її недовговічне життя. Для приведення духу до норм природного права свідомість необхідно повернути в лоно любові [10, с. 66].

Для піднесення духу потрібні різножанрові пісні, але постійною є потреба в ліричних та народних, де звеличується призначення людини на Землі, любов до світу, до людей, розкриваються людські болі як розплата за вчинені помилки тощо.

Отже, духовними актами для людини є любов, емоції, пристрасті, думки, воля. Емоції, пристрасті і думки бувають з відхиленнями від норм природного права, але вони формують дух людини згідно зі своїми проявами. Тому для духу важливими є культура цих духовних актів, загальнокультурні надбання, які перебувають у природноправовому просторі. Любов не потребує корекцій. Ця сила не керована, але розум повинен чинити особливий вплив.

Важливо звернути увагу на атрибути духу. До них належать: 1) активність як самотворча діяльність на перетині буттєвості та свідомості; 2) безкінечність, тобто здатність до трансценденції, виходу з себе у все вищі ціннісні сфери, до перетину усіх кордонів; 3) здатність, що репрезентується невичерпними можливостями творчості та розуму суб'єкта; 4) свобода як самодіяльність, необмеженість самовідтворення, виявів проєктивних сфер свого здійснення, шляхів утвердження буттєвості; 5) абсолютність як самоцінність та властивість самовизначення своїх предикатів, як неодмінне джерело усіх форм перетворення існуючого; 6) самосвідомість як саморефлексивне мислення та самопокладання смислу [13, с. 177].

Загалом атрибути духу зводяться до мозкової оболонки та психічних особливостей людини, зокрема, до розуму та свободної волі. Звичайно, підвищене, величезне в людині – це її розум як частина світового духу. Будь-яка людина реагує болісно на недоліки, пов'язані з розумом, що не можна сказати про професійні чи побутові хиби. Справді, розум представляє дух як субстанційну першооснову дійсності, як можливість пізнання природних явищ. Тому розум

має найвищу духовну цінність і є основним атрибутом Духу. Вільна воля як духовний акт – це велика цінність для людини, для її духу. Людина завжди вибирає ті життєві процеси, де можливі прояви вільної волі дії навіть усупереч власним інтересам.

Атрибути духу допомагають людині осмислити себе в ролі істоти, відкритої для світу, для самоудосконалення, творчої, універсальної та вільної [18, с. 91]. І тут головними ознаками духу є здатність людини розділити сутність та існування, онтологію й деонтологію. Саме завдяки розуму й свobodній волі людський дух проявляє себе передусім у глибоких питаннях філософії. І навпаки – невміння здійснити такі розмежування засвідчує слабкі ознаки духу людини, її неусвідомлене перебування у Всесвіті, а отже, потенційну схильність до порушення норм природного права.

У релігійній літературі дух поділяється на такі види: страх, пізнання, сила, погрози, розуміння, мудрість, пристрасті. Кожен вид заслуговує на особливу увагу, оскільки діяльність людини є багатопланою, альтернативною, багатосторонньою. І все передбачити неможливо. Однак ці види духу можна звести до одного – до духу любові, який виражає правомірне ставлення людини до Всесвіту шляхом духовних актів.

Центр духу, особа – ані предметне, ані матеріальне буття, а лише постійно самоздійснювана у самій собі впорядкованою будовою актів [19, с. 60–61]. Тому духовність – це вищий спосіб життя, істина душі та свідомості.

Творчі можливості людини як духовної істоти свідчать про те, що окрім мислення вона має ще й вольове ставлення до реальності. Дух як взаємодія мислительно-споглядальних та вольових процесів постійно об'єктивується в артефакти, створюючи світ культури [13, с. 179]. Незважаючи на те, що раціональне визначення духу неможливе, що це безнадійна спроба для розуму, що про дух не можна скласти поняття, можна лише вловити ознаки духу. Зокрема, дух на Землі виражений в любові, добро в співчутті, справедливості, творчості, свободі, обов'язку тощо, тобто не в об'єктивності, а в екзистенційній суб'єктивності [18, с. 90]. Отже, дух нескінченно багатший, значно вищий від природи, він поглинає і розум, і природу в собі [16, с. 161]. Дух творить вічні ідеї і сам є вічним, як і природне право.

Висновки. Аналізуючи феноменологічний (Г. Гусерль) аспект буття «сінергетичного віку» (Г. Пригожин), можна зазначити, що дух є субстанція екзистенціалізму. Наприклад, трансцендентальна свідомість існує як поняття дорефлексивне, але футурологічне, бо вона є чистою, безтілесною активністю, що пояснюється в душі екоонтології [2, с. 318–353].

Абсолютний Розум – це дух, який розкриває метафізичний смисл майбутнього в логіці понять, у тому числі онтологізуючи перспективи національного духу, бо сучасні уявлення харизматичної постаті треба у душі істини порівняти з визволенням від «повзучого емпіризму», а дух ноосферних роздумів зберегти від роз'єднання з «Промислом Божим». Це певною мірою може сприяти розумінню і волі української нації, і створенню якісної системи духовного осмислення критеріїв істини, але на терезах слов'янських важелів православ'я. Етноконфесійні важелі буття інтерпретувались по-різному, зокрема, І. Кант з гносеологічною чіткістю встановив взаємодію між мисленням і пізнанням, бо проблема духу істини торкається філософії метафізики і культури через моральний імператив тощо.

Дух, природа, людина, управління цивілізацією – все це потребує заміни техногенної регуляції на ноогенну саморегуляцію, щоб негайно усунути цей глобальний негативізм як деякий «льодовиково-спекулятивний» постпозитивістський період, що посилює страхіття цих глобальних фінансових суперечок. Він став можливим і внаслідок «доларового фетишу», хоча гроші не витримали іспит як всесвітній еквівалент моральних цінностей.

Від самої категорії «Дух» не відмовляються зараз навіть ліворадикальні політичні діячі в Україні, хоча її продовжували активно використовувати і містики, і теологи, і войовничі націоналісти. Вона придбала у деяких маргінальних колах якийсь містично-теологічний, сектантський сенс, хоча духовне життя, духовна діяльність, духовне виробництво тощо висувають відповідне осмислення метафізично-індуктивного погляду на метаморфози Духа і феномени національного буття (навіть його постмодерністського модернізування

під основи філософії «наукового націоналізму» лише засвідчує про відчуження політичної нації).

Методологія постмодернізму, що відтворює шляхетні ідеали духовної еліти та «масову людину» у дусі «наукового націоналізму», майже була виключена як непостнекласичний конструкт духовного простору України, оскільки створюється нова парадигма, яка не сприяє «черговому танцю» на труднощах становлення незалежної України чи переписуванню її історії «олівцем механічного спостерігача історії» тощо.

Потрібно наголосити, що людина – це космопланетарний феномен. У ній зосереджується Всесвіт. Структура людини повторює його структуру, тому вивчення природи людини – ключ до пізнання Всесвіту, чинних розумінь права [20, с. 41].

Ми живимо у тривимірному просторі, а «стародавні» стверджували, що їх шістнадцять, життя насправді вічне, і люди не вмирають – вони роблять крок в одну із різноманітних змін нашого величезного світу [20, с. 37].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова Н.В. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Наталія Володимирівна Іванова; наук. консультант Є.Р. Борінштейн; Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського». Одеса, 2017. 40 с.
2. Скловський І.З. Метафізика української ідеї в контексті етносоціальних змін на межі тисячоліть : дис. на здобуття наукового ступеня д.ф.с. Спеціальність 09003. Соціальна філософія та філософія історії. Одеса, 2013. 432 с.
3. Гусев В.І. Вступ до метафізики. Київ : Либідь, 2004. 488 с.
4. Іванова Н.В. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз [Текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 420 с.
5. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. Москва : Добросвет, 2000. 387 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Философия духа. Энциклопедия философских наук в 3-х т. Т. 3. Москва : Мысль, 1977. 471 с.
7. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2003. 240 с.
8. Крымский С.Б. Философия как путь человечности и надежды. Київ : Курс, 2000. 308 с.
9. А. де Сент-Экзюпери Южный почтовый. Ночной полет. Планета людей / А. де Сент-Экзюпери. Москва : Детская литература, 1983. 1056 с.
10. Сливка С.С. Проблеми філософії права : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 192 с.
11. Философский словарь: Основан Г. Шмидтом Шишкофф Г. (под ред.), Малинин В.А. (общ. ред.) Москва : Республика, 2003. 575 с.
12. Бачинин В.А. Философия права права. Краткий словарь [Текст] / В.А. Бачинин, В.П. Сальников. СПб. : Лань, 2000. 400 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
14. Поппер К.Р. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. Д. Г. Лахути. Отв. ред. В. Н. Садовский. Москва : Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.
15. Патнем Г. Розум, істина і історія / Гіларі Патнем. [пер. з англ. О. Мокровольського]. Київ : Видавничий дім «Альтернатива», 2003. 232 с.
16. Пушкин В. Г. Сущность метафизики от Фомы Аквинского через Гегеля к Ницше и Мартину Хайдеггеру. Санкт-Петербург : Лань, 2003. 480 с.
17. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
18. Краткий философский словарь / Подгот. : Алексеев А.П., Васильев Г.Г., Воробей Ю.Д. и др.; Под ред. А.П. Алексеева. Москва : Проспект, 2000. 397 с.
19. Проблема человека в западной философии. Переводы / Сост. и послесл. П.С. Гуревича; Общ. ред. Ю.Н. Попова. Москва : Прогресс, 1988. 552 с.
20. Плавич В.П. Філософсько-правові проблеми феномену «душі». *Правова держава*. Одеса, Фенікс, 2019. С. 36–42.

REFERENCES

1. Ivanova N.V. Spiritual-ontological strategies of thinking: socio-philosophical analysis : author. diss. ... Dr. Philosopher. Sciences : 09.00.03 / Natalia Vladimirovna Ivanova; of sciences. consultant ER Borinstein; Southwestern State Institution nat. ped. them. KD Ushinsky. Odessa, 2017. 40 p.
2. Sklovsky I.Z. Metaphysics of the Ukrainian idea in the context of ethno-social change at the turn of the millennium. Dis. For the degree of Doctor of science Specialty 09003. Social Philosophy and Philosophy of History. Odessa, 2013. 432 p.
3. Gusev V.I. Introduction to metaphysics. Kyiv : Libid, 2004. 488 p.
4. Ivanova N.V. Spiritual-ontological strategies of thinking: asocio-philosophical analysis : monograph. Lutsk : Tower-Printing, 2016. 420 p.
5. Baudrillard J. Symbolic exchange and death. Moscow : Dobrosvet, 2000. 387 p.
6. Hegel G.V.F. Philosophy of the spirit. Encyclopedia of philosophical sciences in 3 volumes. Vol. 3. Moscow : Thought, 1977. 471 p.
7. Krymsky S.B. Inquiries of philosophical meanings. Kyiv : Kind of. PARAPAN, 2003. 240 p.
8. Krymsky S.B. Philosophy as a way of humanity and hope. Kyiv : Course, 2000. 308 p.
9. A. de Saint-Exupery Southern Postal. Night flight. Planet of people / A. de Saint-Exupery. Moscow : Children's literature, 1983. 1056 p.
10. Slivka S.S. Problems of philosophy of law: Educ. tool. Kind. 2nd, reworked and suppl. Harkiv : Law, 2015. 192 p.
11. Philosophical Dictionary: Founded by G. Schmidt Shishkoff G. (under the editorship), Malinin V.A. (general ed.) Moscow : Republic, 2003. 575 p.
12. Bachinin V.A. Philosophy of Law Law. Brief Dictionary / V.A. Bachinin, V.P. Salnikov. St. Petersburg : Doe, 2000. 400 p.
13. Philosophical Encyclopedic Dictionary / NAS of Ukraine, G.S. Skovoroda Institute of Philosophy; [ed. : VI Shinkaruk (Chairman), etc.]. Kiev : Abris, 2002. 742 p.
14. Popper K.R. Objective knowledge. The evolutionary approach. Per. from English D. G. Lahuti. Repl. ed. V.N. Sadovsky. Moscow : Editorial URSS, 2002. 384 p.
15. Patnem G. Mind, Truth and history / Gilari Patnem. [trans. from English. O. Mokrovolsky]. Kyiv : Alternative Publishing House, 2003. 232 p.
16. Pushkin V.G. The essence of metaphysics from Thomas Aquinas through Hegel to Nietzsche and Martin Heidegger. St. Petersburg: Doe, 2003. 480 p.
17. Goncharenko S. Ukrainian Pedagogical Dictionary. Kyiv : Libid, 1997. 375 p.
18. Brief Philosophical dictionary [Text] / Prep.: Alekseev A.P., Vasiliev G.G., Vorobey Yu.D. and etc.; Ed. A.P. Alekseeva. Moscow : Prospect, 2000. 397 p.
19. The problem of man in Western philosophy. Translations / Comp. and after P.S. Gurevich; Total ed. Yu.N. Popova. Moscow : Progress, 1988. 552 p.
20. Plavich V.P. Philosophical and legal problems of the phenomenon of "soul". Law. Odessa, Phoenix, 2019. P. 36–42.

Plavych Volodymyr Petrovych

Doctor of Philosophy, Candidate of Law,
Professor, Academician, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Head of the Department of General Law Disciplines and International Law
Odesa National I. I. Mechnikov University
24/26, French Boulevard, Odesa, Ukraine

**PHENOMENON OF SPIRIT: THEORETICAL-METHODOLOGICAL
AND PHILOSOPHICAL-LEGAL ANALYSIS**

Scientific and technological progress, the economization and technologization of all spheres of life have led to the loss of its significance as "science of the spirit". Classical philosophical reflections are being replaced by the "philosophy of being" and "hermeneutic discourses". Humanitarian thinking cannot occur without serious methodological structuring into the main components – spirit and soul. The spirit is that being that knows and through this knowledge defines itself. Spirit is freedom, just as freedom is a substance of spirit.

Consistency: life → soul → consciousness → self-consciousness can be represented as certain stages of the evolution of the spirit, its consistent concentration in itself, entry into the inner being (of life) itself. This evolution, on the one hand, presupposes a gradual abstraction, distraction from the external corporeal, but, on the other hand, it is accompanied by a complication, a variety of this external, enrichment of the forms of corporeal being and its connections with the inner, spiritual being.

Considering the well-known anthropological triad (body, soul, spirit) and comparing the spiritual and the bodily, one should give preference to the supremacy of the spirit over the body, the primacy of thought and feeling over action, requiring mental effort. So, the active state of the mind, soul and spirit of a person determines the direction of the process of “humanization”, forms important methodological dominants of the anthropology of law. The anthropology of law (positive and natural), in general, is the doctrine of man as a creature, which is created by the legal order. This process is filled with both ontological and deontological content. It should be noted that man is a cosmoplanetary phenomenon: the Universe is concentrated in it. The structure of man repeats its structure, therefore, the study of the nature of man is the key to knowledge of the Universe, a factor in understanding law.

A real thinker is not looking for simplified solutions and is always ready to clarify his views, opening up new facets of an endless problem.

Key words: *spirit, phenomenon of spirit, substance of spirit, spirit as a state of activity.*

Соколова Оксана Василівна

аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА»

У статті проаналізовано соціально-філософську сутність та зміст категорії «громадянська культура» в сучасному науковому пізнанні. Наведено приклади багатогранності цього терміна та відповідного йому соціокультурного феномена, осмислення громадянської культури як основи громадянського суспільства, яка є загальноцивілізаційним феноменом та характерна для сучасного етапу історичного розвитку суспільних і соціальних відносин у суспільствах.

Представлено загальне філософське розуміння того, що собою являє «культура взагалі», обґрунтована втрата терміном первісного змісту, який став позначати різні сторони людської діяльності. У статті наведені напрями розвитку філософського розуміння культури в науковому дискурсі: діяльнісний підхід, гуманістично-смысловий підхід, аксіологічний підхід.

Зроблена спроба ширше визначити соціально-філософську сутність та зміст категорії «громадянська культура», сутнісних характеристик громадянської культури як фактору соціального буття.

Громадянську культуру визначено як різновид культури, який містить сукупність громадянських цінностей, норм, цінностей, які проявляються в активній/пасивній взаємодії із суб'єктами і соціальними інститутами з приводу реалізації прав, свобод та інтересів вільного громадянина. Обґрунтовано відмінність категорій «політична культура» і «громадянська культура», які в сучасній літературі вживаються як тотожні. Зазначено, що базовими компонентами громадянської культури виступають моральні цінності, які утворюють своєрідний ціннісний архетип менталітету суспільства, самоідентифікацію індивідів. Наголошено на необхідності подальшого глибокого філософського осмислення розвитку громадянської культури як соціокультурної детермінанти розвитку громадянського суспільства, її впливу на суспільні перетворення.

Ключові слова: культура, громадянська культура, громадянське суспільство, політична культура, філософська сутність громадянської культури.

Вступ. Філософський аналіз громадянської культури, який нерозривно пов'язаний із дослідженням еволюції громадянського суспільства, є предметом дослідження філософів з античності до нинішнього етапу історичного розвитку суспільства. Поняття «громадянська культура» використовується в науковому дискурсі багатьох соціогуманітарних наук: політології, соціології, історії, етики та ін. Це пов'язано, з одного боку, з багатогранністю цього терміна та відповідного йому соціокультурного феномена, з іншого боку – з необхідністю наукового осмислення громадянської культури як основи громадянського суспільства, яка є загальноцивілізаційним феноменом та характерна для сучасного етапу історичного розвитку суспільних і соціальних відносин у суспільствах.

І хоча останнім часом інтерес вітчизняних і зарубіжних вчених до дослідження громадянської культури, її впливу на процеси суспільних перетворень не слабшає, доводиться визнати, що сутність та зміст категорії «громадянська культура» в системі соціально-філософського знання поки залишаються маловивченими. Важливим як із теоретичної, так і з практичної точок зору є визначення соціально-філософської сутності та змісту категорії «громадянська культура», сутнісних характеристик громадянської культури як фактору соціального буття, а саме: систематизація та використання нових теоретико-методологічних підходів до філософського вивчення громадянської культури як соціокультурного феномена сучасного суспільства.

Серед вчених, які досліджували онтологічні проблеми культури, виділимо М.Т. Цицерона, який і ввів у філософський обіг поняття «культура», а також Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, І.Г. Фіхте, Ф.І. Шеллінга, Г.В.Ф. Гегеля, які значно поглибили розуміння культури в соціально-філософському дискурсі. Проблематикою культури в історико-генетичному та цивілізаційному аспекті займалися О. Шпенглер, А. Вебер, А.Дж. Тойнбі, П. Сорокін, К. Ясперс, С. Хантінгтон та ін. Їхні роботи сприяли осмисленню культури як рушійної сили історичного розвитку суспільства. Серед вітчизняних вчених, які досліджують різні аспекти, прояви, особливості культури та її різновиди – економічну, політичну, громадянську, духовну культуру, – треба назвати М. Поповича [1], О. Халапсіса [2], О. Лісеєнко [3], Є. Борінштейна [4] та ін. Щодо визначення соціально-філософської сутності та змісту категорії «громадянська культура», то варто зауважити, що ця проблематика є малодослідженою.

Мета та завдання. Мета статті – аналіз соціально-філософської сутності та змісту категорії «громадянська культура» в сучасному науковому пізнанні.

Результати. Категорія «громадянська культура» є багатогранною, тому в сучасній науковій літературі отримала найрізноманітнішу інтерпретацію. Але перш ніж ми перейдемо до аналізу соціально-філософського сенсу категорії «громадянська культура», особливостей філософського ракурсу в дослідженні громадянської культури, необхідно представити хоча б загальне філософське розуміння того, що собою являє «культура».

Термін «культура» з'явився у Стародавньому Римі, де слово «cultura» позначало обробіток землі, виховання, освіту, шанування. Потім слово «культура» відривається від історичного сенсу, пов'язаного з доглядом за землею, і метафорично співвідноситься з розумністю, прогресивністю. Та й нині масова свідомість дотримується цього розуміння, закладеного зусиллями мислителів епохи Просвітництва, з одного боку, і власними спостереженнями і висновками – з іншого. Увійшовши в буденну людську мову, в повсякденне спілкування, цей термін втратив первісний зміст і став позначати різні сторони людської діяльності.

Філософське розуміння культури в сучасному науковому дискурсі розвивається в таких напрямках:

- діяльнісний підхід в аналізі культури виражений у таких визначеннях: «культура – діяльність людини, спрямована на перетворення дійсності і себе», «культура – специфіка людської діяльності»;
- гуманістично-смісловий підхід демонструє такі визначення культури: «культура – характеристика розвитку творчих сил і здібностей людини», «вираження специфічного єдності людини з природою і суспільством»;
- аксіологічний підхід вивчає культуру як ціннісно-духовний стан суспільства та надає таку інтерпретацію культури: «культура – це сукупність цінностей, норм, значень, архетипів, традицій».

Загальне сутнісно-змістовне визначення культури подане в «Філософському енциклопедичному словнику»: «Культура – сукупність способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття; сукупність матеріальних і духовних надбань на певному історичному рівні розвитку суспільства і людини, які втілені в результати людської діяльності» [5, с. 313]. На наш погляд, однак, це визначення характеризується розпливчастістю і зведенням культури до цивілізації. Але, безумовно, культура є своєрідним маркером і базисом цивілізації.

Отже, в найзагальнішому сенсі під культурою розуміють духовне життя суспільства загалом, досягнення науки і мистецтва, засвоєний у процесі навчання і виховання спосіб поведінки, а також духовний світ особистості або рівень розвитку будь-чого. Крім того, термін «культура» має низку спеціальних значень. Так, в етнографії цей термін позначає певну групу спільність людей, в археології – сукупність подібних копалин пам'ятників одного часу, в соціології – сукупність знань, вірувань, цінностей, моральності законів, звичаїв, засвоєних людиною як членом суспільства. Але в жодній науці немає єдності в розумінні культури.

Категорія «культура» в соціально-філософському контексті може бути використана як при розгляді людини загалом, так і при дослідженні соціуму загалом. Якщо говорити про

окрему людину, то поняття культури можна застосувати стосовно будь-якої людської здатності [6, с. 88]. Можемо виділити, наприклад, культуру догляду за тілом, культуру спілкування, культуру духовного життя. А.В. Халапсіс зазначає: «Культура виступає як буттєва сфера, реальність якої забезпечується особливими антропними режимами, можливими завдяки наявності у людини здатності, по-перше, до абстрактного спекулятивного мислення, що виникає при розгляді світу в проблематичному модусі як якоїсь загадки, як чогось дивовижного, незрозумілого, а тому і потребує роз'яснення, розгадування, розшифрування, по-друге, до рефлексії, яка знімає (потенційно повністю, актуально – завжди частково) протилежність між мислячим і предметом мислення, яка (суперечність) саме в спекулятивному мисленні вперше і проявляється» [7].

Тепер ми можемо звернутися до розгляду соціально-філософського змісту поняття «громадянська культура». Але звернемо увагу на те, що категорія «громадянська культура» взаємопов'язана з ідеєю громадянського суспільства.

Історико-філософські передумови появи ідеї громадянського суспільства формувалися з античності до XVI – XVII століть. Спочатку громадянське суспільство виявлялося ідентичним державі або політичному суспільству. Загалом для античності, як і для середньовіччя, характерна відсутність чіткого розмежування між суспільством і державою, і це простежується в роботах Аристотеля, Платона, Цицерона. Деякі зміни в розумінні громадянського суспільства відбуваються в епоху Відродження, коли дедалі більше уваги фокусується на особистості, затвердженні права в житті держави. Важливий внесок у філософське дослідження громадянського суспільства пов'язаний із роботами Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є. Ці вчені звертали увагу на протистояння громадянського суспільства і держави і прагнули знайти оптимальну форму поєднання приватних і загальних інтересів, свободи особистості та її свідомого самообмеження. Найважливішим етапом у філософському осмисленні ідеї громадянського суспільства можна вважати «інституційний період» (XIX – перша чверть XX століття), що характеризується розширенням сфери впливу, політичного визнання і затвердження концепції громадянського суспільства.

Громадянське суспільство з теоретичної конструкції перетворюється на особливу сферу соціальної реальності, набуваючи тим самим онтологічного статусу. Пізніші дослідження громадянського суспільства та його зв'язку з державою розвивалися в рамках локковської, гегелівської і токвілівської традицій. У сучасних філософських дослідженнях громадянського суспільства обґрунтовується розуміння громадянського суспільства як позаполітичної сфери суспільства, основним принципом якого є самоцінність особистості та її автономність щодо держави.

Оскільки суб'єктом громадянського суспільства є асоціації громадян, партії, економічні структури і окремі особистості, тому його становлення породило суб'єктивне вираження, яке стало визначатися як громадянська культура. У соціально-філософському контексті внесок у розробку цього поняття зробили такі мислителі, як Аристотель, Цицерон, А. де Токвіль, М. Вебер та ін. При цьому поняття «громадянська культура» і «політична культура» в роботах багатьох дослідників були тотожними. Термін «політична культура» вперше був вжитий німецьким філософом Й. Гердером в XVIII столітті, проте систематизоване концептуальне дослідження політичної культури в західній науковій думці почалося наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. у роботах Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пай, Д. Елазара, У. Розенбаум та ін.

У роботі американських дослідників Г. Алмонда і С. Верби «Громадянська культура: Політичні позиції та демократія в п'яти країнах», виданій в 1963 р., представлено розмежування понять «політична» і «громадянська» культура. Г. Алмонд і С. Верба під громадянською культурою розуміють «різноманітні, але стійко повторювані, когнітивні, афективні та оціночні орієнтації щодо суспільної системи взагалі, її аспектів» на вході «і» на виході» [8, с. 3].

При цьому Г. Алмонд і С. Верба зазначають, що громадянська культура – це «змішана політична культура», тобто, по суті, розглядають громадянську культуру як різновид політичної демократичної культури. На наш погляд, порівняльний аналіз подібності та відмінності понять

«політична культура» і «громадянська культура» дає змогу стверджувати, що ці поняття нетотожні: «громадянська культура» – поняття ширше і включає в себе «культуру політичну», тому що життєвий простір громадянина набагато ширший, ніж життєвий простір політичного суб'єкта як носія політичної культури. Водночас громадянська культура включає в себе елементи політичної культури.

Соціально-філософський аспект дослідження громадянської культури пов'язаний з аналізом взаємозв'язку громадянина і суспільства на «горизонтальному» рівні, що забезпечує суб'єктність громадян. Сутністю громадянської культури є відтворення і розвиток соціальних зв'язків та інститутів, що забезпечують стійкість і розвиток громадянського суспільства. Під *громадянською культурою* автор статті розуміє різновид культури, який містить сукупність громадянських цінностей, норм, цінностей, які проявляються в активній/пасивній взаємодії із суб'єктами і соціальними інститутами з приводу реалізації прав, свобод та інтересів вільного громадянина.

Особливостями громадянської культури є сукупність цінностей, норм, потреб, уподобання, які виникають із потреб громадянського суспільства і вільних громадян. Онтологічним джерелом розвитку громадянської культури громадян є громадянське суспільство, а духовно-ціннісним каркасом громадянської культури є ціннісно-нормативні орієнтації громадян, їх самоідентифікація.

Самоідентифікація – це спрощена модель соціального буття, відображення складного соціального світу з його мінливими соціокультурними нерівностями, правилами та нормами в простих ментальних схемах людини. Самоідентифікація є інтерналізованою моделлю, що структурує повсякденну діяльність особистості, але не детермінує її. Самоідентифікація складається з комплексу політичних, економічних, соціокультурних ідентичностей, що визначають позицію й ставлення особистості до інших у соціальному просторі суспільства, персональні переконання, уподобання, стилі поведінки.

Якщо розглядати, як відбувається самоідентифікація (знаходження «себе», «свого»), то варто погодитися з думкою Г. Теджфела та Дж. Тернера, які вважають, що на першому етапі відбувається категоризація соціального оточення: на основі когнітивних функцій будується матриця соціального простору (групи, класи, спільноти), на другому – порівняння соціальних суб'єктів, що дає змогу диференціювати об'єкти матриці, сконструювати просторово-позиційну модель соціального простору на основі знання про ті групи, до яких особистість входить, не бажає входити, знає про їх існування («Свої-Чужі-Інші»), на третьому – самоідентифікація на основі знання про навколишній соціальний простір, свою позиції в ньому, можливі позиції та позиції інших [9, с. 108–109].

Отже, самоідентифікація власного «Я» конструюється як відображення (заперечення, прийняття, зміна) від соціального. «Людина постійно намагається віднайти себе в соціальному просторі собі подібних та ототожнити себе з ними, при цьому відмежувавшись від тих, хто за тими чи іншими ознаками відрізняється» [10]. Таким чином, процес самоідентифікації триває упродовж усього життя особистості, є необхідним для задоволення людської потреби в соціальній належності, солідаризує особистість із певною соціальною спільнотою, яка, своєю чергою, солідаризує поведінку особистості із загальними правилами, нормами, переконаннями, позиціями та цілями цієї групи. Функціональна цінність самоідентифікації як компоненти громадянської культури виявляється у двох аспектах: для особистості – це задоволення потреб бути включеним у суспільне життя та впливати на нього; для суспільства – це включення особистості в систему нормованих взаємозв'язків.

Висновки. У процесі розгляду соціально-філософського змісту категорії «громадянська культура» проаналізовано взаємозв'язок громадянської культури з ідеєю громадянського суспільства. Зазначено, що громадянська культура – це духовно-ціннісне наповнення громадянського суспільства. Сутністю громадянської культури є відтворення і розвиток соціальних зв'язків та інститутів, що забезпечують стійкість і розвиток громадянського суспільства. Під *громадянською культурою* автор статті пропонує розуміти різновид культури, який містить

сукупність громадянських цінностей, норм, цінностей, які проявляються в активній/пасивній взаємодії із суб'єктами і соціальними інститутами з приводу реалізації прав, свобод та інтересів вільного громадянина.

Обґрунтовано відмінність категорій «політична культура» і «громадянська культура», які в сучасній літературі вживаються як тотожні. З'ясовано, ці поняття нетотожні: «громадянська культура» – поняття ширше і включає в себе «культуру політичну», тому що життєвий простір громадянина набагато ширший, ніж життєвий простір політичного суб'єкта як носія політичної культури. Водночас громадянська культура включає в себе елементи політичної культури.

Були визначені основні особливості громадянської культури як різновиду духовної культури. З'ясовано, що базовими компонентами громадянської культури виступають моральні цінності, які утворюють своєрідний ціннісний архетип менталітету суспільства, самоідентифікацію індивідів. Наявність суперечливих тенденцій у динаміці цінностей індивідів ускладнює формування ціннісних підстав громадянського суспільства, не сприяє зміцненню толерантності, довіри, що є найважливішими соціокультурними підставами формування і розвитку громадянського суспільства та громадянської культури.

Розвиток сучасного етапу суспільних і соціальних відносин у сучасних суспільствах вказує на необхідність подальшого глибокого філософського осмислення розвитку громадянської культури як соціокультурної детермінанти розвитку громадянського суспільства, її впливу на суспільні перетворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попович М. Нарис історії культури України. Київ : АРТЕК, 1998. 728 с.
2. Халапсис А.В. Досвід онтології культури. *Філософія і соціологія в контексті сучасної культури* : Збірник наук. праць. 1999. С. 60–67.
3. Лісеєнко О.В. Політична культура населення України: стан, зміни після Євромайдану. *Перспективи*. 2016. № 1(67). С. 66–71.
4. Борінштейн Є.Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства : монографія. Одеса, 2006.
5. Філософський енциклопедичний словник. Київ, 2002. С. 313.
6. Давидович В.Е., Жданов Ю.А. Сутність культури. Ростов-на-Дону : РГУ, 1979. 264 с.
7. Халапсис А.В. Досвід онтології культури. *Філософія і соціологія в контексті сучасної культури* : Збірник наук. праць. 1999. С. 60–67.
8. Антологія політичної думки: У 5 т. Т. II. Зарубіжна політична думка ХХ ст. Москва, 1997. 422 с.
9. Володіна К.О. Основні теоретичні концепції аналізу само ідентифікації. *Вісник Львівського університету*. 2014. № 8. С. 105–114.
10. Сидоркіна М.Ю. Соціально-психологічна модель процесу політичної самоідентифікації молоді. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: Психологічні науки. 2013. № 2 (10). С. 283–287.

REFERENCES

1. Popovych M. Narys istoriyi kul'tury Ukrainy. Kyev : ARTEK, 1998. 728 s.
2. Khalapsys A.V. Dosvid ontolohiyi kul'tury. *Filosofiya i sotsiolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury* : Zb. nauk. Prats'. 1999. S. 60–67.
3. Liseyenko O.V. Politychna kul'tura naseleण्या Ukrainy: stan, zminy pislya Yevromaydanu. *Perspektyvy*. 2016. № 1(67). С. 66–71.
4. Borinshhteyn Ye.R. Osoblyvosti sotsiokul'turnoyi transformatsiyi suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva : Monohrafiya. Odesa, 2006.
5. Filsofs'kyu entsyklopedychnyy slovnyk. Kyiv, 2002. S. 313.
6. Davydovych V.E., Zhdanov Yu.A. Sutnist' kul'tury. Rostov-na-Donu : RNU, 1979. 264 s.
7. Khalapsys A.V. Dosvid ontolohiyi kul'tury. *Filosofiya i sotsiolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury* : Zb. nauk. prats'. 1999. S. 60–67.
8. Antolohiya politychnoyi dumky: U 5 t. T. II. Zarubizhna politychna dumka XX st. Moskva, 1997. 422 s.

9. Volodina K.O. Osnovni teoretychni kontseptsiiy analizu samo identyfikatsiyi. *Visnyk L'vivs'koho universytetu*. 2014. № 8. S. 105–114.

10. Sydorkina M.YU. Sotsial'no-psykholohichna model' protsesu politychnoyi samoidentyfikatsiyi molodi. *Naukovyy visnyk Mykolayivs'koho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho*. Seriya: Psykholohichni nauky. 2013. № 2 (10). S. 283–287.

Sokolova Oksana Vasylivna

Postgraduate Student of the Department of Philosophy and Sociology
and Management of Socio-Cultural Activity
of the State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”
26, Staroportofrankivska St., Odesa, Ukraine

SOCIO-PHILOSOPHICAL ESSENCE OF CATEGORY “CIVIL CULTURE”

The article analyzes the social and philosophical nature and content of the category “civic culture” in modern scientific knowledge. Examples of the versatility of this term and its corresponding sociocultural phenomenon, the understanding of civil culture as the basis of civil society, which is a universal civilization phenomenon and characteristic of the modern stage of historical development of social and social relations in modern societies, are given.

The general philosophical understanding of what constitutes a “culture in general” is presented, a justified loss of the term of its original meaning, which began to denote the most different aspects of human activity. The article describes the directions of development of philosophical understanding of culture in scientific discourse such as activity approach, humanistic-semantic approach, axiological approach.

An attempt has been made to broaden the definition of the socio-philosophical essence and content of the category “civic culture”, the essential characteristics of civic culture as a factor of social being.

Civic culture is defined as a type of culture that contains a set of civic values, norms, values that are manifested in active/passive interaction with the subjects and with social institutions regarding the exercise of the rights, freedoms and interests of the free citizen. The differences between the categories “political culture” and “civic culture” which are used in the contemporary literature, are substantiated. It is noted that the basic components of civic culture are moral values, which form a peculiar value archetype of the mentality of society, the self-identification of individuals. The necessity of further deep philosophical understanding of the development of civil culture as a socio-cultural determinant of the development of civil society, its influence on social transformations is emphasized.

Key words: *culture, civil culture, civil society, political culture, philosophical essence of civil culture.*

УДК 101.9

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.3.13>**Цибра Микола Федорович**

доктор філософських наук,
професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Під соціалізацією особистості в широкому сенсі слова мають на увазі включеність індивіда в систему суспільних зв'язків. У вузькому значенні це перелік норм, цінностей та зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві.

Змінюючи соціальне середовище, індивід у практичній діяльності усвідомлює і одночасно формується як особистість. У цій домінуючій суті діалектичний зв'язок відкривається: особистістю особистості є безпосереднє оточення – суспільство.

На формування особистості діють три рівні впливу соціальної детермінації: 1) об'єктивні терміни як «загальний фон» соціальної детермінації; 2) пряме соціальне оточення як специфічний фактор; 3) внутрішній світ особистості як єдиний чинник структури соціального детермінізму. Взаємозв'язок позначених рівнів – це неспростовна діалектика об'єктивних та суб'єктивних термінів (напрямів) соціального детермінізму.

Викладене у статті представляє основні ознаки особистості як соціального типу, але не виключає необхідності врахувати інші особливості особистості. Загальні ознаки особистості визначаються впливом життєвого режиму конкретного суспільства, системи навчання та виховання, засобів масової комунікації, а також безпосереднього соціального оточення. Індивідуальна унікальність, оригінальність особистості значною мірою визначається саме умовами конкретного мікросередовища, де вона реалізується щодня.

Аналіз взаємодії особистості із соціальним оточенням дає змогу дійти висновку, що вона має порівняну незалежність, і саме тому її можна розглядати як оригінальну «мікросистему». Справа в тому, що індивід знаходиться поруч із лініями, що визначаються безпосереднім соціальним оточенням, поглинає для себе різні культурні та історичні цінності, при цьому це оточення не узгоджене між собою. Чим глибша і ширша соціально-історична перспектива особистості, тим особистість значніша, чим багатший її життєвий досвід.

Порівняна незалежність особистості з точки зору її внутрішнього розвитку визначається дією таких факторів, як праця та громадська діяльність, свідомість, соціальний статус і становище, соціальні функції, ціннісні орієнтації, структура особистості та закономірність вимог загалом.

Ключові слова: детермінізм, індетермінізм, самодетермінація, соціалізація.

Вступ. Залучення українського народу до процесу трансформації сфер суспільного життя, підвищення зацікавленості особистостей у реалізації творчого потенціалу утворюють раціональне зерно для активізації людського фактору, його потенціалу. Особистість – не тільки першочерговий об'єкт та суб'єкт соціальних змін, але й найбільш динамічний елемент, що безпосередньо впливає на еволюцію міжособових відносин, цементує або руйнує соціальну реальність.

Під соціалізацією особистості в широкому сенсі слова мають на увазі включеність індивіда в систему суспільних зв'язків. У вузькому значенні це перелік норм, цінностей та зразків поведінки, необхідних для успішної життєдіяльності в суспільстві.

Мета та завдання. Метою статті є розгляд основних ознак особистості як соціального типу та загалом детермінант соціалізації особистості.

Результати. Змінюючи соціальне середовище, індивід у практичній діяльності реалізує і одночасно формує себе як особистість. У цій домінанті розкривається суть діалектичного зв'язку: особистість – безпосереднє оточення – суспільство.

У суспільствознавчій літературі прийнято розрізняти зовнішні обставини як об'єктивні підстави і соціальне середовище. Суть взаємодії і є життям та діяльністю особистості. Ці фактори ставлять перед індивідуумом конкретні завдання, спрощують вимоги і становлять загальний фон детермінації особистості як контингенти розвитку індивідуальності.

Процесуальна сторона детермінізму розкривається поняттям «детермінація», від лат. *determino* (визначаю). Антиподом детермінізму виступає індетермінізм. Останній розглядає волю як самостійну автономну силу.

Нагадаємо, що до переліку загальних категорій «детермінізму» належать причина і наслідок, відношення, зв'язок, взаємодія, необхідність, випадок, угода, можливість, дійсність, ймовірність, функція, кореляція, передбачення. Історично форми цих категорій змінювали одна одну, від наївної, стихійно-діалектичної, механістичної, статистичної, до сучасної, синтетичної, по суті, синергетичної. Найпереконливішими прикладами трансформації історичної детермінації є вікові обставини існування народу, ті, що й нині крають серця українців.

У механізмі самодетермінації утворюються дві різні цілісності. З одного боку, розвиток індивіда здійснюється відповідно його психічної та фізіологічної конституції, з іншого – індивід має діяти відповідно до суспільних вимог, які ще не стали фрагментом його «Я». Дві сторони самодетермінації особистості – це якісно різні взаємозв'язки з оточенням. У власних вчинках індивід виокремлюється досить пасивно. Зовнішнє спонукання стає для нього безпосереднім та найбільш відчутним. Внутрішньо особа детермінується автоматично, через актуальні переваги та прихильності до чогось. Реалізуючи себе, індивід може панувати над ними тією чи іншою мірою, долаючи автоматизм дій, відчуваючи себе творцем.

Таке відношення, або друга сторона самодетермінації, формує креативність особистості. Найпростішим прикладом цього є критичне ставлення індивіда (окремої групи) до певного стану речей, що назріли. Незадоволеність своїм існуванням призводить до низки девіантних вчинків із подачі атакваної негативом свідомості і впливає безпосередньо на поведінку громади. У таких випадках креативність одного чи кількох індивідів відіграє роль ведучого, позитивного (або тіньового) стереотипу поведінки для інших.

Фактична феєрія суспільного життя завжди складніша, ніж будь-яка опосередкована уява. Індивід у реальності зустрічається не просто з певним фактом соціальної детермінації групи, до якої він практично зараховує себе, а і з усвідомленням надзвичайної багатоманітності рівнодіючих умов об'єктивної та суб'єктивної злагожденості, нерідко з протилежними, не взаємоузгодженими прикладами образу життя та соціального досвіду.

Концепції соціального детермінізму настільки розмаїті, наскільки багатоманітна сама реальність. Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактору в соціальній детермінації, то неможливо уникнути розуміння гостроти проблеми співвідношення в порівнюванні значущості суб'єктивних і об'єктивних чинників. Агенти припускають різні комбінації і системні ролі в різних моделях, тим самим модернізуючи діапазон можливих підходів.

Об'єктивні підстави та суб'єктивні резиденти можуть мати різну значущість. Вони можуть бути у числі незалежних висхідних детермінант, здатні виступати посередниками причинної взаємодії. Саме в цих суперечливих умовах соціальної детермінації відкривається можливість прояву та реалізації людяності, гуманної сторони особистості, на базі досвідного оцінювання того, що відбувається навколо. Особистість починає розуміти, що зиску від добродійності значно більше, ніж втрат. Зло контрпродуктивне по суті.

Отже, на формування особистості впливають три рівні соціальної детермінації: 1) об'єктивні умови як «загальний фон» соціальної детермінації; 2) безпосереднє соціальне оточення як специфічний фактор; 3) внутрішній світ особистості як одиничний фактор у структурі соціального детермінізму. Взаємозв'язок означених рівнів – це неспростовна діалектика об'єктивних і суб'єктивних умов (напрямів) соціального детермінізму. Це основа основ, яку корисно завжди мати на увазі.

Проблема соціальної детермінації вивчалась науковцями Л.П. Буєвою, Ф.М. Бурлацьким, І.С. Коном, Л.В. Сохань, Ю.В. Сичовим, І.Т. Фроловим, М. Бубером, Е. Фроммом та багатьма

іншими. У науковій літературі категорії об'єктивного та суб'єктивного тлумачаться «букетно», неоднозначно, відповідно до обраного питання. Об'єктивне в матеріалістичній філософії – це те, що існує поза свідомістю і незалежно від неї. На відміну від нього, свідомість, дух, розглядаються як суб'єктивна реальність, похідна від матеріальної. Ця загально визначена сутність об'єктивного не підлягає сумніву. Суперечливі тлумачення виникають під час аналізу конкретних процесів. У ході використання необхідних категорій для порівняно приватних явищ, зв'язків, опосередкованостей викристалізуються нові усвідомлення, розробляються сучасні, певною мірою конспірологічні філософські концепції.

Відомо, що абсолютне протиставлення матеріального ідеальному можливе лише в межах основного питання філософії – теорії пізнання. В інших випадках має місце їх складна взаємодія, порівняна різниця. Наприклад, коли суб'єктом виступає особистість, тоді для неї об'єктивним буде все, що існує поза та незалежно від її свідомості і волі. Це можуть бути не тільки матеріальні, але й духовні явища, наприклад: суспільна думка, мікроклімат у громаді, колективі тощо. Якщо суб'єктом виступає колектив чи суспільство, тоді межі суб'єктивного розширюються до протиріч та узгоджень приватних питань із дійсністю.

Об'єктивні умови та безпосереднє соціальне оточення становлять реальну сукупність факторів, що мають вирішальний вплив на особистість, бо є базисом із суперечливого роду компонентів: матеріальних, політичних, ідеологічних, культурних. Ці теоретичні «інгредієнти» входять у соціальні утворення та класи, групи, трудові колективи, сім'ї. Особистість залежить від об'єктивних підстав нині так, як залежала від них в усі часи свого становлення.

Однак абсолютизувати соціальний детермінізм особистості було б необачливо. Абсолютизація характерна для фаталізму. Матеріалістична точка зору слушно виходить із порівняної самостійності особистості в суспільному житті. Під порівняною самостійністю особистості прийнято розуміти відсутність жорсткого зв'язку з умовами її існування. Порівняна самостійність безпосередньо просочується з самого процесу соціальної детермінації та особливостей розвитку людини в сучасних умовах.

Отже, проблема порівняної самостійності особистості – це не проблема фатальної приреченості «жорсткої» детермінації, а специфічність самого детермінізму. Якщо ми будемо вивчати взаємодію складних соціальних факторів з особистістю чисто механічно і не враховуватимемо активність самої особистості, то про активізацію людського фактору не може бути і мови. Вчинки, активність самої особистості сприяють кращому розумінню, у чому міститься її порівняна самостійність. Постійна незадоволеність, потреба вийти за межі сущого спрямовують особистість до утвердження своєї гідності, активізують на боротьбу за вищий рівень благополуччя, краще суспільне майбутнє.

Діяльність людини здійснюється в перетвореному «олюдненому» природному осередку, оточенні соціальному та духовному. Специфічно, що людина при цьому виділяє себе з природного середовища, протистоїть йому як об'єкту діяльності, усвідомлюючи власне до нього ставлення.

Об'єкт не залежить від суб'єкта, оскільки він реальний, існує, а не створений уявою останнього. Разом із тим ця незалежність порівняна, оскільки суб'єкт взаємодіє з об'єктом та перетворює його. Суб'єкт – активна сторона взаємодії тандему «об'єкт-суб'єкт». Проте і ця активність порівняна, оскільки суб'єкт породжений сукупністю об'єктів, в яких він діє, і його активність пропорційна його знанням про об'єкт. Взаємодіючи з об'єктом, перетворюючи об'єкт, людина і сама змінюється, збагачується знаннями та досвідом.

Демонструємо тут відмінні види соціального детермінізму, які віддзеркалюють складність системи детермінант соціальної функції людини. Доводиться враховувати взаємозалежності якісно різних структур: об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх, соціальних і біологічних. Зовнішній вплив доповнюється множиною факторів внутрішнього характеру: даних психологічних, фізичних, біологічних, що в сукупності утворюють надскладну структуру детермінант, взаємопов'язаних на певних рівнях і всередині кожної. Людина не здатна змінювати, перетворювати всі об'єкти природного оточення, які належать до об'єктивних підстав.

Втім, у перспективі, вірогідно, будь-який предмет може стати об'єктом її уваги і впливу. Це, насамперед, матеріальне виробництво, яке є магістральним детермінантом активності особистості, її мети, напрямів та форм діяльності.

Тонке, лукаве та неповторювальне переплетіння елементів системи «людина – середовище», різноманітні взаємодії фізичних, психологічних, інтелектуальних, культурних, світоглядних моментів при угодах, які постійно змінюються, роблять систему «олюднення соціумом» надзвичайно складною. По суті, елементи цієї системи синергетично взаємопов'язані: соціальне середовище – людина. Відбувається постійний, двоєдиний, трансформуючий процес, при кардинальній ролі однієї зі сторін залежно від зовнішніх подій і обставин. У цьому твердженні підкреслимо, що особистість, її формування у вирішальній kwestії значно корегуються суспільством, громадою, т.т зміст особистості транспарентно залежить від соціальних умов і подій.

Світ особистості в різноманітних проявах містить, з одного боку, характеристику сукупності суспільних відносин та конкретних світоумов, з іншого – включає в себе внутрішню особистісну своєрідність, накопичений життєвий досвід, активність життєвої позиції індивідуума.

Проте сутність людини – це ще не весь її відбиток у просторі. Викладене вище відображає головні ознаки особистості як соціального типу, але не виключає необхідності врахування інших характеристик індивіда. Типові, загальні ознаки особистості детермінуються впливом життєвого укладу конкретного суспільства, системою освіти та виховання, засобів масової комунікації, а також безпосереднього соціального оточення. Індивідуальна неповторність, своєрідність особистості детермінуються значною мірою саме умовами конкретного мікросередовища, де здійснюється її повсякденна діяльність.

Аналіз взаємодії особистості зі своїм соціальним оточенням дозволяє дійти висновку, що вона має порівняну самостійність і тому може бути розглянута як своєрідна «мікросистема». Справа у тому, що окрема особистість поряд із рисами, що детерміновані безпосереднім соціальним оточенням, вбирає в себе різноманітні культурно-історичні цінності, з цим оточенням безпосередньо не зв'язані. Чим глибша та ширша соціально-історична перспектива особистості, тим значніша сама особистість, тим багатші її життєві зв'язки, вільніша вона щодо оточення. Але все це треба розуміти як певний вираз конкретних обставин, конкретної особистості і віддзеркалюючих суспільних відношень «тут і зараз», як модно інтерпретувати вдалий пасаж: «Часи не вибирають, у них живуть і помирають»!

Порівняна самостійність особистості з точки зору її внутрішнього розвитку детермінується дією таких факторів, як трудова та суспільна діяльність, самосвідомість, соціальний статус та позиція, соціальні функції, ціннісні орієнтації, структура особистості та структура потреб загалом. Як вже маніфестувалося, суспільна діяльність людини є основною ознакою, яка детермінує характер її взаємодії з іншими, тобто її порівняну соціальну самостійність.

Оволодіваючи досвідом життя, здійснюючи суспільно «епохальну» діяльність, людина забезпечує собі певне місце в громаді, авторитет та право на самостійність вирішення власних питань і висловлювання узагальнюючих думок. Однак формування внутрішніх якостей людини, що детермінують її самостійність, відбувається не тільки на тлі «зовнішньої діяльності». У цьому процесі домінантою є «внутрішня» суб'єктивна активність людини, в процесі якої вона сама конструює себе, визначає особисту лінію поведінки та дії.

Для того щоб людина була здатна усвідомити незалежність свого місця у суспільному житті, вона має виховати до необхідного стану індивідуальну свідомість. Людина стала порівняно самостійною особистістю лише через те, що вона сама змогла свідомо визначати своє ставлення до оточуючого світу і самої себе. Індивідуальна свідомість виступає одночасно і як самосвідомість. Наполегливість, дисципліна, порівняна автономія людини також детермінуються її орієнтацією на певну систему цінностей, яка у структурі особистості виступає загальним центром життєвої направленості. У ціннісних орієнтаціях акумулюється весь життєвий досвід, накопичений в індивідуальному розвитку, ними опікуються постанови багатьох життєвих питань.

Кожна людина, з огляду на власну просторову та часову обмеженість, детермінується не всією сукупністю суспільних відносин, а лише частиною з них. Між широкими можливос-

тями суспільного буття і окремою особистістю є опосередкована ланка, без урахування якої неможливо зрозуміти всю розмаїту інтегративність зв'язків суспільства та особистості. Такою ланкою є безпосередні контакти індивіда або мікрооточення.

Мікросередовище особистості – це об'єктивна соціальна реальність, що містить сукупність матеріальних, ідеологічних, культурних та соціально-психологічних чинників, які безпосередньо детермінують процес її життя та практичної діяльності. Воно окреслює різну ступінь стійкості спілкування людей та набуває таких форм, як малостійкі зв'язки між людьми, що живуть в одному дворі, на одній вулиці тощо. Однак ці крихкі спільноти не визначають соціальну значимість найближчого оточення людини. Базовою основою, як правило, стають лише ті взаємовідносини, які об'єднані загальними інтересами та цілями, людей, які знають один одного, спілкуються між собою: на виробництві – колектив бригади; у сфері суспільного життя – профспілкова, волонтерська, аматорська; у сфері навчання – учбова група; у побуті – сім'я. Існують різні об'єднання за місцем проживання. Хоч спостерігаються й інші випадки, коли довгі сюсюкання не є гарантією взаємодопомоги, а дратівливі відносини обертаються порятунком у важкі часи.

Характер диференційного впливу мікросередовища на розвиток людини значною мірою детермінується специфікою прояву її складових елементів у різних сферах суспільного життя. Різні види мікросередовища мають свої соціально-економічні особливості і тому можуть знаходитися на різних рівнях можливостей соціального розвитку. Сам по собі цей факт є відображенням соціального детермінізму, оскільки в нашій дійсності нараховується низка сфер суспільного життя, що суттєво відрізняються за темпами соціальних перетворень.

Особливості впливу безпосереднього соціального оточення на особистість визначають, яку роль відіграє вона в межах цього оточення. Один і той самий індивід може поводитись якісно по-різному, залежно від того, в якому колективі він нині працює і яку функцію виконує. При цьому кожна людина має множину різноманітних соціальних ролей, і залежно від зв'язків, що складаються, в одному місці вона виконує перші ролі, в іншому – другорядні, в третьому – зовсім незначні. Вплив мікросередовища стає дієвим фактором розвитку особистості залежно від того, через які психологічні властивості людини, що утворились раніше, вони розколюються. Важливо брати до уваги й етап вікового розвитку особи. Ступінь вимоги соціального кола «править бал». Людина намагається пристосуватись, «кроїть себе під», що поступово входить у структуру власних потреб індивіда.

Вплив мікросередовища на розвиток особистості нерідко відбувається в негативних фактах, випадках різних соціальних девіацій. Як відомо, самі по собі суспільні принципи, на кшталт відомих гуманістичних десяти заповідей, не породжують негативних явищ у свідомості та поведінці людей. Ці явища частіше за все породжуються певними обставинами, що складаються в тому чи іншому середовищі. В умовах суспільної трансформації, тотального зубожіння народу важко вести розмову про гуманізм, милосердя, доброту, хоч це вкрай необхідно.

Суспільні негаразди нині стали одним із вирішальних факторів впливу на особистість. Одні «прогинаються» і йдуть проти свого народу, за «руський мир», за царя-пахана. Інші страждають, але борються за свій народ, за дітей, за майбутнє. Приклади – майдани, фронти, широкий волонтерський рух у державі і світі. Але все це має неоднозначний вплив на психіку людини: наслідки залежать від багатьох складників, від підтримки суспільних закладів державою, ближнім оточенням. Ступінь соціальної активності в громадській адекватності.

Можливість негативного впливу на людину різних проявів мікросередовища можна пояснити також певним відставанням розвитку різних сторін суспільного життя, недоліками систем суспільного контролю, невисоким рівнем організаційної та виховної роботи тощо. Зворотний вплив особистості на найближче соціальне оточення віддзеркалюється у всіх видах практичної діяльності. Особливо наочний вплив індивіда на оточуюче середовище розкривається у взаємодії з так званім неформальним колом (колом друзів, сусідів, родичів, членами родини, зібранням людей за інтересами тощо).

У таких обставинах окрема людина здатна сприяти укріпленню одних зв'язків, суттєво змінювати їх зміст та спрямованість, щось, як вплив, послаблювати, щось залишати поза увагою. Зрозуміло, в зміні тієї чи іншої соціально-психологічної атмосфери проблема за лідерами, за особистостями, що здатні підняти людей на добродійність і водночас бути придатними до контролю, відповідальними за майбутнє тих, «кого приручили». Палітра суб'єктивних чинників, що детермінують особистість, доволі широка. Є різні підходи, різні погляди на структуру суб'єктивних детермінант особистості. На нашу думку, вона складається з таких елементів: 1) моральні детермінанти особистості: переконання, інтереси, ідеали; 2) досвід: звички, вміння, знання, навички; 3) психологічні детермінанти: воля, почуття, сприйняття, мислення, емоції, пам'ять; 4) біопсихологічні детермінанти: темперамент, стать, вік; 5) поведінка: вчинки, стиль дій, потреби тощо; 6) ірраціональні детермінанти: індивідуальне та колективне позасвідоме.

Цей підхід здається системним, найбільш адекватним. Однак класифікацій детермінант особистості може бути безліч, найбільш вдалі у підвалинах психологічної детермінанти. Людина має з десяток первинних емоцій: допитливість, насторога, задоволеність, гнів, ніжність, дружнелюбність, огида, покора, жах тощо. Наша психологічна освіченість слабка, ми нерідко плутаємо почуття та емоції, не відчуваємо різниці. Мало попрацювала тут і наша наука. У психології почуттів безліч «білих плям» та приблизностей, різною у вихідних поняттях, наприклад, чим відрізняються між собою почуття та емоції? Що ними рухає? Які закони тут керують?

Психологія почуттів ще далека від педантичної науки, хоч позиціонувала себе початково «як точна». Великий голландський філософ Б. Спіноза ще у XVIII ст. намагався створити «геометрію почуттів», побудувати науку про почуття за подобою геометрії. У відомого психофізіолога П.В. Симонова є теорія, за якою сила емоцій, потреб прямо пропорційна інформації про те, наскільки їх можна задовольнити. Емоція потрібна людині як кресало її енергії, вона будить власні сили, виводить до дії резерви.

Керувати емоціями та почуттями – досить складне завдання. Давно відомо, що найважча влада – то влада над собою. Емоції і почуття виховувалися протягом довгого еволюційного періоду, щоб досягти сучасного досконалого рівня. Емоційний стан первісної людини не зрівняний із витривалістю психіки нашого покоління. Перша, пристосувальна функція емоцій змінилася з аварійного режиму на сигнальний. Третя функція емоцій – навчальна, або спонукальна. Всі вони використовуються у процесі навчання, набуття досвіду, як позитивного, так і негативного, залежно від обставин. А четверту функцію емоцій можна визначити як оціночну.

Паралельно з вдосконаленням нервової системи у процесі еволюції, ситуаційна пристосованість індивіда поступово підвищується. Емоції мало-помалу інтелектуалізуються. Обробка інформації, яка починається на емоційному, сигнальному рівні, першопочатково звужує простір до конче необхідного, потім свої повноваження переводить на виконання логічних платформ свідомості. Вони детермінують подальші вчинки і разом із тим зворотно впливають на емоції, виховуючи нові якості системи почуттів.

Інколи виникає неузгодженість у ситуаціях. Програми спричиняють прорахунки, в особи можуть виникати навіть психічні розлади. Механізм емоцій, успадкований нами від пращурів, досить вразливий. Помітно незброєним оком, що повної відірваності від тваринного світу в поведінці людини, не існує. Чимало емоцій мають спільні характеристики: жах, лють, розпач, задоволення тощо. З іншого боку, очевидно, що втамування простих вітальних потреб давно не задовольняє особистість у повному обсязі. Прийнято вважати, що емоції у процесі еволюційного детермінування людини виникли раніше за почуття, котрі вимальовувалися пізніше, лише при взаємодії емоцій і розуму.

Терміном «емоційний стан» користуються як прихильники поняття «емоція», так і ті, хто, відповідно, визнає просто термін «почуття». Почуття – це одна з форм відображення дійсності, що детермінує суб'єктивне відношення людини до задоволення власних потреб, відповідності (і навпаки) об'єктивних явищ власним уявленням. Таким чином, емоції і почуття намагаються досліджувати окремо, відмежовано.

Значна частина потреб індивіда формується вихованням, прищеплюється суспільством. Щось надходить від тандему з розумовою діяльністю. Здебільшого потреби персони характеризують як нужду. Запити індивідуальності є об'єктивною властивістю виживання. Є ціла низка наукових досліджень фахівців із цієї проблеми, наприклад, роботи А.І. Вишняка, А. Маслоу та інші. Об'єм і кількість потреб особистості визначається загальним станом культури. Система вимог особистості – це сукупність типів, класів потреб, взаємопов'язаних на підставі певної субординації, що має власні закономірності формування. Система потреб особистості описується як надскладна структура.

Якщо вдатися до простої аналогії, то структуру потреб можна уявити у вигляді піраміди, яка гострою верхівкою тримається на блоці вітальних потреб, що слугують фундаментом. Вони в кожній живій особі однакові, різниця лише в можливостях. Сюди можна додати відмінності вікові, етнічні, релігійні, культурні тощо. Тіло піраміди – соціальні потреби, які мають тенденцію до зростання у ширину та висоту. Це опосередковується можливостями суспільства у задоволенні означених потреб. Наприклад, первісне суспільство і сучасне. Навіть у сучасному суспільстві є певна межа в задоволенні соціальних потреб. Духовні потреби найбільш вразливі з точки зору їх матеріального забезпечення. Взагалі цілком задовольнити кожного індивідуума неможливо. Потреби набирають потужності, розкручуються за законом постійного підвищення попиту.

«Піраміду» розбудовує кожен індивід, завжди спираючись на вітальний фундамент. Піраміда потреб постійно піддається різноманітним навантаженням: це соціально-політичні, економічні, культурологічні, правові, моральні та ментальні детермінанти. Чим вищою є піраміда, тим складніші процеси на неї впливають, намагаючись її зруйнувати. Для запобігання руйнації існують п'ять базових потреб, що каркасно пронизують всю конструкцію. Це потреби в праці, спілкуванні, пізнанні, безпеці та самоствердженні.

Якщо в індивіда занижений поріг попиту у праці (мовляв, працюєш багато – нема коли жити, працюєш мало – нема за що жити), то жодного благополучного зиску немає у трударя. Або не тягне до пізнання, спілкування чи безпеки – в усіх випадках відбувається певна деформація особистості. Страждають особистісні параметри і зазнає шкоди суспільство загалом. Для запобігання або лікування аберацій суспільство створило відповідні інститути: від навчальних і правових – до медичних і пенітенціарних.

Особлива роль серед базових потреб належить потребі у самоствердженні, сутністю якої є особлива добротворча ментальність, моральність, людяність вчинків і дій. Самоствердження особистості може бути охарактеризоване як ідеальна представленість індивіда в інших людях, тісний зв'язок між собою і громадою як фрагментами соціального цілого. Це свідомо опосередковується ініціативною та ефективною громадською діяльністю. Притаманна кожному, ця потреба окреслюється дією загальносоціологічного закону розвитку особистості, прагненням до спілкування й уособлення, утвердження своєї індивідуальності, унікальності свого «Я».

Кожне людське почуття, кожен вчинок фактично детермінуються потребами. Задоволення потреб викликає втіху всіх параметрів бажання. Прикrostі викликають фрустрацію, стреси, депресії, страждання, руйнують особистість, інколи – незворотно. Взаємовідносини між потребами та іншими проявами психічного життя можна окреслити схематично. Бажання завжди спрямовані на конкретні об'єкти зовнішнього світу. Це своєрідний «психологічний паром» між почуттями і розумом: потреба – почуття – бажання – думка – вчинок.

Як правило, індивід не усвідомлює всього ланцюга загалом. На четвертій ланці цієї послідовності (думки) виникає певна конкретна мета. Далі індивід відчуває слухний момент для усвідомлення мети. Мета, ціль здаються відправним пунктом, спонуканням до діяльності. Почуттєва детермінація діяльності, як правило, залишається поза межами аналізу. Водночас вчинки впливають із дій, потреб, почуттів, а вже потім відбувається їх усвідомлення. Мислення – важливий проміжний фазис: від потреби до її реалізації. Думка – це форма дії. Бажаєш змінити психічний стан – зміни думку.

Якщо не залишати без уваги питання про роль суб'єктивного фактора в соціальному детермінізмі, то неможливо уникнути висновку, що це вкрай актуальна проблема співвідношення порівняльної значущості суб'єктивних і об'єктивних факторів. Саме фактори санкціонують різні комбінації і системні ролі у різних моделях, розширюють діапазон можливих варіацій. Суб'єктивні і об'єктивні фактори можуть мати рівну значущість. Вони здатні відігравати роль незалежних вихідних детермінант або ж виступати посередниками іншого причинного впливу.

По-перше, специфічною особливістю детермінізму в соціальному житті здається те, що цілі, які свідомо ставить перед собою людина, є необхідною опосередкуючою ланкою ланцюга причин та наслідків. Вибір, як діяти, люди роблять самі, і роблять його під впливом усвідомлення й аналізу обставин, що склалися, та цілей, до яких вони прагнуть. Думка, що світ треба сприймати таким, який він є, веде до приниження людини, перетворення її на фактор розвитку, але не на мету.

По-друге, сутність детермінізму як вчення в тому, щоб в універсальному закономірному зв'язку, що є між предметами та явищами, виділити ті з них, які характеризують самі предмети та явища. Її взаємозалежність і взаємозбагачення очевидні. Детермінізм визначається як філософське вчення про залежність речей, подій, процесів і станів від факторів, якими вони визначені у своєму існуванні. Аналіз детермінації важливий для темперології, тому що саме в ній вирішується сутність часової послідовності подій та їх відображення в мисленні.

По-третє, головна особливість соціального детермінізму в тому, що його об'єктом виступає діяльність людей, оскільки причинні зв'язки в суспільстві реалізуються тільки через їх діяльність. Соціальний детермінізм не відгороджений від природного детермінізму непереборним муром. Людина народжується соціумом, я – це ми! Свідомо і те, що особистість не лише соціальна, але й біологічна, природна, її існування завжди залежить від оточення.

По-четверте, проблема соціальної детермінації залишається однією з найбільш змістовних та плідних для суспільних наук. В умовах трансформації різних сторін суспільного буття з'являється змога позбавитися зайвого ідеологізаторства. Давно назріла необхідність використати принцип детермінізму як інструмент соціального пізнання, що має об'єктивну евристичну цінність. Визнання принципу детермінізму наріжним у вивченні особистості дасть змогу по-новому оцінити та переосмислити інструментарій впливу на свідомість особистості, яка страждає нині від невизначеності, як ніколи, здатність до самооцінки та самоконтролю. Ці якості людини мають важливе значення для управління собою, детермінують її, забезпечують певну соціальну самостійність.

Висновки. Таким чином, у реальності поведінка особистості визначається її соціальним статусом, який сприймається як комплекс важливих соціальних ознак, що всебічно характеризують місце і стан людини у колективі, товаристві, громаді та суспільстві загалом. Сам стан людини в соціальному житті детермінується системою прав та обов'язків.

Діяльна, суб'єктивна сторона статусу виступає у вигляді позиції особистості, складної системи її різноманітних відношень, установок, мотивів та цілей, що в повсякденності реалізуються у цілому комплексі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бауман З. Текучая современность. Санкт-Петербург : Питер, 2008, 88 с.
2. Буданов В.Г. Методология синергетики в постклассической науке и в образовании. Москва, 2007. 300 с.
3. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. Москва : Мысль, 1978. 216 с.
4. Бурлацкий Ф.М. Новое мышление: Диалоги и суждения о технологической революции и наших реформах. Москва : Политиздат, 1988. 334 с.
5. Вишняк А.И. Личность: состояние трудового потенциала и системы потребностей (социологический анализ). Киев : Наукова думка, 1986. 140 с.
6. Капрара Дж., Сервон Д. Психология личности. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 640 с.
7. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
8. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. Москва : Мысль, 1984. 252 с.

9. Симонов В.П. Созидающий мозг. Нейробиологические основы творчества. Москва : Наука, 1993. 230 с.
10. Сохань Л.В. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ) / В.И. Шинкарук, Л.В. Сохань, Н.А. Шульга и др. Киев : Наукова думка, 1985. 300 с.
11. Сычев Ю.В. Микросреда и личность: Философские и социологические аспекты. Москва : Мысль, 1974. 192 с.
12. Бубер М. Два образа веры. Москва : ООО «Фирма «Издательства АСТ», 1999. 592 с.
13. Фромм Э. Человек для себя. Минск : ООО «Попурри», 2000. 672 с.
14. Цибра М.Ф. Метанойя. Одеса : Астропринт, 2006. 203 с.
15. Цибра Н.Ф. Самоутверждение личности (социально-философский анализ). Киев : Одесса : Выща шк. Головное изд-во, 1989. 192 с.
16. Maslow A. Motivation and Personality. NY : Harper, 1970.

REFERENCES

1. Bauman S tekuchaya sovremennost. SPb. : Piter, 2008, 88 s.
2. Budanov V.G. Metodologiya sinergetiki v postklassicheskoy nauke i v obrazovanii. Moskva, 2007. 300 s.
3. Buyeva L.P. Chelovek: deyatelnost' i obshcheniye. Moskva : Mysl', 1978. 216 s.
4. Burlatskiy F.M. Novoye myshleniye: Dialogi i suzheniya o tekhnologicheskoy revolyutsii i nashikh reformakh. Moskva : Politizdat, 1988. 334 s.
5. Vishnyak A.I. Lichnost: sostoyaniye trudovogo potentsiala i sistemy potrebnostey (sotsiologicheskii analiz). Moskva : Naukova dumka, 1986. 140 s.
6. Kaprara Dzh., Servon D. Psikhologiya lichnosti. SPb. : Piter, 2003. 640 s.
7. Kon I.S. V poiskakh sebya: Lichnost i yeye samosoznaniye. Moskva : Politizdat, 1984. 335 s.
8. Kogan L.N. Tsel i smysl zhizni cheloveka. Moskva : Mysl', 1984. 252 s.
9. Simonov V.P. Sozidayushchiy mozg. Neyrobiologicheskiye osnovy tvorchestva. Moskva : Nauka, 1993. 230 s.
10. Sokhan L.V. Zhizn' kak tvorchestvo (sotsial'no-psikhologicheskii analiz) V.I. Shinkaruk, L.V. Sokhan', N.A. Shul'ga i dr. Kyiv : Naukova dumka, 1985. 300 s.
11. Sychev YU.V. Mikrosreda i lichnost': Filosofskiy i sotsiologicheskii aspekty. Moskva : Mysl, 1974. 192 s.
12. Buber M. Dva obraza very. Moskva : ООО «Фирма «Издательства АСТ», 1999. 592 с.
13. Fromm E. Chelovek dlya sebya. Mn : ООО «Popurri», 2000. 672 s.
14. Tsibra M.F. Metanoyya. Odessa : Astroprint, 2006. 203 s.
15. Tsibra N.F. samoutverzhdeniya lichnosti (sotsial'no-filosofskiy analiz). Kiyev: Odessa : Vyshecha shk. Golovnoye izd-vo, 1989. 192 s.
16. Maslow A. Motivation and Personality. NY : Harper, 1970.

Tsybra Nikolay Fedorovich

Doctor of Philosophy,

Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity
of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University

named after K. D. Ushynsky"

26, Staroportofrankivska St., Odesa, Ukraine

DETERMINATES OF SOCIALIZATION OF PERSONALITY

Under socialization of personality in wide sense of word mean plugged of individual in the system of public connections. In more narrow value is the list of norms, values and standards of behavior of necessary for successful vital functions in society.

Changing a social environment, an individual in practical activity will realize and simultaneously forms itself as personality. In this dominant essence of dialectical connection opens up: persona lity is direct surroundings – society.

Objective grounds and subjective residents can have different meaningfulness. They can be in the number of independent ascending determinate, capable to come forward as mediators of causal

co-operation. Exactly in these contradictory terms of social determination, possibility of display and realization of humaneness, humane side of personality is opened, on the base of an experience evaluation of that takes place around. Personality begins to understand that to the benefit from charity considerably anymore, than losses. Evil – counterproductive essentially.

On forming to personality three influence levels of social determination: 1) objective terms, as a “general background” of social determination; 2) direct social surroundings, as a specific factor; 3) the inner world of personality, as a single factor in the structure of social determinism. Intercommunication of the marked levels is irrefutable dialectics of objective and subjective terms (directions) of social determinism. It is basis of bases, that useful always to bear in a mind.

The analysis of co-operation of personality with the social surroundings a conclusion allows to do, that she has relative independence and that is why can be considered as an original “microsystem”. On the right in that an individual is next to lines, that determined by direct social surroundings, absorbs for itself various cultural and historical values, with this surroundings of unconnected. Than deeper and more wide social-historical prospect of personality, the personality is more considerable, the more rich her vital copulas, more free she in relation to it.

Relative independence of personality from the point of view of her internal development, determined by the action of such factors as labor and public activity, consciousness, social status and position, social functions, valued orientations, structure of personality and pattern of requirements on the whole. As already manifesto, public activity of man is a basic sign that determines character of her co-operating with other, id est her relative social independence.

Key words: *determinism, indeterminism, selfdeterminations, socialization.*

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

Богаченко В.В.

ЧЕЛОВЕЧЕСКАЯ ТЕЛЕСНОСТЬ – «ЭТЮД» ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ..... 4

Пилипенко С.Г.

ЧИ БУТИ МАЙБУТНЬОМУ: ВИКЛИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СУЧАСНОСТІ.....12

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Гансова Е.А.

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН.....20

Димчук А.В.

ВІЗІЯ ПІФАГОРА В СОЦІАЛЬНИХ «КОНСТРУКЦІЯХ»
МАСОНСЬКОГО СИМВОЛІЗМУ.....26

Зінкевич В.І.

ФЕНОМЕН ПРАЦІ У ПАРАДИГМІ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ СИСТЕМИ
ІНДУСТРІАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....34

Кучерук О.А.

ПОСТИНДУСТРІАЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО НОВЫХ
ЦЕННОСТНЫХ УСТРЕМЛЕННОСТЕЙ.....42

Лосик О.М.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПОЛІТИКА ФРАНЦУЗЬКИХ «ЛІВІХ» ФІЛОСОФІВ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: МІЖ ІДЕОЛОГІЄЮ ТА ПРАКТИКОЮ.....49

Маді Г.І.

ЕКОНОМІЧНІ МАРГІНАЛИ У СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ).....55

Москалевська В.А.

СОЦІАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ.....62

Пальчинська М.В.

ВПЛИВ СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИХ ЕЛЕМЕНТІВ КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО
ПРОСТОРУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРУ ВІРТУАЛЬНОГО.....68

Плавич В.П.

ФЕНОМЕН ДУХУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ
ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....78

Соколова О.В.

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ
«ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА».....89

Цибра М.Ф.

ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....95

CONTENTS

PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY

Bogachenko V.V.

HUMAN CORPOREALITY – “ETUDE” OF HUMANISTIC VALUES..... 4

Pylypenko S.H.

DO WE HAVE THE FUTURE: CHALLENGES OF TECHNOLOGICAL MODERNITY..... 12

SOCIAL PHILOSOPHY

Hansova E.A.

PHILOSOPHICAL FOUNDATION OF SOCIAL POLITICAL RELATIONS..... 20

Dymchuk A.V.

PYTHAGORAS VISION IN THE SOCIAL “CONSTRUCTIONS”
OF THE MASONIC SYMBOLISM..... 26

Zinkevych V.I.

THE PHENOMENON OF LABOR IN THE LIFE CYCLE PARADIGM
OF THE INDUSTRIAL EDUCATION SYSTEM..... 34

Kucheruk O.A.

POST-INDUSTRIAL SOCIETY OF NEW VALUE ASPIRATIONS..... 42

Losyk O.M.

INTELLECTUAL POLITICS OF THE FRENCH “LEFTIST” PHILOSOPHERS
OF THE SECOND HALF OF THE 20TH C.: BETWEEN IDEOLOGY AND PRACTICE..... 49

Madi H.I.

ECONOMIC MARGINALS THE SOCIAL STRUCTURE OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY
(SOCIAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS)..... 55

Moskalevska V.A.

SOCIAL MEMORY AND MECHANISMS OF ITS REPRODUCTION..... 62

Palchynska M.V.

THE INFLUENCE OF SYSTEM-FORMING ELEMENTS OF THE CONSTRUCTION
OF SOCIAL SPACE ON THE FUNCTIONING OF THE VIRTUAL SPACE..... 68

Plavych V.P.

PHENOMENON OF SPIRIT: THEORETICAL-METHODOLOGICAL
AND PHILOSOPHICAL-LEGAL ANALYSIS..... 78

Sokolova O.V.

SOCIO-PHILOSOPHICAL ESSENCE OF CATEGORY “CIVIL CULTURE”..... 89

Tsybra N.F.

DETERMINATES OF SOCIALIZATION OF PERSONALITY..... 95

НОТАТКИ

Наукове видання

ПЕРСПЕКТИВИ. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК № 3, 2019

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.

Обл.-вид. арк. 10,27. Ум.-друк. арк. 12,56. Зам. № 0320/66

Підписано до друку 03.02.2020. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а

Телефон +38 (0552) 39 95 80,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.